

"Mit liv er blevet et liv igen"

En undersøgelse af hvordan psykiatriske servicehunde er med til at skabe mulighedsrum for mennesker med psykiske lidelser

Speciale i Socialpsykologi og Læring

**Frederik Lustrup Madsen
Gry Brus Madsen**

Vejleder: Sofie Pedersen

Abstract

In this study, we investigate how psychiatric service dogs help their users develop new possibilities for participation and action. We find that users work in tandem with their dogs and surroundings to create new small developments in their lives. The sum of those small developments becomes part of a greater more complex development of the self. Service dogs help their owners achieve new pathways into social praxis, and the continuity plus availability of the dog across contexts helps the users navigate life in ways that provide them with more safety, comfort, freedom, and independence. This helps the users lead a life with a wider repertoire of action but has the added negative that it sometimes leads to trouble and stress. Furthermore, we see how psychiatric service dogs provide the users with safety and comfort, and how this opens possibilities to participate in activities they would normally avoid. We further investigate how the dog-human interaction is different from the human-human interaction. This plays a significant part in how the users develop. The study is based on interviews with 3 psychiatric service dog users and participant observations from a day with 1 of those users. To investigate how a service dog and owner interact and develop together we use a blend of ecological and critical psychology in conjunction with cultural-historical activity theory.

Indhold

Indledning	4
Problemfelt	6
Problemformulering.....	8
Arbejdsspørgsmål	8
Metode.....	8
Metodeforløbets omstændigheder - metodedesignet møder virkeligheden	8
Arbejdsprocessen – bevægelsen fra en eksplorativ fase til en elaborativ fase.....	12
Casestudie	13
Kombinationen af tre metodiske greb	14
Interview.....	15
Transskribering.....	17
Samtaleinterview	17
Deltagerobservation	17
Selve udførelsen og omstændighederne omkring deltagerobservationen	18
Kodning	20
Ethiske overvejelser	20
Metateoretiske overvejelser.....	22
CHAT og kritisk psykologi – ontologi og subjektforståelse.....	22
Økologisk psykologi – ontologi og subjektforståelse	23
Det at kombinere forskellige teoretiske retninger.....	24
Teori.....	25
Deltagelse og deltagelsesmuligheder	26
Relevansen af deltagelse og deltagelsesmuligheder i vores undersøgelse	26
Transformative activist stance og collectividuals	27
Relevansen af TAS og collectividuals i vores undersøgelse	28
Små og store udviklinger – small novelties og great novelties	28
Relevansen af small novelties og great novelties i vores undersøgelse	29
Affordance	30

Relevansen af affordance i vores undersøgelse	31
Analysestrategi – et overblik over analysens struktur.....	32
Præsentation af informanterne og deres hunde.....	33
Analysen	34
Frihed og selvstændighed	34
Frihed og selvstændighed - en indledning.....	34
At få støtte fra andre mennesker	36
At få støtte af sin servicehund.....	37
'Fanget' i bekymringer og forestillinger om 'det normale liv'	39
Bare en hund– åbninger mod nye mulighedsrum	41
Mere end bare en hund – åbninger mod nye mulighedsrum	42
Afvisninger og diskussioner – når servicehunden udfordrer omverden	45
At føle sig tryk.....	46
Servicehunden som pejlemærke for egen tryghed	47
Mere tryk, men ikke helt tryk	50
Den nære kontakt	52
Min lille beskytter.....	54
Fælles fokuspunkt - på godt og på ondt	57
Når det hele smelter sammen	59
Udvikling der ikke må tages for givet.....	61
Intermedium - Anvendelsen af begrebet <i>extended mind</i>	63
Diskussion	64
Introduktion til en diskussion om vilkår for psykiatriske servicehunde og deres brugere	65
Rettigheder og lovgivning	66
Hvad med psykiatrien?	69
Recovery – giver det mening?	72
Konklusion	76
Litteraturliste.....	77

Indledning

I dette projekt undersøger vi, hvordan psykiatriske servicehunde kan hjælpe med at skabe mulighedsrum for deres brugere, og hvordan disse mulighedsrum får betydning i brugernes liv. Mulighedsrum skal her forstås som en samling af handle- og deltagelsesmuligheder i et ord. Ved brug af ordet mulighedsrum ønsker vi at specificere, at fokus er på åbninger, der tilbyder sig i brugernes liv for nye handlinger og deltagelse. Inspirationen til at undersøge brugen af psykiatriske servicehunde udspringer blandt andet fra DR-dokumentarserien 'Min superhund,' hvor man igennem en række afsnit følger 3 brugere og ser, hvordan de med deres servicehunde oplever at deres liv forandres i en positiv retning. Herudover har vi erfaringer fra vores eget liv, hvor vi har set hvordan dyr har spillet en væsentlig rolle i forhold til individer med psykosociale vanskeligheder, som har fået det bedre. De to forhold har i kombination været en del af motivationen til at ville undersøge nærmere, hvordan en hund under de rette forudsætninger kan medvirke til at udvikle og fremelske nye handle- og deltagelsesmuligheder i brugernes liv. Det kan være brugere som har vanskeligheder der er svære at håndtere, og hvor der er behov for en anden type hjælp end terapeutisk behandling eller medicinering.

Vi har yderligere været motiveret af en opmærksomhed på et psykiatrisk system, som for tiden synes at være udfordret på ren række områder. Det gælder blandt andet når man ser på ventetiderne. I august 2023 var der i gennemsnit på landsplan en ventetid på halvandet år på at komme til udredning hos en praktiserende speciallæge i psykiatri (Michaelsen et al., 2023). I 2022 oplevede 37 % af alle de danskere, der har behov for hjælp i forhold til deres psykiske problemer eller psykiske lidelser, at de ikke får den hjælp, de har brug for, mens det tal i 2016 var 25 % (Benjaminsen et al., 2022). Det tolker vi som udtryk for et system, som undertiden har svært ved at dække det behov der er hos brugerne, og yderligere at der behov for at tænke i nye baner i forhold til, hvilke ressourcer der tilbyder muligheder for behandling tilsvarende brugernes behov. Det gør vi særlig på baggrund af undersøgelser udarbejdet på vegne af de fem regioner, som også peger på, at en stor del af børn og voksne der indlægges på psykiatriske afdelinger, ikke oplever at de får det bedre. (DEFACTUM, 2021; DEFACTUM, 2022). De ovenstående problematikker rejser spørgsmål omkring, hvad der konstituerer nødvendig hjælp, og yderligere hvordan man tilbyder hjælp på en måde, hvor brugere af psykiatrien også oplever at modtage den nødvendige hjælp.

Det anerkendes også politisk at det psykiatriske system trænger til at blive styrket og fornyet, hvilket ses i diverse udlæg og tiltag, hvis sigte er at styrke psykiatrien, fastholde medarbejdere og

skabe bedre behandling for mennesker med psykiske lidelser (Sundhedsstyrelsen, 2022; Sundhedsministeriet, 2022). Politisk er der således taget beslutning om, at der skal ske forandringer på det psykiatriske område. I 'Aftale om en 10-årsplanen for psykiatrien og mental sundhed' skrives der blandt andet om dette:

”Behovet for sammenhængende og tværfaglige indsatser på tværs af sektorer kan ikke lykkes uden bidrag fra et bredt spektrum af kompetente personalegrupper. (...) ligesom alle ressourcer og kompetencer bringes i spil til gavn for behandlingen af den enkelte borger. Det kan være social- og sundhedshjælpere og assistenter, sygeplejersker, psykologer herunder specialpsykologer, psykiatere, socialrådgivere, socialpædagoger fysioterapeuter, ergoterapeuter m.fl. Det vil give rum for større variation i de anvendte behandlingsformer, forebygge brug af tvang og overmedicinering samt sikre et holistisk perspektiv på de mennesker, der skal hjælpes.” (Sundhedsministeriet, 2022, s. 4).

I citatet ovenfor hæfter vi os særligt ved formuleringen *alle ressourcer og kompetencer bringes i spil til gavn for behandlingen af den enkelte borger*, hvilket skaber en nysgerrighed i forhold til om psykiatriske servicehunde udnyttes til deres fulde potentiale. Yderligere bringer formuleringerne en undring frem angående om kompetencer og ressourcer kun er noget, som kan tilbydes af menneskelige behandlere, eller om eksempelvis servicehunde kan tilbyde væsentlige udviklingspotentialer for mennesker med psykiske lidelser. Måske kan der gennem brug af servicehunde frigives flere ressourcer i psykiatrien, men også hos brugerne i form af et udvidet handlerum. I lyset af de intentioner der ligger til grund for 10-årsplanen, finder vi det relevant at bidrage med en undersøgelse af, hvordan psykiatriske servicehunde, deres brugere og omverden i en fælles proces skaber hinanden, samt hvordan dette kan skabe muligheder for mennesker med psykiske udfordringer. Med fokus på psykiatriske servicehunde ønsker vi således at undersøge og nuancere, hvordan man kan forstå psykisk lidelse og hvordan psykiatriske servicehunde kan være en hjælp for mennesker med psykiske udfordringer.

Problemfelt

En psykiatrisk servicehund er en hund, som har modtaget individualiseret træning rettet mod ejeren og dennes psykiske lidelse eller problematik, sådan at hunden kan lindre psykiske symptomer og generelt støtte ejeren i hverdagen. Anvendelsen af servicehunde bliver gradvist mere udbedt både for personer med fysiske og psykiske lidelser (Oftedal & Harfeldt, 2020). I Danmark er servicehunde til personer med psykiske lidelser dog stadig et forholdsvist nyt fænomen, idet den første person fik en servicehund i 2009, mens psykiatriske servicehunde lovgivningsmæssigt blev ligestillet med førerhunde for blinde i 2012 (Glintborg & Hansen, 2017). En psykiatrisk servicehund kan derfor bevilges som et hjælpemiddel via kommunen, hvis *alle behandlingsmuligheder er udtømt* (Retsinformation.dk, 2018), hvilket ofte medfører langvarige (og opslidende) forløb for brugerne (Servicehundeforeningen.dk). Psykiatriske servicehunde kan også anskaffes ved at man selv afholder alle afgifter til køb af hund, certificering, træning m.m. (se bilag 1). Uanset anskaffelsesmåde er det dog et kriterie for alle brugere af psykiatriske servicehunde, at de har en vedvarende psykisk lidelse (Trinitas-st.dk, c).

Hvis vi vender os mod forskningen inden for feltet, så findes der mange undersøgelser om dyrs betydning for mennesker. Det generelle billede inden for forskningsfeltet er, at dyr overvejende har en positiv betydning for menneskers psykiske og fysiske helbred og velbefindende (se eksempelvis: Beetz et al., 2012, Gaughan, 2021; O'Haire, 2013; O'Haire, 2015; Wells, 2007). Det fremhæves at dyrs tilstedeværelse kan medvirke til at nedsætte følelsen af angst og ensomhed (Wells, 2007). Anden forskning peger på, at dyr kan medvirke til at skabe social kontakt med andre mennesker, og at relationer mellem dyr og mennesker ofte virker afslappende, da dyr ikke dømmer os (O'Haire, 2013).

Hvis vi fokuserer mere specifikt på forskningsfeltet om psykiatriske servicehunde, så er det et område hvor forskningen er sparsom og primært er domineret af forskning foretaget i USA og Canada (se eksempelvis: Leighton et al., 2022; Leung et al., 2021; Tseng, 2022).

En del af forskning omhandler børn med autisme, og hvordan psykiatriske servicehunde kan forbedre ønsket social adfærd og skabe bedre trivsel for børnenes familier. En anden del af forskningen undersøger mennesker med PTSD, hvoraf hovedparten af studierne drejer sig om krigsveteraner med PTSD. Denne forskning peger hovedsageligt på, at servicehunde kan mindske PTSD-symptomer, samt øge social og mental sundhed.

I en nordisk kontekst findes der kun to danske studier omkring brugen af psykiatriske servicehunde. Det ene omhandler, hvordan psykiatriske servicehunde anvendes i samspil med andre behandlingstilbud og peger på, at der mangler samarbejde, kommunikation og koordinering mellem de forskellige behandlingsinstanser og -tilbud (Glintborg & Hansen, 2017).

Det andet studie undersøger relationen mellem servicehund og bruger med fokus på skam. Her udledes det, at en velfungerende relation mellem servicehund og menneske kan skabe et socialt rum uden skam, hvilket er et afgørende aspekt i forhold til at forstå, hvorfor servicehunde kan hjælpe mennesker med psykiske lidelser (Oftedal & Harfeld, 2020).

Ud fra den ovenfor gennemgåede forskning tegner der sig overvejende et billede af et forskningsfokus på, hvordan psykiatriske servicehunde (og dyr) kan medvirke til reduktion af symptomer, samt bidrage til udvikling af kompetencer som eksempelvis sociale færdigheder. Der er således hovedsageligt fokus på en individualiseret forståelse af menneskets udvikling og bedring. Enkelte studier inddrager dog brugernes omgivelser i form af et fokus på relationer og familie. Mens de to danske studier tilføjer yderligere emner i form af henholdsvis psykiatriske servicehunde i relation til andre behandlingstilbud samt karakteren og betydningen af relationen mellem servicehunden og brugeren. Trods dette er omdrejningspunktet i den eksisterende forskning overvejende servicehundens effekt på mennesket og er dermed centreret omkring menneskets individuelle kompetenceudvikling og symptomlindring. Så vidt vi ved, har ingen studier således fokus på, hvordan den psykiatriske servicehund, brugeren og deres omverden former og skaber hinanden, og hvordan der herigennem opstår nye muligheder for brugeren.

Yderligere peger ovenstående også på, at der særligt i en dansk og nordisk sammenhæng generelt mangler forskning om psykiatriske servicehunde, hvilket i sig selv gør det til et relevant område at undersøge. Relevansen styrkes desuden af, at den forskning, som trods alt findes, peger på en række positive aspekter ved brugen af psykiatriske servicehunde til personer med psykiske udfordringer. I den nuværende forskning finder vi således indikationer på, at psykiatriske servicehunde kan være et virksomt hjælpemiddel, der sandsynligvis vil være fordele ved i større grad at medtænke i psykiatrien.

På baggrund af ovenstående gennemgang og overvejelser undersøger vi i denne opgave følgende problemformulering som yderligere konkretiseres i de efterfølgende arbejdsspørgsmål.

Problemformulering

Hvordan kan psykiatriske servicehunde skabe mulighedsrum for mennesker med psykiske lidelser, som oplever væsentlige begrænsninger i deres hverdag?

Mulighedsrum forstås her som et bredere begreb, der omfatter, hvordan brugeren får muligheder for udvidelse af sit handle- og deltagelsesrepertoire.

Arbejdsspørgsmål

Hvordan interagerer hunden og brugeren? Og hvordan adskiller dette sig fra interaktioner mellem mennesker?

Hvordan skaber interaktionerne mulighedsrum for brugeren?

Hvilken betydning har mulighedsrummene for brugerens hverdag? Herunder også hvilke problematikker det medfører i brugerens hverdag.

Med disse forskningsspørgsmål anlægger vi et perspektiv på psykiatriske servicehunde, der omhandler hvordan der skabes muligheder for personer med psykiske lidelser i kraft af et kontinuerlige udviklende samspil mellem servicehund, bruger og omverden. Det er et emne som tilsyneladende ikke tidligere er undersøgt, hvorfor det er vores hensigt, at opgaven bidrager til forskningsfeltet omkring psykiatriske servicehunde.

Metode

I dette afsnit præsenterer vi vores metode. Først gennemgår vi det metodiske forløb og arbejdsprocessen samt metodologiske overvejelser ved at kombinere forskellige metodiske greb. Derefter gennemgår vi vores tre konkrete metodiske greb, samt vores bearbejdning af empirien. Afslutningsvis præsenterer vi vores etiske overvejelser.

Metodeforløbets omstændigheder - metodedesignet møder virkeligheden

I det følgende afsnit ønsker vi at præsentere vores metodiske arbejde med specialet i en kronologi. Det gør vi, dels fordi det giver et overblik over, hvordan forløbet tidsmæssigt har set ud, og dels

fordi det har særlig relevans for, hvordan vi metodisk er gået til værks. Afsnittet har således til formål at skabe transparens i forhold til omstændighederne omkring det metodiske forløb, da gennemsigtighed om tilvejebringelsen af forskningsresultaterne er en afgørende faktor for kvalitative undersøgelsers validitet og reliabilitet (Tanggaard, 2012).

Intentionen med at beskrive det metodiske forløb er også at vise, hvordan den metodiske proces er udspændt mellem idealer for, det Law kalder, metodisk hygiejne og kaos (Law, 2007). I metodebøger og andre forskningsprojekter beskrives metode ofte som en meget stringent proces, hvor forskerens evne til at følge de metodiske standarder og procedurer skaber 'ren' og veldokumenteret forskning. Inden for forskning, der undersøger sociale forhold blandt mennesker, er metode dog sjældent lineært, og undervejs måske mere tenderende til kaotisk og flydende (Law, 2007). Når vi forsøger at indfange og møde virkeligheden, opdager vi, at den ikke er klart definerbar, sammenhængende eller tilpasset kasser og kategorier. Det metodiske design forandrer sig ligeledes også, fordi virkelighedens kaotiske natur udfordrer mulighederne for udførelsen af det 'pæne', idealistiske metodiske design (Law, 2007). I stedet for at fremstille vores forløb som kønt og problemfrit vil vi derfor beskrive det, som det har foldet sig ud. Det er ud fra et ønske om at skabe transparens over det metodiske forløb. Desuden har det til formål at vise, hvordan metoderne konstant må tilpasses og revurderes i relation til virkeligheden. Det er derfor naturligt at det metodiske forløb antager en tilsvarende bevægelig karakter, som den virkelighed den anvendes til at undersøge (Law, 2007).

Ud fra de ovenstående betragtninger beskriver vi i det følgende vores metodiske forløb. For at gøre det spoler vi tiden et semester tilbage, hvor det indledende arbejde med fokus på psykiatriske servicehunde begyndte.

Allerede fra begyndelsen af forrige semester var vi klar over, at vi gerne ville skrive speciale om brugen af psykiatriske servicehunde. Tidligere semestres erfaringer fortæller os, at tidshorisonten på projekter som regel altid skrider. Da sidste semester begyndte, var det derfor også klart for os, at vi ville gribe muligheden for at bruge et semester til at forberede os til specialet. I studieordningen er der lagt op til, at man kan anvende sit specialiseringsprojekt (se bilag 2), som en forberedelse til sit speciale. Og det gjorde vi. Det betyder i praksis, at vi har været i gang med overvejelserne og arbejdet med specialet siden begyndelsen af forrige semester. Den tid har vi blandt andet brugt på at undersøge metoder, teori og forskning samt afdække muligheder for kontakt til brugere af servicehunde.

Af erfaring ved vi, at det kræver tid at finde de rette informanter, aftale tidspunkt for empiriindsamlingen og samtidig sikre sig at der er tilstrækkelig tid til behandling af empirien. Som udgangspunkt kunne vi se to muligheder for at komme i kontakt med brugere af psykiatriske servicehunde. Den første var, at vi selv måtte opsøge kontakt til brugere. Her er vi udfordret af, at vi ikke selv har kendskab til nogen, som er bruger af en psykiatrisk servicehund, og derfor ville vores muligheder umiddelbart være begrænsede til sociale medier, hvor der findes grupper for personer med en psykiatrisk servicehund. Udfordringen ved disse grupper er, at vi ikke har mulighed for at sikre os, at dem vi rækker ud til, faktisk er brugere af en psykiatrisk servicehund. Mange af grupperne er åbne, og det kræver ikke nogen dokumentation at blive medlem.

Under overvejelserne af vores muligheder for at skabe kontakt til informanter var vi også begyndt at læse op på, hvilken forskning der findes omkring brug af psykiatriske servicehunde. Vi blev opmærksomme på, at der i noget af den forskning fremhæves et problem med folk, der lader som om, de har en psykiatrisk servicehund. Det kan være folk, som har købt en vest til deres hund på Amazon eller E-bay, som er magen til den reelle brugere af psykiatriske servicehunde, har til deres dyr. Det kan gøre det svært at vide sig sikker på, om det faktisk er et servicedyr eller ej, og udvander samtidig vigtigheden af rigtige servicedyrs arbejde (Mills, 2023). På baggrund af den overvejelse valgte vi derfor, at vi ville forsøge at skabe kontakt til informanter gennem en forening, fordi det giver os en sikring af legitimiteten af informanterne som brugere af psykiatriske servicehunde.

Vi tog derfor kontakt til tre foreninger, som træner servicehunde i Danmark. Efter kort tid modtog vi positiv respons fra foreningen Trinitas. Derimod lykkedes det os ikke at komme i kontakt med de to andre foreninger. I Trinitas kom vi i kontakt med Trine Bargmann, som er koordinator for foreningen, og hun blev vores indgang til at komme i kontakt med de informanter, der er medvirkende i specialet. Samarbejdet med Trinitas og Trine har haft stor betydning for at skabe kontakt til informanterne. Yderligere har vi også haft to telefonmøder med Trine, hvor hun har givet os mulighed for at blive klogere på, hvad det at få en psykiatrisk servicehund indebærer samt reglerne og rammerne på området. Det medfører dog også den udfordring, at vi bliver afhængig af en gatekeeper, hvilket blandt andet betyder, at vi må affinde os med at skulle passe ind i gatekeeperens kalender. Trine har som koordinator for Trinitas et særligt godt kendskab til foreningen, hvilket har været afgørende for at skabe en god vellykket kontakt til brugere af psykiatriske servicehunde (Krogstrup & Kristiansen, 2015). En udfordring er dog, at vi ikke selv har kontrol over hvilke informanter vi får mulighed for at komme i kontakt med. Kommunikationen

med Trine har indikeret, at hun har ønsket at give os adgang til det antal brugere, vi har haft behov for, men at hun samtidig må tage hensyn til, hvilke brugere hun vurderer, har overskud samt interesse i at deltage i vores projekt. Det at have en gatekeeper skaber således nogle metodiske udfordringer ved forhandlingen om, hvad vi kan få lov til. Allerede inden der er skabt kontakt til informanterne, tager gatekeeperen nogle valg, og vi risikerer derfor måske at blive begrænset af gatekeeperen. Trine repræsenterer og varetager som koordinator for forening Trinitas også deres interesser, og det gør at beslutninger, der tages af gatekeeperen, er noget vi bør være opmærksomme på. Der er en indbygget risiko for, at gatekeeperen bliver mellemlid i forhandlingen med informanterne, hvor det kan gøre det uklart, om det er informanten eller gatekeeperens behov, der kommer til udtryk (Krogstrup & Kristiansen, 2015). Vores dialog med Trine har dog også medvirket til at situere os i et felt, og på den måde fungerer som et fælles ønske om at frembringe relevante emner at undersøge. Yderligere har det haft den virkning, at det kan ses som en udvidelse af det etiske ansvar, hvor Trine også medvirker i beslutningsprocessen. Hun har på den måde hjulpet os med, at vi etisk håndterer informanternes situation på en hensigtsmæssig måde – etik beskrives også i et senere kapitel.

Yderligere en måde hvorpå vores gatekeeper har haft indflydelse på den metodiske proces er, at hun har lovet informanterne at interviewene kunne foregå online. Det skabte tryghed for informanterne og gav os derved mulighed for at afholde interviews, som ellers sandsynligvis ikke ville være mulige. Det medførte dog også, at vi blev afskåret fra den menneskelige kontakt og relation, som kan skabes ved et interview, hvor man er fysisk til stede sammen. Vores indtryk af Trine er dog, at hun har tilbudt os de muligheder hun har haft til rådighed, og hendes påvirkning af forskningsresultaterne i en særlig retning har været minimal uden præg af intentionelt at opnå eller fremstå på nogen særlig måde, men at der selvfølgelig altid er en eller anden påvirkning, når en gatekeeper anvendes til at give adgang til et felt (Kristiansen & Krogstrup, 2015).

Metodisk har vi haft ønske om at foretage interviews, observationer samt videodagbøger (se eksempelvis Bates, 2015) med afsluttende interview, og det har vi gjort klart under vores første telefonmøde med Trine. Ønsket om at foretage interview og observation var at bruge interviewet som indgang til at forstå brugernes oplevelser, mens observationerne skulle tjene til at nuancere og få blik for det konkrete hverdagsliv. Desuden ønskede vi at supplere med empiri, som gav viden om et længere udsnit af brugerens liv, samt viden om dele af brugerens liv, som ikke var tilgængeligt for os via deltagerobservationer. Derfor ville vi gerne anvende videodagbøger, da metoden kunne

give os adgang til den form for empirisk materiale. Dertil var det afsluttende interview tænkt som en mulighed for os til at præsentere samt vurdere vores analytiske fund. Det er med udgangspunkt i det, at vi har bedt Trine om at finde brugere, som kunne have lyst til at være med. Forudsætning var, at vi muligvis ikke kunne få adgang til alt det vi ønskede os. I udgangspunktet blev det også det, vi måtte affinde os med. Gennem Trine kunne vi forholdsvist nemt få kontakt til brugere, som ville stille op til interview, men at få lov til at observere så ud til at være uden for rækkevidde. Udgangspunktet blev derfor, at vi fik kontaktoplysninger på 4 brugere, hvoraf vi lykkedes med at skabe dialog med 3 af dem. Siden da har kontakten været mellem os og brugerne. På det her tidspunkt i processen er vores specialesemester begyndt, og vores bekymring om at tiden hurtigt kan gå viser sig også at være reel, da det har taget omkring 3 måneder at skabe en direkte kontakt til 3 brugere af en psykiatrisk servicehund.

På det her tidspunkt i processen har vi stadig et ønske om at komme til at observere, men vi er også realistiske i forhold til, at det ikke umiddelbart ser ud til at kunne lade sig gøre. Vi beslutter alligevel efter at have afholdt og kodet to interviews at tage kontakt til de to informanter igen, fordi vi fandt det meget sandsynligt at observationer ville bidrage med yderligere og relevant viden til vores empiriske materiale. Vi sendte dem en mail, hvor i vi spurgte, om de havde lyst og overskud til at give os mulighed for at observere dem i hverdagsammenhæng. Under det sidste interview talte vi med den tredje informant om muligheden for at observere. Efterfølgende har vi også været i kontakt med hende via mail angående at mødes. Af de tre informanter var der én, som havde både tiden og overskuddet til at lade os observere. Det betyder, at der i vores empiriske data er en naturlig skævvridning, da vores indsigt og muligheder for analyse, er større hos en af informanterne end hos de to andre. Havde vi haft muligheden for at observere alle tre informanter havde der været mulighed for at fremstille det metodiske design pænt og strømlinet, men virkeligheden er, at vi undervejs ikke har været klar over, hvad der har kunnet lade sig gøre, og at processen ikke har været lige til.

Arbejdsprocessen – bevægelsen fra en eksplorativ fase til en elaborativ fase

I det følgende beskriver vi, hvordan vores generelle arbejdsproces har bevæget sig fra en eksplorativ fase til en elaborativ fase samt argumenterer for, hvorfor vi har valgt at tilgå feltet på den måde. Bevægelsen har været gennemgående for hele arbejdsprocessen, men vi beskriver den her, fordi den blandt andet har haft væsentlig betydning for forløbet i vores metodiske arbejde.

Fra starten af projektet har vi anlagt en eksplorativ tilgang, hvilket betyder, at vi har tilgået vores felt åbent, undersøgende og nysgerrigt (Jonasson, 2012). Det har vi valgt, fordi fremgangsmåden er særlig velegnet til at undersøge fænomener og forskningsfelter, som er nye og forholdsvis uudforskede (Charmaz & Thornberg, 2021), og psykiatriske servicehunde er et sådan felt, hvor den eksisterende forskning på området er sparsom.

Den eksplorative tilgang har medført en iterativ arbejdsproces, hvilket vil sige, at vi har vekslet mellem empirigenerering og bearbejdning af data (Charmaz & Thornberg, 2021). I det forløb har vi udforsket feltet og i forlængelse af det også udfordret vores forforståelser, indledende problemstilling og forskningsdesign (Jonasson, 2012). Det er forløbet som en kontinuerlig og abduktiv proces, hvor vi løbende har bearbejdet og analyseret empirien, efterhånden som vi kom i besiddelse af den. Processen har medført en kontinuerlig tilpasning af det metodiske design, den teoretiske ramme samt vores problemstilling og arbejdsspørgsmål på baggrund af det, som fremstod relevant i vores empiri.

Efterhånden som vi fik genereret og bearbejdet vores empiri, fik vi et bedre kendskab til feltet og processen bevægede sig over i en elaborativ fase, hvor man fokuserer sin empirigenerering og analyse mere specifikt på bestemte tematikker (Jonasson, 2012). I den elaborative fase udvalgte vi de to fremtrædende hovedtemaer: 'selvstændighed og frihed' samt 'tryghed', hvilket blev fokuspunkter i den sidste del af empirigenereringen (se afsnittet deltagerobservation).

Casestudie

I opgaven anvender vi en casestudietilgang. Casestudiet forstås her som et detaljeret og kontekstuel studie af en eller flere personer i situationer, som knytter sig til et bestemt emne. Desuden omhandler casestudie som regel en forholdsvis kort og afgrænset tidsperiode i en eller flere personers liv. Perioden har ofte karakter af at være en livsbegivenhed. Det vil sige, en begivenhed som på en eller anden vis har særlig betydning i personen eller personernes liv (Bromley, 1986). Denne tilgang kommer til udtryk, idet vi laver en detaljeret undersøgelse baseret på tre personers oplevelser og hverdagsliv med psykiatriske servicehunde. De tre personers oplevelser optræder i dette format som tre forskellige cases, som alle bidrager til at undersøge fænomenet psykiatriske servicehunde. Vores fokus på psykiatriske servicehundes betydning for brugernes mulighedsrum medfører desuden, at vi hovedsageligt fokuserer på en afgrænset tidsperiode i disse menneskers liv. Tidsperioden strækker sig over den tid, hvor de har haft en servicehund, hvilket vi anskuer som en livsbegivenhed af særlig betydning for disse mennesker. Vi inddrager dog også elementer, der

foregår uden for den nævnte tidsperiode, hvis de har afgørende betydning for vores analyse (Bromley, 1986).

Med tilgangen undersøger vi således ikke omfanget eller udbredelsen af psykiatriske servicehundede. I stedet bidrager vores opgave med en dybdegående og kontekstnær undersøgelse af fænomenet psykiatriske servicehundede, med fokus på hvordan de kan skabe mulighedsrum for mennesker med psykiske lidelser. I tråd med casestudiet natur er det vores hensigt at udfolde den kompleksitet samt de nuancer og eventuelle flertydigheder, som optræder inden for emnet. Det er dermed ikke vores sigte at bevise universelle forhold, men at skabe konkret, kontekstuel viden om menneskelige oplevelser og adfærd, som kan tilvejebringe læring og bidrage til vidensakkumulering omkring psykiatriske servicehundede (Flyvbjerg, 2015). Vi læner os således op ad den form for casestudie, hvor et eller flere eksempler undersøges og analyseres for at bidrage med viden inden for et bestemt felt (Bromley, 1986).

Kombinationen af tre metodiske greb

I dette afsnit beskriver vi hvorfor og hvordan, vi har kombineret de tre metodiske greb: interview, samtaleinterview og deltagerobservation. Desuden argumenterer vi for, hvordan de tre metoder bidrager med forskellige typer empiri og dermed komplimenterer hinanden på en måde, som styrker vores analytiske muligheder.

For at opnå kvalitet i en videnskabelig undersøgelse er det afgørende, at der er genstandsadækvathed. Det vil sige, at de metoder, som anvendes, skal være velegnede til at forstå det felt eller fænomen, man undersøger. Derfor bør metoderne tilrettelægges ud fra de spørgsmål og perspektiver, der anlægges, det vil sige ud fra undersøgelsens genstand (Tanggaard & Brinkmann, 2015). I denne opgave undersøger vi hvordan psykiatriske servicehundede kan skabe mulighedsrum for mennesker med psykiske lidelser, som oplever væsentlige begrænsninger i deres hverdag. For at undersøge det har vi brug for empirisk materiale fra brugernes hverdagsliv med deres servicehund. Derfor har vi sammensat et metodisk design, som består af interview, samtaleinterview og deltagerobservation, fordi de tre metoder alle egner sig til at opnå viden om menneskers livssituationer og hverdagspraksisser (Pedersen, 2015; Szulevicz, 2015; Tanggaard & Brinkmann, 2015). De tre metodiske greb giver forskellige former for empiri, og derfor har vi valgt at kombinere dem, da vi derved får flere perspektiver og aspekter på vores felt.

Interview og samtaleinterview giver et reflekteret perspektiv på et emne (Tanggaard & Brinkmann, 2015). Derfor anvender vi de to metoder til at få indsigt i brugernes refleksioner, forventninger og

overvejelser om deres eget liv med en servicehund. Da samtaleinterviewene er udført i sidste del af empiriindsamlingen, har de desuden den funktion, at vi i samarbejde med informanten brugte dem til at udforske vores forståelser af feltet (Pedersen, 2015). Det betyder at vi blandt andet benyttede dem til at afkræfte, bekræfte og korrigere vores fortolkninger af den allerede indsamlede empiri. De har således også fungeret som informantens mulighed for at opponere mod eller nuancere vores forståelser af feltet (Pedersen, 2012).

Begge typer interview har som metode fokus på det verbale samt tanker og oplevelser, men ikke på at menneskelige handlinger og adfærd er kropsligt situeret i den materielle og sociale verden (Pedersen, 2012). Deltagerobservation er derimod velegnet til at indfange det situerede, kropslige og det ikke-talte (Szulevicz, 2015) samt sociale og materielle aspekter (Pedersen, 2012). Derfor benytter vi deltagerobservation til at opnå viden om de kropslige interaktioner mellem brugeren, servicehunden og deres omgivelser.

Kombinationen af de metodiske greb bidrager således med forskellige aspekter, som giver os et righoldigt empirisk materiale, der gør, at vi kan undersøge feltet fra flere forskellige perspektiver (Pedersen, 2012). Metoderne komplementerer dermed hinanden analytisk, fordi de bidrager med forskellige vinkler på brugernes hverdagsliv med en psykiatrisk servicehund. Det medfører, at vi kan skærpe vores analyse, idet de forskellige typer empirisk materiale giver os mulighed for at opdage både ligheder og diskrepanser mellem det reflekterede og det observerede (Pedersen, 2012), ligesom vi kan sammenholde de forståelser, som kommer til syne via de tre forskellige metodiske greb. Samlet set giver det metodiske design dermed mulighed for at udfolde en nuanceret forståelse af feltet.

Interview

I det følgende afsnit beskriver vi vores anvendelse af interviews som metode til at undersøge livet med en psykiatrisk servicehund.

Vi har ønsket os at undersøge brugernes hverdagsliv med en servicehund, og har således haft et særligt fokus på, hvordan det opleves at leve med en psykiatrisk servicehund. Vi har derfor været interesseret i at undersøge brugerens livsverden, der kan forstås som “den verden, vi kender og møder i hverdagslivet” (Tanggaard & Brinkmann, 2015, s. 31). Til at undersøge folks livsverden har det været oplagt for os, at anvende interviews, da det åbner muligheden for at udforske informantens oplevelse af situationer og fænomener i samspil med os gennem dialog (Staunæs & Søndergaard, 2005). Interviews kan foregå i mange størrelser og former. Vores ønske var i starten at udføre et

klassisk ansigt-til-ansigts interview, da vores erfaring er, at det skaber en god relation mellem forsker og informant. Som det fremgår af det metodiske forløb og omstændighederne omkring det, var det ikke sådan det endte. I stedet blev vores interviews afholdt online via Zoom. En del af overvejelserne bag brugen af et onlineformat var blandt andet, at det åbnede muligheden for at afholde interviews med informanter, som vi ellers ikke ville have haft adgang til (Tanggaard & Brinkmann, 2015). Yderligere blev beslutningen også delvist truffet af vores gatekeeper på baggrund af hensyn til informanternes ønsker og behov.

Vi har afholdt interviews, som falder indenfor kategorien semistruktureret. Det gør de, fordi vi har anvendt vores forhåndsviden til at spore os ind på emnet og tematikker vedrørende psykiatriske servicehunde. Samtidig var interviewene fleksible, da vi undervejs også lod os guide af informantens oplevelser og på den måde også berørte tematikker, som vi ikke på forhånd havde forventet. Det har her været vigtigt for os, at vores forhåndsviden ikke er blevet for styrende, og vi har således forsøgt at forholde os åbent og nysgerrigt til emnet. Yderligere har vi til vores interviews lavet en liste af spørgsmål, der fungerer som vores interviewguide (se bilag 3). I vores tilfælde har den tjent som en guide til os selv, men den har ikke været anvendt som et stringent styringsredskab for samtalen (Tanggaard & Brinkmann, 2015). Vi har i stedet brugt den til undervejs at guide os og informanten i forhold til emner og temaer, som vi har tænkt kunne være relevante.

Til at kvalificere vores genstandsfelt, har vi anvendt vores teoretiske og forskningsbaserede viden i kombination med den viden vi fik via vores to møder med gatekeeperen Trine. Møderne skal ikke anses som traditionelle interviews, men de gav os indsigt og viden om hvilke emner og tematikker, der kunne være relevante at undersøge. Vores spørgsmål i interviewguiden er således informeret af den forskning vi har læst samt af den viden, vi af vores gatekeeper er blevet præsenteret for som vigtigt. Samtidig blev interviewene foretaget i projektets eksplorative fase, hvorfor vi også bestræbte os på at formulere spørgsmålene, så de var udforskende, åbne og nysgerrige (Staunæs & Søndergaard, 2005).

Interviewene er foretaget indenfor en kortere periode i februar og har alle 3 været cirka 1 time. Til hvert interviewet har vi begge været til stede, men haft forskellige roller. Ved hvert interview er der således en af os, som har haft til opgave at være den primære interviewer, som havde mulighed for at fordybe sig i dialogen, mens den sekundære interviewer undervejs supplerede efter behov.

Yderligere er interviewene blevet optaget med det formål, at vi efterfølgende har haft mulighed for at lytte dem igennem igen samt at transskribere dem.

Transskribering

Som udgangspunkt havde vi besluttet at transskribere de sekvenser af interviewene, som vi mente havde særlig relevans. Vi fandt dog hurtigt ud af, at stort set det hele virkede relevant, og vi er således endt med næsten at transskribere interviewene i deres fulde længde (Tanggaard & Brinkmann, 2015). En del af at transskribere interviewene mere detaljeret og i deres fulde længde er også, at det blev relevant for vores videre arbejde med at kode vores empiri. Det er både relevant, fordi det helt lavpraktisk er en hjælp til at genkende samt overskue sin empiri, og samtidig er det også med til at sætte gang i den analytiske proces (Kvale & Brinkmann, 2009).

Samtaleinterview

Den dag vi observerede, indledte og afsluttede vi dagen med samtaleinterviews. Samtaleinterviews er uformelle og ustrukturerede interviews, som udføres når det giver mening i løbet af et feltarbejde. De forløber som almindelige samtaler, der ikke er planlagte eller strukturerede på forhånd (Pedersen, 2015). Vi betragter den indledende og afsluttende samtale med Camilla som samtaleinterviews, fordi de ikke var en del af at observere hendes almindelige hverdag. Samtidig bidrog samtalerne dog med vigtig viden, idet vi i fællesskab med hende blandt andet reflekterede over hendes hverdagsliv med en psykiatrisk servicehund. Derfor betragter vi dem som en vigtig del af vores empirigenerering. Samtalerne havde karakter af almindelige samtaler, hvor vi ikke blot 'udspurgte' informanten, men også involverede os selv. Det vil sige, at vi både talte om vores oplevelser og forståelser af psykiatriske servicehunde, men også fortalte om os selv og berørte andre emner end servicehunde, når samtalen førte os den vej. Som tidligere beskrevet har vi via samtaleinterviewene udforsket feltet sammen med informanten og derigennem korrigeret, bekræftet og udviklet vores forståelser af feltet (se afsnittet 'Kombinationen af de tre metodiske greb').

Deltagerobservation

Som en del af vores metodiske design har vi valgt at anvende deltagerobservationer, da metoden er "(...) velegnet til at beskrive og begribe det lokale, partikulære, situerede og sociale i menneskers hverdagsliv (...)" (Szulevicz, 2015, s. 85). Metoden giver således mulighed for at få adgang til viden om, hvordan mennesker agerer i samspil med deres omgivelser og andre mennesker (eller dyr) i virkelige og hverdagslige situationer (Pedersen et al., 2012). Ligeledes kan deltagerobservationer bidrage med viden om de konkrete verbale og ikke-verbale interaktioner, som sker mellem

brugeren, servicehunden, eventuelle andre aktører og de givne omgivelser (Szulevicz, 2015). Dermed bidrager metoden med en situeret og kropsligt orienteret viden, som ikke kan opnås via eksempelvis interviews (Pedersen et al., 2012).

Deltagerobservation hviler på det videnskabelige erkendelsesmæssige fundament, at man må være en del af den eksisterende sammenhæng for at opnå viden om den, da "(...) mening er et lokalt fænomen, som er opbygget i den historiske fortløbende sociale interaktion mellem deltager" (Pedersen et al., 2012, s. 17). Derfor medfører dette metodiske greb, at vi som forskere må bevæge os ind i servicehundebrugernes eksisterende hverdagslige kontekst, for at opnår viden om den (Pedersen et al., 2012). Det betyder, at vi må forholde os til, hvordan vores deltagelse kan udfolde sig, hvilket kan variere på et spektrum fra fuld deltagelse til passiv deltagelse (Pedersen et al., 2012; Nake, 2012). Brugeren og servicehunden er tæt knyttet til hinanden gennem langvarig træning og vedligeholdelse af relationen, og hunden kan derfor kun agere servicehund for sin ejer (Trinitas-st.dk, a). I forhold til at opleve eller mærke relationen mellem servicehund og bruger kan vi derfor ikke deltage på lige fod med servicehundebrugeren, men må indtage en rolle der overvejende har karakter af at værre observerende. Når det handler om brugerens hverdagspraksis indtager vi dog en deltagende rolle, da vi her deltager i de aktiviteter og praksisser brugeren indgår i.

Det er et vilkår for deltagerobservationer at vi er til stede i en kontekst, hvor vi normalt ikke er til stede, hvilket kan have indvirkning på, hvordan situationer og interaktioner udspiller sig. Et modsvar til denne kritik er ifølge Tanggaard, at menneskers adfærd ikke så nemt lader sig ændre i en væsentlig grad, samt at forskerens tilstedeværelse kan give vigtig viden om reaktionsmønstre over for fremmede (Tanggaard, 2012). Ligeledes er det en præmis for deltagerobservationen, at vi som forskere anlægger et særligt perspektiv på den problemstilling vi undersøger (Pedersen et al., 2012), samt at vi inddrager vores egen subjektivitet (Tanggaard, 2012). Vi ser ikke dette som en problematik, men som et greb der er nødvendigt for fyldestgørende at forstå og undersøge vores emne. Vi er dog bevidste om, at det kræver transparens omkring vores teoretiske valg, forskningsdesign og omstændighederne omkring udførelsen af metoderne og det analytiske arbejde, hvilket vi løbende udfolder gennem opgaven.

Selve udførelsen og omstændighederne omkring deltagerobservationen

Vi havde et ønske om at observere alle vores informanter, men det viste sig ikke at være muligt. Vores observation er derfor kun foregået sammen med informanten Camilla. Observationen varede ca. 3,5 time og udfoldede sig som en blanding af samtaleinterviews (se afsnittet samtaleinterviews)

og deltagerobservation. Fysisk fandt observationen sted i Camillas hjem og i hendes hverdagslige omgivelser, idet vi fulgtes med hende og hendes servicehund ind til byen (i bus) og var med hende rundt for at ordne forskellige ærinder i et indkøbscenter (hhv. Imerco, Apoteket og Føtex). Herefter tog vi bussen tilbage og afsluttede hjemme hos Camilla.

Vores ønske var at observere Camilla på en helt almindelig hverdag. Det vil sige, følges med hende til de ting hun skulle på den givne dag (fx arbejde, handle, tandlæge mv.), uden at aktiviteterne var planlagt for vores skyld. Camilla meldte dog ret hurtigt ud, at det ikke var muligt på grund af praktiske hensyn, og fordi det ville være for stor en belastning for hende. Camilla har fortalt os, at turen til byen efter hendes oplevelse forløb, ligesom en lignende tur på en almindelig hverdag ville have forløbet. Det er derfor vores vurdering at observationerne stadig er værdifulde og viser et udsnit der repræsenterer Camillas hverdag med sin servicehund.

Camilla havde på forhånd foreslået, at vi mødtes hjemme hos hende. Den primære årsag var at hendes servicehund kunne møde os og lære os lidt at kende, så den ikke blev distraheret af os i løbet af dagen. Ud over at hunden accepterede os, viste det sig også at være en god mulighed for at observere, hvordan hunden og Camilla agerede, når der var fremmede mennesker i deres hjem.

Vi har ikke anvendt en decideret observationsguide, da vi ikke ønskede at begrænse vores fokus og udsyn til det, vi på forhånd forestillede os, var vigtigt (Jonasson, 2012). På det tidspunkt hvor observationen fandt sted, havde vi bevæget os ind i den elaborative fase i arbejdsprocessen (Jonasson, 2012), idet vi havde lavet interviews og kodet empirien derfra. Dette havde sporet os ind på hovedtemaerne 'selvstændighed og frihed' samt 'tryghed', samt en række undertematikker hertil. At vi befandt os i den elaborative fase medførte at vores tematikker udgjorde fokuspunkter i observationen. Vi søgte dog samtidig at holde os åbne for nye forståelser, nuancer og informationer. Observationer viste sig da også at bidrage med nogle væsentlige analytiske nuancer til vores allerede eksisterende empiri.

Vores dokumentation i løbet af dagen bestod i billeder og *jotting-noter*, som er hurtigt nedskrevne noter, mens man observerer. Jotting-noterne indeholder vores umiddelbare oplevelser, iagttagelser og fortolkninger. De er ganske kortfattede, da de er et kompromis mellem at være opmærksomme og til stede i situationen, men også at kunne huske vores umiddelbare indtryk og analytiske opmærksomheder. Umiddelbart efter observationen lavede vi begge en mere udførlig beskrivelse af observationen (se bilag 6), som både indeholder deskriptive og fortolkende noter, samt analytiske opmærksomheder (Jonasson, 2012).

Kodning

Som en del af vores analytisk arbejde og analysestrategi har vi valgt at kode vores empiri (se bilag 4), fordi det er en arbejdsgang, som er velegnet til at skabe overblik over det empiriske materiale (Tanggaard & Brinkmann, 2015), samt opdage mønstre, sammenhænge og modsigelser (Klitmøller, 2012). I forlængelse af vores eksplorative tilgang til emnet, har vores kodning været drevet af empirien. Det betyder ikke at kodningen har været afkoblet fra vores forhåndsviden om emnet, men at vi ikke har kodet efter specifikke begreber eller teorier (Tanggaard & Brinkmann, 2015). Vi har anvendt *åben kodning*, hvor formålet er at udforske, hvad der viser sig i empirien, ved at identificere forskellige kategorier, nøgleord, begreber og dimensioner. Rent praktisk foregik vores kodning ved at kategorisere empirien i de hovedtemaer og undertemaer, som viste sig undervejs i gennemgangen af materialet, samt at nedskrive noter til de enkelte sekvenser eller temaer. Noterne tager både form af umiddelbare betragtninger og tanker samt mere teoretiske og begrebsnære overvejelser (Boolsen, 2015).

Efterhånden som vores analytiske arbejde skred frem bevægede vi os ind i den elaborative fase, hvor vores tematikker og koder blev mere fokuserede (Jonasson, 2012). Det skete blandt andet, fordi vores empiriske materiale efterhånden var omfattende, hvilket gjorde at vi kunne begynde at identificere de mest fremtrædende tematikker samt sammenhænge og forskelle mellem dem og dermed også fravælge de temaer, som ikke er centrale for vores forskningsspørgsmål (Klitmøller, 2012). Dertil oplyste vi også vores tematikker og undertematikker i en visuel model, som udviklede sig undervejs (se bilag 5). Den gav os overblik over temaerne, og hvordan de stod i relation til hinanden. Modellen var et hjælpemiddel til at præcisere og tilrette vores problemformulering og arbejdsspørgsmål (Jonasson, 2012). Samtidig var modellen også et hjælpemiddel til at skabe en bedre struktur i temaerne og fravælge temaer, som falder uden for det fokus, vi anlægger gennem vores problemformulering og arbejdsspørgsmål. Vi har således bearbejdet, kodet og struktureret vores empiri efter, hvordan vi bedst tænker at materialet kan hjælpe os med at undersøge servicehundebrugernes mulighedsrum (Rubin & Rubin, 2012).

Etiske overvejelser

I vores arbejde med projektet har etiske overvejelser været centrale. Disse overvejelser er især relateret til vores informanter, som er mennesker med forskellige psykiske lidelser. Gennem hele forløbet har vi været meget opmærksomme på at vurdere, hvilke individuelle hensyn vi måtte tage til

den enkelte person. Samtidig har det også været væsentligt for os, at disse hensyn ikke blev på bekostning af troværdigheden af vores videnskabelige arbejde. For at balancere de to forhold har vi taget udgangspunkt i Kristiansens begreb *nærhedsetik*, hvor etik i forskningsfelter betragtes som *situationsbetinget* og *kontekstafhængigt*, samt som en *common sense forståelse* af anstændig adfærd over for andre mennesker (Kristiansen, 2012). Med udgangspunkt i den forståelse har vi kontinuerligt lavet individuelle vurderinger ud fra den konkrete situation og dens omstændigheder. Eksempelvis i forhold til i hvilket tempo og på hvilken måde vi kunne komme med forskellige forespørgsler til informanterne. Disse individuelle vurderinger har været vigtige for os, fordi vores informanter har udtrykt forskellige behov og sårbarheder. Desuden har det været relevant, fordi især relationen mellem os og den informant vi har haft mest kontakt til, har ændret sig gennem forløbet. I starten af forløbet var vi helt fremmede personer, hvilket informanten gav udtryk for var lidt grænseoverskridende. Efterhånden som vi havde mere kontakt udviklede relationen sig til at være mere afslappet. Det medførte at vores etiske overvejelser i forhold til informanten kunne skifte karakter, da det var tydeligt, at personen uden tøven ville sige til og fra i forhold til egne behov. Et andet etisk forhold, som har været meget væsentligt for os er, at informanterne har medvirket ud fra et *informeret samtykke* (Kristiansen, 2012). For os har informeret samtykke ikke drejet sig om et stykke papir med informanternes underskrift. I stedet har det været vigtigt for os, at det informerede samtykke har foregået som en løbende dialog, hvor informanterne har kunnet stille spørgsmål. Desuden har vi gjort det tydeligt, at de altid kan kontakte os, hvis de har spørgsmål eller er i tvivl om noget i forhold til projektet og deres deltagelse. I dialogen har vi oplyst informanterne om, hvad vi undersøger, hvordan vi kommer til at bruge deres udtalelser og lignende, samt at de til enhver tid kan trække sig fra projektet.

Desuden har spørgsmålet om *anonymitet* været vigtigt for os. Det er noget, vi har drøftet meget, da vi på ingen måde ønsker, at informanterne oplever negative konsekvenser ved at deltage i vores projekt. Den risiko kunne vi reducere betydeligt, ved at anonymisere dem. Når man anonymiserer sine informanter, er der dog også en risiko for, at de føler sig behandlet som forskningsobjekter, der bare giver forskeren materiale uden at få noget til gengæld. Ligeledes kan en anonymisering medføre, at informanterne nægtes en aktiv stemme i forskningen. Dertil kan nogle informanter have et ønske om, at deres bidrag anerkendes ved, at de fremstår med navn i forskningen (Brinkmann, 2015). På baggrund af ovenstående overvejelser om anonymitet har vi givet både informanterne og alle andre involverede mulighed for at vælge, om de vil optræde anonymt eller med navn i opgaven. Som en del af det valg har det været afgørende for os, at alle vores informanter er voksne

mennesker, og at nogle af dem har stået offentligt frem i andre sammenhænge, der vedrører servicehunde. Ligeledes ved vi, at nogle af informanterne aktivt arbejder på at udbrede kendskab og viden om psykiatriske servicehunde. Derfor vil vi gerne give dem mulighed for at blive krediteret med navn, hvis de ønsker det. I processen har vi gjort det klart, at det ikke gør en forskel for os, om informanterne vælger at være anonyme eller ej. Samtidig har vi talt med informanterne om, at det kan have personlige konsekvenser, hvis man kan genkendes offentligt (Kristiansen, 2012).

Metateoretiske overvejelser

I det følgende afsnit vil vi præsentere nogle metateoretiske overvejelser, der særligt knytter sig til de ontologiske perspektiver, som vores teorier bygger på. Afsnittet her skal ses som en introduktion, hvor vi ønsker at forklare de grundlæggende ontologiske forståelser indenfor de forskellige teoretiske retninger. Den teoretiske ramme vi har valgt at anvende spænder over flere forskellige traditioner inden for psykologien. Disse traditioner er henholdsvis *økologisk psykologi*, *virksomhedsteori* og *kritisk psykologi*. Nogle af disse traditioner har forskellige ontologiske udgangspunkter, og det er derfor væsentligt at forholde sig til, hvordan vi bruger begreberne i henhold til deres ontologiske udgangspunkter. Vi starter derfor med at præsentere deres ontologiske udgangspunkter, og afslutter med at forholde os til, hvordan disse traditioner kan bruges i kombination med hinanden.

CHAT og kritisk psykologi – ontologi og subjektforståelse

I dette afsnit udfolder vi de ontologiske grundprincipper og subjektforståelsen i *kritisk psykologi* og *virksomhedsteori* (også kaldet *CHAT – Cultural-Historical Activity Theory*), da vores teoretiske begrebsramme blandt andet er funderet i de to traditioner.

CHAT blev grundlagt af Lev Vygotsky og hans samarbejdspartnere i 1920'erne-1930'erne. Teorien udspringer af Darwins relationelle og dynamiske forståelse af naturen, som står i modsætning til ideer om livsprocesser som mekaniske og adskilte fra deres omgivelser. Dertil hviler CHAT også på Marxistisk filosofi, idet den videreudvikler forståelserne af, hvordan menneskers interaktioner med deres materielle omgivelser har betydning for den menneskelige subjektivitet (Stetsenko & Arievitch, 2010). I 1970'erne udvikles kritisk psykologi på baggrund af de virksomhedsteoretiske

grundforståelser, ud fra et ønske om en psykologisk tilgang med mere vægt på subjektet (Pedersen, 2015). De to retninger har dermed de samme ontologiske grundantagelser, men ikke det samme begrebsapparat.

I CHAT og kritisk psykologi er det en grundlæggende ontologiske forståelse, at der er en dialektisk, relation mellem mennesket og dets omgivelser (samfundet). Det betyder, at mennesket via sin aktive handlen og involvering i verden skabes og samtidig skaber verden. Mennesket og dets omverden er således forbundet og indgår i en fælles kontinuerlig udviklingsproces, hvor både mennesker og verden transformeres. Dertil er det ontologiske grundforståelser at mennesket er socialt, kulturelt og historisk skabt og skabende, fordi mennesket er en del af fælles, materielle og historiske praksisser. Med andre ord er fundamentet for menneskets liv, udvikling og subjektivitet at det er en del af fælles praksisser, som gennem generationer har udviklet fælles forståelser af eksempelvis redskaber og sprog. Mennesket møder og anvender således forståelser og kulturelle redskaber (artefakter), hvori der er indlejret tidligere generationers sociokulturelle betydninger og formål. Det er i disse sociokulturelle og historiske praksisser mennesket oplever og skaber mening med verden. Ligeledes er det i disse praksisser at mennesket i kraft af sine behov og motiver interagerer med verden samt transformerer denne og sig selv (Stetsenko & Arievidtch, 2010).

Med udgangspunkt i den ontologiske forståelse ses menneskets psyke og udvikling som en relationel bevægelse i og med omverden. Menneskets psyke og udvikling er således situeret i omgivelserne. Det skal dog ikke forstås sådan at omgivelserne determinerer menneskets psyke eller blot påvirker den. Mennesket involverer sig aktivt med sine omgivelser (der indeholder krav, begrænsninger og invitationer) og derigennem udvikler mennesket sig, samt skaber og genskaber (sammen med andre) samtidig sine egne betingelser. Subjektet er således kontinuerligt i gang med at blive til sammen med sin sociale og materielle omverden (Stetsenko & Arievidtch, 2010).

Økologisk psykologi – ontologi og subjektforståelse

I det følgende afsnit vil vi præsentere det ontologiske udgangspunkt i James J. Gibsons økologiske psykologi. Yderligere vil vi også knytte nogle ord til, hvordan Gibsons forståelse af subjektet er. Den økologiske tilgang til mennesker og psykologi tilskrives i høj grad til James Gibson, og hans perceptionsteoretiske teoriudviklinger i slutningen 1970'erne. Ønsket med at skabe en ny teoretisk tilgang opstod som en kritik af behaviorismen og kognitivismen, og særligt af deres tilgang til

hvordan omgivelser har betydning for væsner – herunder mennesker. For Gibson spiller omgivelser en afgørende rolle, men i modsætningen til behaviorismen, der har tendens til at forstå subjekter i en passiv funktion af respons og stimuli, så fremhævede Gibson, hvordan han så aktivitet hos mennesket som aktiv indsamling af information i omgivelserne. Det bevæger subjektet, og dets handlegrundlag et andet sted hen, hvor subjektet handler på baggrund af den information omgivelserne tilbyder det (Trettvik, 2001).

Den økologiske psykologi som Gibson repræsenterer, er ifølge ham selv realisme. Det vil sige, at han teoretisk forholder sig til verden som en helhed, og ikke adskiller den i et mentalt og materielt perspektiv. En vigtig pointe ved Gibsons økologiske psykologi er, at relationen mellem subjektet og verden er direkte og ikke har et medieret eller formidlende aspekt. Et sådan formidlende aspekt kunne være sociale eller kulturelle medieringer af betydning eller handlemuligheder. I stedet antager Gibson, at subjektet og verdens direkte knytning og relation er gennem perception. Det gør han blandt andet gennem begrebet om *affordance*, som vi også senere kommer til at anvende. Hans forsøg var således at overkomme en dualistisk forståelse af subjekt og omgivelser. Subjektet og verden må i denne teoretiske tilgang forstås sammen. Subjektets handling er forankret i verden, da dets handlinger må forstås gennem, hvordan omgivelserne inviterer til og muliggør handling. Det efterlader således den økologiske teori et sted, hvor subjektet er placeret i en virkelig verden, og hvor subjektet gennem perception af den forstår sine omgivelser og sig selv samt bliver til gennem interaktionen med de konkrete omgivelser (Trettvik, 2001).

Det at kombinere forskellige teoretiske retninger

I det følgende afsnit forholder vi os til, hvordan vi kan anvende begreber fra forskellige videnskabsteorier sammen. Her vil vi derfor primært fokusere på, hvordan begrebet om *affordance* fra den *økologiske psykologi* kan forenes med en dialektisk subjekt-verden forståelse, der i dette projekt udgøres af begreber fra *virksomhedsteori* samt *kritisk psykologi*.

Anvendelsen af begrebet *affordance* giver anledning til at kommentere på nogle opmærksomheder. Begrebet udspringer fra den *økologiske psykologi*, der som tradition har ligheder med *gestaltpsykologien*, der forstår subjektets interaktioner med den materielle verden i et deterministisk perspektiv. Subjektet interagerer med en verden, der i sig selv har mening, og den mening forudsætter, hvordan subjektet påvirkes (Pedersen & Bang, 2016). For at kunne anvende begrebet *affordance* er vi således nødt til at undersøge, hvordan vi kan bevæge os væk fra et deterministisk

perspektiv, da det som udgangspunkt ikke hjælper os til at forstå udviklingsperspektiver hos brugere af servicehunde.

Begrebet *affordance* er dog også relationelt, da det omhandler relationen mellem mennesker (dyr) og deres omgivelser, hvilket placerer det tæt på den dialektiske forståelse, man finder inden for den kulturhistoriske tradition. Selvom det relationelle ikke er så tydeligt udfoldet i Gibsons beskrivelse af *affordance*, så åbner det en mulighed for teoretisk at koble begrebet til det *virksomhedsteoretiske* og *kritisk psykologiske* perspektiv. Det gør vi ved at anvende en socialt forankret forståelse af *affordance* præsenteret af Alan Costall og Tetsuya Kono. Det gør vi primært for at åbne muligheder for også at forstå menneskets udvikling som medvirkende til at skabe og forandre verden, og dermed også bevæge os væk fra at mennesket kun perciperer *affordances*. Det bringer begrebet *affordance* i retningen af et transformativt standpunkt, hvor *affordance* også inkluderer sociale og kulturelle perspektiver, som også fremhæves hos Costall.

Det flytter således den ontologiske forståelsesramme af begrebet fra et lukket envejs kommunikativt udgangspunkt, hvor mennesket perciperer og indretter sig efter den materielle omverden til at mennesket også har mulighed for at påvirke, hvordan *affordances* skabes. Yderligere giver det mulighed for at forstå, hvordan *affordances* i verden også er historisk og kulturelt forankret, hvis vi accepterer, at verden er skabt af og skaber sociale interaktioner (Pedersen & Bang, 2016).

Teori

I dette afsnit præsenterer vi de konkrete begreber, vi anvender i vores analyse. Vi starter med *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder*, som er funderet i *kritisk psykologi*. De to begreber repræsenterer vores overordnede teoretiske opmærksomhed i analysen, men for at kunne udfolde og kvalificere hvad *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder* handler om, introducerer vi desuden en række andre begreber. De har til formål at nuancere og operationalisere de små nuancer og forskelle, sådan at vi har et konkret analyseværktøj til at forstå hvad begreberne *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder* handler om. Derfor gør vi efterfølgende rede for *transformative activist stance* og *collective individuals*, og derefter *small novelties* og *great novelties*. Alle disse begreber bevæger sig inden for den *virksomhedsteoretiske* forståelse. Til sidst præsenterer vi *affordance* der udspringer af *den økologisk psykologiske* tradition.

Efter hvert afsnit argumenterer vi for, hvorfor begreberne er relevante i vores undersøgelse. Det vil sige, hvordan de relaterer til vores problemformulering og arbejdsspørgsmål og dermed kan bruges

til at undersøge, hvordan psykiatriske servicehundee kan skabe mulighedsrum for mennesker med psykiske lidelser.

Deltagelse og deltagelsesmuligheder

I dette afsnit gør vi rede for begreberne *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder*. Begreberne udgør vores overordnede analytiske opmærksomhed i forhold til at undersøge brugernes mulighedsrum.

Inden for den *kritiske psykologi* knytter begrebet *deltagelse* sig til subjekters deltagelse i sociale praksisser samt kontekster. Subjekter lever i et kritisk psykologisk perspektiv således gennem deltagelse i sociale kontekster, hvoraf deltagelse i nogle praksisser realiseres, mens andre ikke gør. Deltagelse kan dermed forstås som en forhandling mellem subjekter imellem samt mellem subjekt og verden, hvor muligheder for deltagelse i praksis udforskes samt realiseres. Deltagelse kan både bygge på et ønske fra subjektet om deltagelse i en særlig praksis, men kan også afkræves af individets omgivelser (Dreier, 2016). Et eksempel kunne være skolen som institution, hvor der i Danmark er undervisningspligt. Her kræves der således i et strukturelt perspektiv, at barnet deltager i en social praksis. Subjekters muligheder for deltagelse er derfor ikke kun et frit mulighedsrum, men også noget der formes af sociale kontekster og institutioner. Der vil naturligt i den proces være *deltagelsesmuligheder* for subjektet i nogle praksisser, mens adgangen til andre praksisser ikke er tilgængelige. Subjektet bevæger sig således mellem forskellige mulighedsrum, som det kan deltage i fra forskellige positioner. Disse rum kan forstås fysisk eller figurativt og tilbyder måder subjektet kan forstå sig selv på. Det er således vigtigt, hvilke typer af mulighedsrum der er tilgængelige for subjektet (Pedersen, 2021). Man kunne også sige, at sociale praksisser har forskellige *affordances*, og dermed inviterer til deltagelse forskelligt til forskellige subjekter.

Relevansen af deltagelse og deltagelsesmuligheder i vores undersøgelse

Med begreberne *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder* får vi et analytisk redskab, hvorigennem vi kan anlægge et perspektiv på brugernes mulighedsrum. Begreberne kan dermed hjælpe os med at undersøge, hvordan brugernes mulighedsrum formes af deres muligheder for at deltage i sociale praksisser. Med begreberne får vi desuden blik for at en given social praksis ikke blot giver de samme muligheder for alle mennesker, og at det derfor er vigtigt, at vi ikke kun koncentrere os om, hvilke sociale praksisser brugerne deltager i. Det er vigtigt også at forstå, hvordan deres deltagelse

udformer sig, og herunder hvordan forskellige *affordances* har betydning for deres muligheder for deltagelse.

Transformative activist stance og collectividuals

I det følgende afsnit præsenteres begreberne *transformative activist stance (TAS)* samt *collectividual*. De danner det teoretiske grundlag for, hvordan vi kan forstå mennesker som værende i udvikling og hvordan det altid sker i relation til omverden.

Begrebet *Transformative activist stance (TAS)* bygger på de principper, der anvendes indenfor kulturhistorisk virksomhedsteori (Stetsenko, 2013). Særligt vigtigt indenfor denne type af teori er det, at subjekter forstås relateret til kollektive praksisser. TAS skal dermed forstås som en fremhævelse af det dialektiske forhold mellem verden og subjektet. Det er altså en forståelse af subjektet forankret direkte i kollaborative praksisser, hvor menneskets relation til verden må forstås gennem dets relation til kollektivet. Fællesskabet påvirker således subjektet og dets muligheder, mens subjektet samtidigt har mulighed for at påvirke fællesskabet. Subjektets interaktioner og påvirkninger af de kulturelle og materielle rammer bliver således den måde hvorpå, vi kan forstå subjektets agens. Det transformative består i subjektets evne til at forandre og skabe nye sociale åbninger, der udgør subjektets muligheder for udvikling hos sig selv eller af den sociale verden. Mennesket er således hele tiden aktivt på arbejde i forhold til at indrette verden på meningsfulde måder, hvilket gør at menneskets ageren har et transformativt sigte. Teorien forudsætter således, at mennesker konstant medvirker til at forandre de kollektive sociale rammer, men at disse rammer også medvirker til at udvikle subjektet samt dets forståelse af sig selv i verden. (Stetsenko, 2013). Det er også det, som Stetsenko kalder *collectividual*. Begrebets sammensætning af ordene *collective* og *individual* fremhæver, hvor tæt knyttet den kollektive og individuelle proces er. Det er således helt centralt i denne forståelse, at alle individuelle forhold har sit udgangspunkt i det fælles. Subjektet må derfor altid forstås i forhold til de fællesskaber og praksisser det indgår i, da det er gennem disse relationer og praksisser at subjektet bliver til samt skaber nye muligheder for sig selv og andre (Stetsenko, 2013).

Relevansen af TAS og *collectiv*iduals i vores undersøgelse

Gennem brugen af *TAS* og *collectiv*iduals får vi et analytisk greb, som udvider den analytiske enhed fra blot at handle om subjektet til at handle om subjektet som forankret i kollektiv praksis. Med begreberne får vi således mulighed for at få øje på, hvordan subjekters liv, samt de udviklinger (*transformations*) de gennemgår, kan forstås som knyttet til sociale praksisser og relationer. Dette giver os blik for, hvordan interaktioner mellem brugeren og servicehunden kan medvirke til at skabe overskud og adgang til deltagelse i nye sociale sammenhænge. Begreberne medvirker ligeledes til, at vi analytisk har en ramme til at forstå, hvordan deltagelse i sociale praksisser skaber udvikling hos subjektet, samt hvordan udviklingen også er knyttet til omverdenen og dets mulighedsrum for brugerne. Dertil får vi blik for, at mennesker i deres daglige aktiviteter og handlinger er omverdenskabende. Begrebet giver dermed en ramme, hvorigennem vi kan undersøge, hvordan brugeren (og dennes servicehund) samt andre personer omkring dem er medskabere af verden. Med andre ord, hvordan brugerne og menneskene omkring dem 'vil noget med verden' og ændrer den på i kraft af deres handlinger, intentioner, behov og interesser.

Små og store udviklinger – *small novelty* og *great novelty*

I det følgende afsnit vil vi præsentere begreberne *small novelty* og *great novelty*. Formålet med anvendelsen af disse begreber er, at de fungerer som måder at nuancere, hvordan udvikling kan forstås i større eller mindre perspektiver.

Jytte Bang præsenterer i forbindelse med potentialer for udvikling hos børn begrebet *novelty*. En *novelty* forstås som en udviklingsbevægelse, der finder sted over en længere periode. Til sondring mellem de store og små udviklinger skriver Bang således:

“We have to do with great novelty when particular developmental pathways seem to occur; and when general capabilities emerge which allow for the child to expand her activities, interact in new ways and/or with new people; and when the child begins to experience herself and her life in new ways. Great novelty, hence, is novelty on an ontogenetic level. Small novelty, on the other hand, refers to the ongoing flow of everyday activities in the activity settings into which the child takes part and to which he or she contributes. The child may find new ways of

viewing things or of appropriating new environmental properties and things (artefacts). She may find her way in not so well-known surroundings. She may develop new actions, relate to new people or to well-known people in new ways. She may experience herself as a participant in new ways, etc. “ (Bang, 2009, s. 163).

Udvikling kan dermed forstås i store og mindre perspektiver. *Small novelties* dækker over de mindre udviklinger, hvor potentialet er uendeligt stort. Det er udviklinger, hvor subjektet gør, handler eller oplever på en ny måde. *Small novelties* henviser således til alle de hverdagslige handlinger, hvor mennesket møder og mødes af verden på en lidt anderledes måde end det plejer, så der opstår små ændringer i personens forståelser eller måder at handle på.

Great novelties er de store perspektiver, der rummer alt fra nye interaktioner, ekspandering af muligheder for virksomhed eller andre måder, hvorpå et subjekts selvforståelse udvikles. *Great novelties* betegner således de større udviklingsmæssige bevægelser hos mennesket, og skal forstås som større udviklinger, der sker på baggrund af sammenhængende mønstre af *small novelties*. Det vil sige, at menneskets små hverdagslige udviklinger, som sker på tværs af de forskellige kontekster, fællesskaber og praksisser mennesket indgår i, skaber større sammenhængende udviklingsmønstre. Det er således samlingen af mange små udviklinger, der tilsammen skaber en større udviklingsbevægelse hos mennesket (Bang, 2009).

Relevansen af small novelties og great novelties i vores undersøgelse

Ved at avende begreberne *small novelties* og *great novelties* kan vi forstå udvikling på forskellige niveauer. Således giver begrebet *small novelties* os muligheden for analytisk at præcisere mindre udviklinger hos subjektet. *Great novelties* giver os desuden muligheden for at forstå, hvordan brugen af servicehunde ikke kun kan skabe små hverdagslige forandringer, men også kan bidrage til større udviklingsmæssige bevægelser over tid. Ved at samle de små udviklinger, som sker i interaktionerne mellem brugeren og servicehunden kan vi således undersøge, hvordan større udvikling i deres liv og selvforståelse ikke bare er tilfældige, men kan forstås som sammensatte af mange mindre forandringer. Det er to begreber, der giver os et perspektiv, hvorigennem vi kan fremhæve potentielle sammensætninger af *small novelties* og deres relation til brugernes generelle oplevelser af, hvordan de som subjekter oplever udvikling i deres måde at forstå dem selv i verden på.

Affordance

I det følgende gør vi rede for begrebet *affordance*. Begrebet blev oprindeligt introduceret af Gibson, som en del af den *økologiske psykologi*. Ifølge Tetsuya Kono og Alan Costall indfanger Gibsons forståelse af begrebet *affordance* ikke de interpersonelle, sociale og kulturelle aspekter i relationen mellem mennesker og deres omgivelser. I lighed med Kono og Costall ser vi sociale og kulturelle dimensioner som helt essentielle for at forstå menneskets meningsdannelse, væren og handlen i verden, hvorfor vi introducerer deres udgave af begrebet, hvor disse aspekter er inddraget.

Affordance henviser til, at genstande og omgivelser indeholder muligheder eller potentialer, som både kan være positive og negative. Med andre ord udtrykker *affordance*, at ting inviterer til noget. *Affordance* skal dog forstås i relation til det enkelte væsen, da de samme omgivelser eller den samme genstand kan invitere forskelligt i relation til forskellige væsner. Det medfører at *affordances* bør ansues ud fra det levende væsens perspektiv, og ikke med udgangspunkt i omgivelserne. Dertil definerer omgivelserne ikke nødvendigvis en bestemt *affordance*, men kan potentielt invitere til forskellige handlinger, som mennesket kan opfatte og vælge imellem. Desuden inviterer andre mennesker (og dyr) til komplekse og detaljerede interaktioner, hvilket betyder, at de mest righoldige *affordances* tilvejebringes af andre personer (eller dyr) (Costall, 1995; Kono, 2009).

Ifølge Costall og Kono lever vi i omgivelser, som historisk, socialt, kulturelt og materielt allerede er tilrettelagt og formet af tidligere generationer. Samtidig transformerer vi kontinuerligt vores nuværende omgivelser. Det betyder, at der foregår en kontinuerlig forandringsproces, idet mennesket ændrer omgivelserne, hvorigennem der opstår nye *affordances*, som fører til at mennesket ændrer sig (Costall, 1995; Kono, 2009). (Her bærer tilgangen således ligheder med forståelsen i CHAT, da begge forståelser inddrager det historiske, sociale, kulturelle og materielle som indlejret i menneskets skabelse af sig selv og sine omgivelser). De kulturelle og historiske dimensioner kommer blandt andet til syne i form af artefakter. Det er alt lige fra genstande, til overflader, dyr og planter, der gennem tiden er forandret af mennesket. Menneskets omgivelser er således i høj grad kulturelt formet, hvilket *affordances* derfor også er. Det medfører at genstandes *affordances* også bestemmes af den sociale sammenhæng de indgår i. Mennesker møder således genstande og deres *affordances* gennem sociale praksisser, og oplever dem dermed i relation til det

fællesskab, hvor de er meningsfulde. Ud fra den forståelse eksisterer menneskelig aktivitet og genstande derfor ikke blot, men fastholdes og omdannes kontinuerligt via de sociale og kulturelle praksisser (Costall, 1995).

Både Costall og Kono fremhæver at *affordance* ikke direkte forårsager handlinger, men begrænser, muliggør og rammesætter dem. Genstande har således oplagte *affordances*, men de kan anvendes anderledes. En anderledes anvendelse kan dog blive begrænset, enten fordi man kommer til skade, eller fordi det medfører ubehag eller udelukkelse, hvis aktiviteten strider for meget mod de sociale og kulturelle normer. I den forståelse af *affordance*, vi anvender, er der således indlejret en social og kulturel dimension i form af de normer, som guider mennesker i forhold til, hvordan man bør opføre sig i et bestemt samfund (Costall, 1995; Kono, 2009).

Relevansen af affordance i vores undersøgelse

I vores analyse anvender vi begrebet *affordance* til at undersøge, hvordan omgivelserne inviterer servicehundebrugeren. Det vil sige hvilke muligheder, potentialer og restriktioner, der fra servicehundebrugers perspektiv er til stede i omgivelserne. Herunder hvordan servicehunden er med til at møde omgivelsernes *affordances* på særlige måder. Med andre ord bruger vi *affordance* til at undersøge, hvilke mulighedsrum brugeren har. Med denne teoretiske forståelse kan vi desuden få blik for, hvordan servicehunden ændrer brugerens omgivelser, og der dermed opstår nye *affordances*. Altså hvordan servicehunden medfører anderledes eller nye invitationer til handling og deltagelse, samt hvordan det skaber nye mulighedsrum for brugeren. Det gør sig både gældende i forhold til at servicehunden skaber *affordances* for brugeren selv, men også at servicehunden skaber *affordances* for andre mennesker i brugerens nærhed, hvilket ligeledes kan vise sig at have betydning for brugerens mulighedsrum. Dertil indebærer begrebet en mulighed for at undersøge potentielle negative *affordances* og deres betydning for brugerens mulighedsrum. Med den forståelse af begrebet, vi anvender, får vi desuden blik for, at brugerens mulighedsrum ikke kun drejer sig om hunden og brugeren, men i lige så høj grad eksisterer og skabes i kraft af brugerens omgivelser og de sociale samt kulturelle dimension, som er indlejret i omgivelserne.

Analysestrategi – et overblik over analysens struktur

I det følgende vil vi præsentere og forklare strukturen i vores analyse. Det har til formål at give et overblik over analysens konkrete udformning og yderligere at forklare, hvordan vi ønsker at anvende vores empiri.

Analysen består af to hovedtemaer, og de kommer til at udgøre den overordnede struktur for vores analytiske arbejde. Disse to hovedtemaer er 'Frihed og selvstændighed' samt 'Tryghed'.

Tematikkerne har vi valgt ud, da de har vist sig relevante i forhold til vores informanternes oplevelse af, hvordan de i samspil med deres servicehund skaber og oplever nye mulighedsrum. Det er altså to tematikker, som vi finder relevante i forhold til at undersøge vores problemformulering, og yderligere er det to temaer, som har vist sig at indeholde flere analytiske perspektiver. Til hver af hovedtemaerne har vi derfor tilføjet undertemaer, der har til formål at hjælpe med at skabe overskuelighed i analysen. Undertematikkerne medvirker også som en måde for os at præsentere nogle af de analytiske perspektiver, der knytter sig til de udviklinger og mulighedsrum vi i forbindelse med overtemaerne ser hos vores informanter.

Undervejs ønsker vi at anvende vores teoretiske ramme til åbne op for perspektiver i empirien, som har særlig relevans. Vi læser og præsenterer dermed vores empiri gennem vores tematiske opdelinger og inddrager begreberne der, hvor de er relevante for at åbne samt forstå empirien. De begreber vi anvender har forskellige funktioner, og derfor anvendes de i forskellige grader og niveauer. *Deltagelse* og *deltagelsesmuligheder* fungerer som vores overordnede analytiske opmærksomhed, men er begreber der savner operationalisering. Vi supplerer derfor *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder* med andre begreber, som er mere operationaliserbare, med det formål, at vi gennem dem bedre kan forstå, hvad brugernes *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder* består af.

Inklusionen af *TAS* og *collective individuals* udgør en overordnet forståelsesramme i forhold til at forstå subjektet i verden, og er på samme måde som *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder* begreber, som er svære at operationalisere. Begreberne *small* og *great novelties* bruger vi til at kvalificere, hvordan vores analytiske distinktioner kan forstås som del af et større udviklingsperspektiv hos brugerne.

Affordance bruger vi som konkret operationaliserbart begreb, der giver os mulighed for at undersøge, hvad der sker i konkrete handlinger, interaktioner og ytringer. Den samlede begrebsramme skal med andre ord fungere som vores værktøj til at undersøge, hvordan vores informanternes oplevelser kan forstås, og hvordan perspektiver også hænger sammen samt bliver en del af større udviklinger i deres liv.

Ved at strukturere analysen i temaer med tilhørende undertemaer er vi opmærksomme på, at vi skaber en analytisk distinktion, hvor vi for at kunne foretage en analyse må skille perspektiver ad for at kunne forstå dem. Det betyder også, at vi er klar over, at vi på sin vis må skille nogle ting ad, der i virkeligheden er vævet ind i hinanden på kryds og på tværs. Det er derfor vigtigt for os at understrege, at analysen selvom den af struktur er opdelt i forskellige sektioner skal forstås som del af en større helhed. Det gælder også på tværs af vores to hovedtemaer, som også er to tæt forbundne ting i brugernes liv.

Vores informanternes oplevelser af dem selv og deres hunde indeholder mange nuancer. Det gør de både i kraft af at de er forskellige individer, som lever forskellige liv, men også fordi de deler nogle af de samme oplevelser, men tilbyder forskellige perspektiver i forhold til samme emne. Vi vil derfor i analysen tage udgangspunkt i nogle udvalgte citater og observationsnoter som vi efterfølgende ønsker at undersøge gennem vores teoretiske ramme. Der vil således være dele af analysen hvor alle informanter er repræsenteret, mens der andre steder primært tages udgangspunkt i en informants oplevelser, hvor de andre informanternes udsagn inddrages til at åbne for nye analytiske opmærksomheder.

Præsentation af informanterne og deres hunde

Inden vi går i gang med analysen, giver vi her en kort præsentation af vores informanter og deres hunde, sådan at man som læser ved, hvem der danner par.

Ellen har haft hunden Milo i ca. 8 år, og han har været certificeret psykiatrisk servicehund i ca. 7 år. Line har hunden Molly, der er ca. 5 ½ år. De begyndte træningen da Molly var ca. 1 ½ år, og hun har nu vært certificeret i ca. 3 ½ år.

Hunden Bailey er psykiatrisk servicehund for Camilla. Bailey er stadig i den sidste del af sin træning og ikke certificeret endnu. Han fungerer dog som servicehund på samme vis som certificerede psykiatriske servicehunde.

Desuden er det vigtigt at nævne, at alle vores informanter har forholdsvis små servicehunde, hvilket betyder, at det er hunde som eksempelvis kan sidde på skødet.

Analysen

I det følgende afsnit kommer vores analyse, som er delt i to hovedtemaer. De to hovedtemaer er ‘Frihed og selvstændighed’ og ‘Tryghed’. Vi starter med at koncentrere os om temaet ‘Frihed og selvstændighed’.

Frihed og selvstændighed

I vores empiri viser der sig et gennemgående tema hos alle informanterne. Temaet handler om den frihed og selvstændighed, som psykiatriske servicehunde har været med til at skabe for brugerne. Temaet kommer til udtryk på forskellig vis hos informanterne og har også lidt forskellig form og karakter, hvilket selvfølgelig skal ses i lyset af, at de er tre forskellige personer med hver deres unikke liv. I det følgende undersøger vi, hvordan en psykiatrisk servicehund kan være med til at skabe frihed og selvstændighed hos brugerne. Temaet er struktureret på den måde, at vi først etablerer en forståelsesramme for hele temaet og derefter udfolder seks undertemaer, som alle omhandler forskellige aspekter af brugernes frihed og selvstændighed i relation til deres servicehund. De første to undertemaer er: ‘At få støtte af andre mennesker’ og ‘At få støtte af sin servicehund’ hvor vi undersøger, hvordan der er forskel på at få hjælp og støtte af mennesker og servicehunde, samt hvordan servicehunde kan medføre en anden og øget oplevelse af frihed og selvstændighed. Derefter kommer temaet ‘Fanget i bekymringer og forestillinger om det normale liv’ hvor vi undersøger, hvordan servicehunde kan hjælpe brugerne med at få mere frihed, ved at aflede dem fra deres egne tanker samt sociale og kulturelle forestillinger om, hvordan man bør leve sit liv. De næste to temaer er: ‘Bare en hund’ og ‘Mere end bare en hund’. Her undersøger vi, hvordan servicehunden kan skabe åbninger mod nye mulighedsrum, både ved at være en hund og en servicehund. Til sidst undersøger vi, hvordan servicehunden ikke blot er med til at skabe frihed og selvstændighed, men også kan medvirke til at skabe begrænsninger for brugerne. Dette undertema hedder: ‘Afvisninger og diskussioner – når servicehunden udfordrer omverden’.

Frihed og selvstændighed - en indledning

For at etablere et udgangspunkt for analysen og en forståelsesramme, der illustrerer hvad temaet handler om, starter vi med at præsentere nogle af informanternes udsagn, som alle sammen berører den frihed eller selvstændighed, de oplever ved at have en servicehund.

Verden er blevet tilgængelig på en anden måde, uden at jeg skal have støtte med mig, og uden at alting skal lægges i en kalender. Det betyder også, at jeg kan gøre tingene, når jeg har størst overskud til det, og ikke når det passer ind i min bostøttes kalender. (Camilla).

Han [servicehunden] var med mig til læge i forrige uge for første gang, og jeg skulle bagefter have taget nogle blodprøver, hvor han også var med mig. Noget jeg aldrig ville kunne gøre alene før. Noget jeg skulle have puttet ind i min kalender sammen med min bostøtte, sammen med min nabo, sammen med min mand. Lige pludselig har jeg en mulighed for at være selvstændig, fordi Bailey [servicehunden] ikke har en kalender, han skal have mig passet ind i. Vi kan bare tage den tid, som passer mig (Camilla).

Det er jo ikke mig bare at sidde her og kukke og ikke komme ud. Jeg har altid haft et kæmpe energiniveau og suset fra det ene til det andet til det fjerde. Det er dejligt ikke at være bundet til at være her [derhjemme] eller til at skulle spørge nogle andre, om de kan hjælpe mig og følge mig. Så det er jo en enorm frihed (Line).

Det der med hvor jeg befandt mig før [inden servicehunden]. Jeg ville ikke gå udenfor en dør medmindre jeg absolut skulle. Min mor hun tvang mig på gåture, og nu skulle jeg pludselig ud at gå tre gange om dagen, og det ville jeg gerne. Det var sjovt og en del af det. (...) Det var lidt som, at verden åbnede sig op på en eller anden måde igen. Der kom så meget mere grin og latter. Han gjorde fjollede ting, og så legede man (Ellen).

Ved at anskue udtalelserne ovenfor igennem den analytiske distinktion mellem *small novelties* og *great novelties*, får vi et redskab til at forstå, hvordan servicehunden i det store perspektiv har medført en øget oplevelse af selvstændighed og frihed for brugernes. Samtidig kan vi analytisk

bryde disse store bevægelser ned i mindre elementer, for at undersøge hvordan de store udviklinger er sammensat af en lang række mindre aspekter.

Ud fra forståelsen om *great novelties* indikerer alle informanterne, at der er sket en større ændring eller bevægelse i deres liv, idet de alle sammen oplever at forholdet mellem dem og verden har ændret sig, efter de har fået en psykiatrisk servicehund. Det kommer til udtryk, når Camilla beskriver, at *verden er blevet tilgængelig på en anden måde*; når Line fortæller, at hun har fået en *enorm frihed*; og Ellen beskriver, at *verden åbnede sig op*. Alle udtalelserne kan forstås som nye eller ændrede mulighedsrum, som er blevet tilgængelige for brugerne, idet brugerne implicit henviser til, at deres muligheder for deltagelse i verden har ændret sig efter de fik en servicehund. Disse store ændringer er i sig selv vigtige, men for rigtig fyldestgørende at forstå dem, er vi nødt til at undersøge hvad de 'indeholder'.

For at undersøge hvordan disse mulighedsrum opstår og hvilke elementer de består af, kan vi anskue udviklingerne gennem forståelsen *small novelties*. Med det analytiske greb får vi blik for de små ændringer og forskelle, som servicehunden er en del af og som til sammen udgør den større udvikling i brugernes liv. Betragter vi de ovenstående udtalelser ud fra dette analytiske niveau, så indikerer udtalelserne at et vigtigt element er, at der er forskel på hvad mennesker og servicehunde tilbyder brugerne. Ud fra begrebet *affordance* kan det anskues sådan at servicehunde og mennesker inviterer til deltagelse på forskellige måder, hvilket vi udfolder yderligere i det følgende.

At få støtte fra andre mennesker

Brugerne udtrykker, at der er rigtig mange aktiviteter, de ikke kan foretage sig alene. Det medfører en passivitet for dem at være så afhængig af andre, og de oplever det som en væsentlig begrænsning. I de ovenstående uddrag kommer det til udtryk i Ellens og Lines beskrivelser af (ufrivilligt) at være hjemme, og mere konkret i Camillas beskrivelse af at skulle have støtte til at gøre ting – eksempelvis at gå til lægen. Den støtte eller hjælp informanterne omtaler, kan de blandt andet få fra andre mennesker. Hvis man anskuer det i et *kritisk psykologisk deltagelsesperspektiv*, så forhandles muligheder for deltagelses mellem mennesker. Det medfører at brugerne ikke blot kan få støtte eller hjælp fra andre mennesker på det tidspunkt og på den måde, som de ønsker eller har behov for. Når brugerne skal have hjælp fra andre mennesker, er de således nødt til at forholde sig til og aftale, hvem der kan hjælpe, hvornår det kan foregå, og hvordan hjælpen kan udforme sig. Desuden vil det være en begrænset gruppe af mennesker, som kan hjælpe. Det må nødvendigvis

være personer, som de på en eller anden måde har en relation til, og som enten har lyst til at hjælpe, føler sig forpligtet til det, eller har det som deres arbejde (eksempelvis en bostøtte).

Desuden indeholder det at få hjælp fra andre mennesker også et praktisk og tidsligt aspekt omkring, hvornår dem der skal hjælpe, har tid og mulighed for det. Det kommer til udtryk, når Camilla beretter om, hvordan rigtig mange ting skulle *lægges i en kalender*, før hun fik sin servicehund. Det viser, hvordan hjælpen fra andre mennesker er afhængig af at passe ind i 'hjælpernes' liv og kalender og ikke blot kan foregå, når brugerne har størst behov eller overskud. Det bliver således en kompleks sammensætning af betingelser, hvor mange ting skal gå op, for at brugerne kan få hjælp og udføre mange af deres hverdagslige aktiviteter. Camilla udtaler desuden: *Mit liv er blevet et liv igen og ikke et skema*. Hvilke indikerer, at begrænsningerne når hun er nødt til at få hjælp af andre mennesker, opleves som ret omfattende for hende.

Ud fra vores anvendte forståelse af *affordance*, hvor sociale aspekter og normer er en del af den måde andre menneske inviterer til deltagelse på, må vi formode, at der også er et socialt aspekt i spil, som indeholder nogle normer for, hvor meget hjælp man kan anmode om. Med andre ord er der nogle uskrevne sociale regler for, hvor meget man kan 'trække på' andre mennesker. Det bør ikke forstås som en fastlagt størrelse, da det vil afhænge af mange forskellige forhold. Eksempelvis hvordan relationen til den hjælpende person er, hvilken type af hjælp der er brug for, hvor omfattende hjælpen er m.m. Aspektet står dog ikke helt tydeligt frem i vores empiri, (hvorfor det kunne være interessant at undersøge det nærmere), men indikeres alligevel, når Camilla nævner *bostøtte, mand og nabo* som mulige hjælpere. Det antyder, at hun var nødt til at 'trække på' flere forskellige mennesker, inden hun fik servicehunden. Ligeledes antydes nogle sociale normer og dertilhørende begrænsninger i forhold til at spørge om hjælp, når Line fortæller, at det er *dejligt ikke at skulle spørge nogle andre, om de kan hjælpe*. Der ser således ud til ikke kun at være praktiske og tidlige begrænsninger forbundet med at få hjælp af andre menneske, men også nogle sociale normer, som sætter betingelser for den deltagelse og de mulighedsrum, som er tilgængelige for informanterne, når de har brug for støtte fra andre mennesker.

At få støtte af sin servicehund

Når det handler om støtte (som alle informanterne har brug for, for at kunne udføre mange af deres hverdagsaktiviteter) så skaber andre mennesker således *affordances*, som er begrænsende for brugernes handlemuligheder. Servicehunden tilbyder derimod brugerne en anden frihed og selvstændighed end mennesker. Det handler blandt andet om, at hunden i et tidsligt perspektiv er

tilgængelig stort set hele tiden. I det følgende undersøger vi derfor, hvordan hunden tidsligt er tilgængelig på en anden måde end mennesker, og hvilken betydning det har for brugernes konkrete handle- og deltagelsesmuligheder. I forhold til det fortæller Camilla:

(...) min hund er der i hele processen. Min bostøtte mødes jeg med på kommunen, men min hund er der fra jeg tager hjemmefra, og jeg begynder at stresse over det her møde. Han [hunden] er der faktisk helt fra morgenstunden af (...) (Camilla).

Ellen beretter i samme stil:

Bare det med at have den støtte, som jeg altid kan have med mig, når jeg generelt har tendens til usikkerhed eller angst i det offentlige rum (Ellen).

Vigtigheden af at deres servicehund kan være ved deres side stort set hele tiden kommer til udtryk, når Ellen bruger ordet *altid*. Desuden ses det, når Camilla beskriver, hvordan hunden ikke kun er tilgængelig i et bestemt (aftalt) tidsrum, men er til stede hele tiden og derfor kan støtte og berolige Camilla på nøjagtig de tidspunkter, hvor hun har brug for det. Servicehunden er således i stor udstrækning en 'fast' del af brugernes omgivelser, idet brugerne ikke skal forhandle og aftale med servicehunden, om den har tid (og lyst), men den blot er deres daglige ledsager. Fordi hunden (i modsætning til mennesker) er tilgængelig stort set hele tiden, er den med til at skabe nye mulighedsrum for brugerne. Ud fra det tidslige perspektiv opstår mulighedsrummene, fordi brugerne i langt højere grad kan gøre de ting, hvor de har brug for støtte (eksempelvis handle ind eller tage til lægen), når de selv har overskud, tid og lyst. Desuden kan de også foretage sig disse ting meget oftere, fordi hunden nærmest altid står til rådighed.

Her er det vigtigt at bemærke, at hunden ikke blot er et 'instrument,' der eksempelvis kan erstattes af en robot. Servicehundens værdi og betydning for brugerne består også i, at den er et levende væsen, de har en tæt og hengiven relation til. Det viser sig, idet brugerne tager hensyn til deres servicehunde og overvejer hvor, hvordan og hvornår, de medbringer dem. Ellen fortæller eksempelvis, at hun ikke tager Milo med til *koncerter, hvor der er fulde mennesker*. Ligeledes er Camilla opmærksom på at *løfte Bailey op, hvis der er mange mennesker*, samt at lade ham hvile, når

han har 'arbejdet'. Brugere er således opmærksomme på, hvad de kan 'forlange' af deres servicehunde. Desuden virker det til, at de er taknemmelige over relationen til hunden og de muligheder, den er med til at skabe for dem, hvilket gør, at de også indretter sig efter hunden ved at have blik for hundens behov.

Trods de hensyn brugere tager til hunden, tilbyder den en ret konstant tilstedeværelse, som ændrer brugernes betingelser og inviterer dem til langt oftere og uden ledsagelse af andre mennesker at foretage en lang række hverdagsaktiviteter. Servicehundens tilgængelighed er dermed med til at skabe andre *deltagelsesmuligheder* end mennesker. Den udvider brugernes handlerepertoire, og giver dem oplevelsen af i langt højere grad selv at være udgangspunktet for handlen, i modsætning til når de er meget afhængige af andre mennesker. Hunden øger dermed brugernes oplevelse af handlefrihed, idet de i mange tilfælde kan anvende deres servicehund som støtte. De er således mindre afhængige af andre mennesker og kan foretage sig flere ting, hvilket medfører en større oplevelse af selvstændighed og frihed.

'Fanget' i bekymringer og forestillinger om 'det normale liv'

En anden måde servicehunden kan skabe frihed på, er ved at aflede brugere fra deres egne (negative) tanker og bekymringer. Ellen fortæller om det:

Jeg kan godt nogle gange blive fanget i mit eget hoved og ting jeg bekymrer mig om. Så er det altid ham, der er sådan: 'nu skal vi lege, eller nu skal vi ud at gå tur' (Ellen).

Ellens beskrivelse illustrerer en lidt subtil måde at være 'fanget' på. Det handler om, at tanker og bekymringer kan fylde så meget hos hende, at hun føler sig begrænset af dem. Det fremstår som om, at tanker og bekymringer kan blive en betingelse, der afholder hende fra gøre ting. Det er ufrivillige bekymringer og tanker, som i et eller andet omfang er uden for Ellens kontrol, da det er noget hun oplever i forbindelse med sine psykiske udfordringer. Når det sker, virker det til, at hunden kan aflede opmærksomheden fra bekymringerne, fordi den vil gå tur og lege, som den plejer, uanset hvordan Ellen har det. Med sin hundeagtige måde at være på, der inviterer (eller kræver) at man leger og går tur, distraherer eller afleder hunden Ellen, så hun får noget andet at tænke på. Det er desuden noget, der melder sig som en nødvendighed. En hund skal for eksempel ud for at tisse, og her er det nødvendigt, at Ellen lukker Milo ud. Samtidig kan det også antages som

en nødvendighed for Ellen, der har behov for at flytte fokus fra sig selv for at kunne bryde ud af den uønskede psykiske tilstand, hvor hun føler sig *fanget*. Hunden kan på den måde give Ellen en pause fra sine bekymringer, fordi den henleder hendes opmærksomhed på sig og inviterer hende til at foretage sig noget andet end at være 'fyldt op' af tanker.

En lignende tematik viser sig også hos Camilla. Her handler det om, at servicehunden hjælper Camilla med at delvist at frigøre sig fra en bestemt forståelse af, hvordan hun bør være og hjælper hende derigennem med ikke at presse sig selv så meget, at hun får det rigtig dårligt. Camilla fortæller:

Der er ingen tvivl om at han [hunden] søger mig, når jeg har det skidt.
Og han søger mig gerne tidligere end jeg selv føler, at jeg har det skidt.
Måske også fordi, at jeg har en tendens til at skubbe det fra mig og sige, jeg vil bare gerne leve et normalt liv, så jeg lukker lidt øjnene for at jeg har det skidt og forsøger at sige, jeg skal nok komme igennem dagen. Og så siger han til mig: 'Nej mor lad nu være, for det bliver kun værre'
(Camilla).

Camillas fortælling viser, at servicehunden kan hjælpe hende med ikke at overse sine egne behov og signaler. Desuden hjælper Bailey hende med at reagere på sine behov tidligere, end hun ellers ville have gjort. Hvis hun er opmærksom på hunden, så kan hun aflæse på dens ageren, at hun selv har det dårligt. Hvad det er hunden reagerer på, kan vi ikke sige noget om, men Camillas oplever, at *hunden søger hende mere, når hun har det skidt*. For at forstå hvad der er på spil her, introducerer vi begrebet *extended mind*. Begrebet er spændt ud mellem forskellige teoretiske retninger, men her anvender vi Tetsuya Konos forståelse, hvilket placerer begrebet inden for den *økologiske tradition* (samt i en filosofisk tradition). *Extended mind* henviser til en forståelse af psyken som noget, der er forlænget ud i verden. Psyken ses dermed som en del af et *hjerne-krop-omgivelses-system*, hvor psyken forandres og skabes via kroppens dynamiske og kontinuerlige samspil med omgivelserne. Tilgangen overskrider således en udbredt forståelse inden for det psykologiske felt, hvor 'det psykiske' ses som noget relativt individuelt (Kono, 2013). Gennem *extended mind* kan vi forstå servicehunden som noget der 'rækker ind i' Camilla og bliver en del af hende, idet servicehunden hjælper Camilla med at blive opmærksom på, at hun skal mærke efter, hvordan hun egentlig har det,

og hvad hun har brug for. På den måde kan servicehunden ses som en forlængelse af Camilla, fordi den gør, at hun forstår sig selv på en anden måde.

Camilla beskriver, at det generelt kan være svært for hende at mærke, hvordan hun har det. Dertil antyder ovenstående udtalelse, at det også handler om en forståelse af, hvordan man bør være, og hvad man bør gøre for at være 'normal' og leve et normalt liv. Der indikeres således nogle fælles sociale og kulturelle normer eller forestillinger, som er med til at forme Camillas liv, idet hun nogle gange forsøger at leve op til dem, selvom det kan medføre at hun bliver presset og får det rigtig dårligt. I den forbindelse kan servicehunden ses som en forlængelse af hende selv 'ud i verden', som er med til at navigere i en retning, der transformerer forestillingen om, hvad det er hun skal leve op til. Det skal ikke anses sådan, at hunden fjerner kulturelle og sociale normer eller forestillinger, men den bliver et element, som navigerer fokus i en lidt anden retning, hvor Camilla får en anden mulighed for at mærke, hvad hun har behov for samt agere efter det og dermed ofte undgå at få det rigtig dårligt.

En interessant opmærksomhed i forhold til begge de ovenstående pointer er, at servicehunden ikke blot afleder eller distraherer brugerne på eget initiativ. Det fremtræder ikke som en 'envejs' interaktion, som hunden skaber, men som en fælles proces mellem hunden og brugeren, hvor de nærmest flettes sammen i deres psykiske konstitution. Både under vores interviews og deltagerobservationen med Camilla, var det tydeligt, at brugerne opfordrer deres hunde til at interagere med dem, når de har brug for deres støtte og nærvær. Det viste sig eksempelvis ved at brugerne talte til deres hunde, tog dem op på skødet eller gav dem kommandoer. Det er dermed ikke blot servicehunden, som skaber frihed og selvstændighed for brugerne, men et dynamisk sammenspil med udvekslinger, som går begge veje. Det er noget som sker i fælles, gensidige interaktioner mellem hunden, brugeren og omverden. Servicehunden og brugeren ser derfor ud til at 'blive til' eller udvikle sig sammen med hinanden i deres fælles omgivelser ud fra deres aktuelle behov og motiver.

Bare en hund– åbninger mod nye mulighedsrum

I forhold til frihed og selvstændighed er et gennemgående tema i vores empiriske materiale, at servicehundene generelt inviterer (eller kræver) at brugerne bevæger sig udenfor deres hjem på en anden måde, end de gjorde, inden de fik deres hund. Det er tilfældet, fordi det at have en hund kræver, at man går tur med den. Det er således ikke noget som umiddelbart er specielt for en servicehund, men noget som blot gør sig gældende i forhold til at have en hund. Det er dog stadig

interessant, fordi informanterne giver udtryk for, at de daglige gåture med deres hund er meningsfulde og bidrager med noget positivt i deres liv. I det følgende anvender vi Ellens beretning til at illustrere, hvordan servicehunden kan skabe en åbning for at bevæge sig mere udenfor sit eget hjem og på en anderledes måde, end før hun fik hunden.

I et tidligere præsenteret citat fra Ellen, fortæller hun, hvordan hun *ikke havde lyst til at forlade hjemmet, men blev tvunget til at gå tur af sin mor, inden hun fik sin servicehund. Da hun fik sin servicehund, gik hun derimod tur flere gange om dagen og oplevede, at det var sjovt*. Ellens fortælling, viser hvordan hunden har givet hende en meningsfuld grund til at bevæge sig udenfor. Servicehunden medfører således nye *affordances* i Ellens liv, fordi det at have en hund kræver, at man tager sig af den og blandt andet går tur med den. Det interessante her er, hvordan Ellen inden hun fik sin hund kunne gå tur (bevæge sig ud i det offentlige rum), men at det tilsyneladende virkede meningsløst for hende og sandsynligvis også overvældende og grænseoverskridende, da Ellen beskriver det offentlige rum som et sted, der ofte gør hende usikker og angst. (Alle vores informanter oplever usikkerhed og angst i det offentlige rum). Derimod giver servicehunden Ellen en meningsfuld grund og en anderledes måde at gå tur på. For Ellen kan hunden dermed ses som en ny åbning mod verden, fordi det åbner for nye *affordances*, når hun bevæger sig gennem verden med sin hund, idet hun inviteres til at agere på en anderledes måde, end hun plejer. Med sine invitationer og de nye interaktioner hunden bringer ind i Ellens liv, kan den ses som en væsentlig ændring i hendes omgivelser. Servicehunden er således med til at skabe nye betingelser i hendes liv, som giver hende en større frihed og et nyt mulighedsrum, da den hjælper hende med at bevæge sig ud i det offentlige rum på en måde, som er mere meningsfuld og mindre utryg end før hun havde servicehunden. (Tryghed er væsentligt i denne sammenhæng. Det uddybes dog ikke yderligere her, men i analyseafsnittet om tryghed). I Ellens fortælling, har hunden dermed været med til at give hende en ny form for adgang til en social praksis (det offentlige rum), som virker til førhen at have været ret utilgængeligt for hende. Det bidrager til at Ellen oplever et større rådighedsrum, og at hun får et udvidet handlerum, da flere praksisser føles tilgængelige for hende.

Mere end bare en hund – åbninger mod nye mulighedsrum

Som ovenstående afsnit illustrerer, så handler noget af det en psykiatrisk servicehund gør for brugerne om, at hunden blot er en hund, der eksempelvis skal luftes. Et særligt forhold ved psykiatriske servicehunde er dog, at brugerne har lov til at tage dem med på steder, hvor hunde

almindeligvis ikke har adgang. Det er et ret afgørende aspekt, som er med til at give brugerne en øget adgang til offentlige rum og sociale sammenhænge, hvilket de oplever som en øget frihed og selvstændighed. I det følgende undersøger vi, hvilken betydning det har for brugerne og deres mulighedsrum, men også hvordan det ikke er uproblematisk.

Alle informanterne udtrykker, at en afgørende forskel ved deres servicehund er, at de må tage den med på steder, hvor hunde normalt ikke må medbringes. Det er steder som lufthavne, busser, fødevarerbutikker og andre butikker, indkøbscentre, lejligheder (hvor kæledyr ellers ikke er tilladt), restauranter, universitetet, arbejdspladsen m.fl. Line fortæller eksempelvis, at hun *aldrig gik ud og handlede før hun fik servicehunden*. Camilla fortæller, at hun *aldrig tager bussen uden sin servicehund*, samt at hun godt kunne gøre det inden hun havde sin servicehund, men *at det kostede hende rigtig meget energi*. Udtalelserne indikerer, at servicehundens adgang til bestemte steder, har medvirket til at informanterne har fået nye mulighedsrum (Line kan gå i butikker) eller ændrede mulighedsrum (Camilla kan tage bussen, uden at det 'tapper' hende for energi). Et afgørende element er desuden, at servicehunden ikke skal sidde i en taske eller transportkasse, men kan være i snor, sidde på deres skød eller på anden vis være helt tæt på dem.

Line (der hver vinter tager til Spanien på længere ophold, fordi hun får det bedre af at opholde sig i et varmt klima) fortæller om betydningen af at kunne have sin servicehund med sig:

Den helt store forskel er jo for mig, hvor jeg må tage hende [servicehunden] med. For eksempel kunne jeg ikke komme ud at flyve. Jeg kunne ikke tage til Spanien, hvis ikke jeg måtte have hende med på den måde, jeg har hende med nu. Så skulle jeg helt sikkert hver eneste gang have en anden ledsager med mig (Line).

Senere i interviewet berører Line emnet igen og forklarer yderligere:

Hun [servicehunden] kan sidde ved mig i flyveren, og hun hjælper mig især igennem lufthavnen, som jeg synes er meget, meget forfærdelig. Så på den måde hjælper hun mig afsted, og det ville jeg ikke kunne, hvis jeg skulle slæbe hende i en taske (...) Men qua at hun er en servicehund, så

må hun gå med mig, hjælpe mig gennem lufthavnen og være med mig i flyveren. (...) Hun ved lige præcis, hvad der skal ske. Hun går bare, og hvis jeg sætter mig ned, så lægger hun sig ved mine fødder og er der bare. Men ellers så styrer hun totalt efter at komme op i den flyver og komme ind at ligge inde ved vinduet. Hun får mig helt ind på sædet. Jeg føler faktisk, at jeg har en guide (Line).

Lines fortælling illustrerer, hvordan brugerne har brug for, at deres servicehund kan være i nærheden af dem på en helt særlig måde, hvor de interaktioner med hunden, de har behov for, er mulige. Hvis hunden skal befinde sig i en taske eller en transportkasse, så ændrer dens *affordance* sig. Brugere har som oftest behov for at hunden kan være helt tæt på dem på en måde, hvor de eksempelvis kan give den kommandoer, hvor den kan puffe til dem, hoppe op på skødet, lægge sig ved deres fødder eller gå foran dem i en menneskemængde, fordi dette åbner *handlemuligheder* for brugerne. Ud fra en forståelse af mennesker som *collectivials* (Stetsenko, 2013), så deltager bruger og servicehund i fælles praksisser med andre mennesker. Når servicehunden er tilgængelig for brugeren på den måde som Lines eksempel illustrerer, så indgår den i de fælles praksisser på en anden måde, end hunde almindeligvis gør i en lufthavn. Det betyder, at praksis er nødt til at ændre sig, hvilket sker i en fælles proces mellem de involverede mennesker. Brugere er således afhængige af, at deres måde at være til stede med deres servicehund på, bliver accepteret af andre mennesker (i den konkrete praksis/situation). Desuden har det også betydning for brugerens oplevelse og handlemuligheder, hvordan andre mennesker interagerer med servicehunden og brugeren. Ud fra et perspektiv om *deltagelse* og *deltagelsesmuligheder* så indgår brugerne og deres servicehund således hele tiden i en forhandling med deres omverden og de andre involverede personer i konkrete praksisser, som handler om, hvordan disse praksisser kan være og kan udfolde sig. Et væsentligt aspekt i forhold til det er, at servicehunden ikke blot skaber *affordances* for brugerne, men også skaber *affordances* for de andre mennesker, som er en del af en given praksis. Da *affordance* altid tager udgangspunkt i den enkelte persons perspektiv er det *affordances*, som ikke blot har bestemte former, men skifter alt efter personerne og den konkrete praksis. Med andre ord møder brugerne en masse forskellige reaktioner fra andre mennesker, når de medbringer deres servicehund. Ovenstående eksempel med Line og hendes servicehund i lufthavnen illustrerer, hvordan servicehunden kan skabe nye mulighedsrum for brugerne, hvis omgivelserne (andre mennesker) imødekommer hunden og brugeren. Det forløber dog ikke altid så uproblematisk, da de

affordances en hunds tilstedeværelse afstedkommer ikke nødvendigvis er entydige, hvilket vi undersøger nærmere i det følgende afsnit.

Afvisninger og diskussioner – når servicehunden udfordrer omverden

Alle informanterne oplever, at der følger mange overvejelser og bekymringer med, når de skal have deres servicehund med sig ud blandt andre mennesker. Bekymringerne er især til stede, når de ønsker at tage deres servicehund med et sted, hvor de ikke plejer at komme. Informanterne fortæller om dette:

Der er nogle gange, hvis jeg ikke har været et sted før, hvor jeg skal tage en dyb indånding. Åh nej, er der nogle nederen typer her? De steder jeg bevæger mig normalt, er der jo ikke noget, men en gang imellem, når det er noget helt nyt, kan man godt blive sådan lidt, åh nej, hvordan kommer det til at gå? (Ellen).

Det er overvejelser og ting, som faktisk kan være så uoverskuelige, at man faktisk stopper, inden man er kommet i gang. Især det her med at gå i nogle butikker, som man ikke er vandt til at være i. Hvis ikke man har skrevet på forhånd, så kan det godt være sådan lidt: 'puha magter jeg faktisk det her?' (Camilla).

Line berører også emnet, da vi interviewer hende, og vi spørger derfor, om hun overvejer, hvor hun kan tillade sig at tage sin servicehund med:

Ja, det gør jeg. Det synes jeg stadig begrænser mig lidt, fordi jeg har en enorm angst for at blive afvist med hende. Også med den opmærksomhed det vil give at skulle stå og diskutere det. Det har jeg det stadigvæk virkelig dårligt over (Line).

Informanternes udtalelser viser, at det ikke altid er nemt at have en servicehund med sig, fordi de kan blive mødt af andre mennesker på mange forskellige måder. De har alle sammen prøvet at blive afvist eller skulle diskutere med folk, om de må have deres servicehund med et specifikt sted (her

fortæller de især om fødevarebutikker). Flere af dem har også oplevet, at andre kunder i fødevarebutikker kommer med negative kommentarer eller kontakter personalet, fordi de har en hund med. Ellen fortæller desuden om flere episoder, hvor buschauffører enten diskuterer med hende eller skælder hende ud, fordi hendes hund ikke er i en taske eller en kasse (selvom en servicehund ikke skal være i en kasse eller en taske). Camilla fortæller desuden, at hun har fået afslag på at have sin servicehund med på både hotel og bondegårdsferie med den begrundelse, at der ikke må medbringes kæledyr, samt at der er mange psykiatriske afdelinger, hvor brugerne ikke kan få deres servicehund med, når de skal indlægges.

Alle de ovenstående eksempler illustrerer, hvordan servicehunden i nogle sammenhænge udfordrer de kulturelle og sociale normer for, hvor en hund må få adgang, samt hvordan der tilsyneladende er uklarheder (og/eller mangel på viden) om, hvor brugerne har lov til at medbringe deres servicehunde. Servicehunde inviterer således nogle gange andre mennesker på en måde, som bliver en udfordring, bekymring eller begrænsning for brugeren. Betragter man ovenstående eksempler igennem begrebet *collectividal*, kan man desuden her få blik for, hvordan brugernes individuelle muligheder er forbundet og forankret i de fælles konkrete praksisser med andre mennesker. Og dertil også hvordan disse praksisser hele tiden udfordres, ændres og flytter sig i forhold til de involveredes behov, motiver, forståelser og viden. De konkrete praksisser og mulighederne for *deltagelse* er således til forhandling, og ofte er det forhandlingen, som er det mest udfordrende aspekt for brugerne. I de fælles praksisser møder brugerne således nogle gange motiver eller forståelser, som er modstridende med deres egne, hvilket kan føre til afvisninger eller diskussioner. For brugerne fører det til en ekstra bekymring, som ikke kun er aktuel i de konkrete situationer, men som også er til stede på et mere generelt plan. Som brugerne beretter, så kan de negative oplevelser, afholde dem fra at gøre ting (især nye ting), fordi de oplever det som en stor belastning at blive afvist eller at skulle forsvare deres ret til at have servicehunden med.

At føle sig tryk

I den følgende analysedel koncentrerer vi os om tematikken 'Tryghed'. Det er en tematik, der i vores kodning samt indsamling af empiri har vist sig i flere sammenhænge. Vi zoomer således ind på, hvordan servicehundene hjælper brugerne med at føle sig trygge, og hvilke implikationer det har for deres handlerum i hverdagssammenhænge. Vi deler analysen ind i 6 undertematikker, der af

vores empiri fremstår relevante for, hvordan brugerne oplever at deres hunde medvirker til at skabe tryghed for dem.

I afsnittet 'Servicehunden som pejlemærke for egen tryghed' koncentrerer vi os om, hvordan servicehunden kan medvirke til, at brugerne lettere kan aflæse samt håndtere, hvordan de følelsesmæssigt selv har det, og hvordan samspillet med servicehunden kan være med til at skabe tryghed. I det næste afsnit 'Mere tryk men ikke helt tryk' nuancerer vi forståelsen, idet vi undersøger, hvordan servicehunden ikke nødvendigvis fjerner utrygheden, men ofte er med til at mindske eller ændre den på en måde, som skaber nye handlerum for brugerne. Derefter følger tematikken 'Den nære kontakt' hvor vi fokuserer på hvordan servicehundens nære fysiske kontakt og invitationer til bestemte fysiske interaktioner er en vigtig del af den tryghed, som brugerne oplever, at deres servicehund er med til at skabe. Under overskriften 'Min lille beskytter' undersøger vi, hvordan konkrete rum også forandres ved at servicehunden følger brugerne. Her koncentrerer vi os om, hvordan der i nogle sammenhænge kan opstå nye rum i en allerede eksisterende praksis, samt hvordan det for brugerne åbner nye handlemuligheder. Med undertemaet 'Fælles fokuspunkt - på godt og på ondt' undersøger vi, hvordan servicehunden skaber nye positive udviklinger for brugeren i sociale sammenhænge. Det nuancerer vi undervejs ved at vise, hvordan en servicehund også kan tiltrække uønsket opmærksomhed, samt hvordan det for brugerne kan være en ekstra belastning. I afsnittet 'Når det hele smelter sammen' forsøger vi at vise, hvordan servicehundens og brugerens interaktioner er mangefacetterede. Det gør vi ved at sætte vores analytiske pointer fra de ovenstående undertematiske på arbejde i forhold til den samme observationssituation. Formålet med dette afsnit er at illustrere, hvordan de analytiske distinktioner, som undertematiske udgør, ofte er til stede samtidig (enten flere af dem eller dem alle sammen). De er således en del af en større og kompleks helhed. Afslutningsvis i afsnittet 'Udviklinger der ikke må tages for givet' ønsker vi at vise, hvordan de udviklinger, brugerne gennemgår, er tæt knyttet til deres servicehund. I situationer hvor servicehunden ikke er til stede, viser det sig, at den udvikling brugerne gennemgår ikke må tages for givet, som noget der bare forbliver, hvis hunden fjernes.

Servicehunden som pejlemærke for egen tryghed

Vi starter med at undersøge hvordan servicehunden kan være med til, at brugerne forstår sig selv på en anderledes måde, som både giver dem en oplevelse af større tryghed og andre handlemuligheder. Camilla fortæller om dette:

Jeg kan se på ham [Bailey], hvordan jeg har det med det møde, der skal forestå. Om så det er et møde med venner eller jamen med hvad som helst. Er jeg tryk i det, så er han ikke ved min side. Kan han mærke den mindste utryghed, så er han der med det samme (Camilla).

Camilla udtrykker her, at hun oplever Bailey som et pejlemærke for, hvordan hun selv har det i sociale sammenhænge. Vi får et perspektiv på dette med begrebet *extended mind*, hvor psyken forstås som noget, der er forlænget ud i verden (Kono, 2013) (for yderligere uddybelse af begrebet se analyseafsnittet 'Frihed og selvstændighed'). Servicehunden kan således anskues som en forlængelse af Camilla, idet hun gennem hunden aflæser og forstår sine egne følelser omkring sociale situationer med andre mennesker. Camilla udtrykker, at det kan være svært for hende at mærke sine egne følelser og behov, og at hun derfor ofte først lægger mærke til dem, når de bliver meget tydelige, fordi hun har fået det dårligt. Servicehunden bliver en afgørende hjælp, der kan medvirke til at gøre sociale situationer mere trygge for Camilla, fordi hun får en anderledes mulighed for at blive opmærksom på sine egne behov og dermed også andre muligheder for at navigere og agere i sociale situationer.

Camilla uddyber om den tryghed Bailey giver hende:

Jamen det gør jo alt. Jeg har brug for rutiner, og jeg har brug for viden om, hvad der skal ske (...) og nogle gange så kan Bailey hjælpe mig ind i det uvisse, fordi jeg så har en kendt ved min side, som jeg ved fortæller mig, hvis det her ikke er rart. For det er ikke altid, at jeg selv kan mærke, at det ikke er rart, det jeg sidder i, fordi jeg lukker for meget ned for min følelser, når jeg bliver for stresset (Camilla).

Camillas udtalelse viser, hvordan den tryghed, servicehunden er med til at skabe ved at fungere som en forlængelse af Camillas forståelse af sig selv, også ser ud til at bestå i, at hun får en vished om, at hun ikke har samme risiko for at overhøre sine egne følelser og behov. Camillas udsagn illustrerer, hvordan hun stoler på at servicehunden nok skal 'fortælle' hende, hvis hun ikke selv opdager, at hun udsætter sig selv for noget, som senere har en pris. I Camillas forklaring er det implicit i, at hun lukker ned for sine følelser, når hun er stresset. Det er følelser som typisk blomstrer op bagefter, og

måske endda også bliver ukontrollerbare for hende. Når hunden på den måde fungerer som et følelsesmæssigt pejlemærke, kan den dermed hjælpe Camilla med at *deltage* i sociale praksisser på en måde, hvor risikoen for at hun får det psykisk dårligt er mindre.

Camilla pointerer samtidig også, at hun sammen med Bailey har mod til at springe ud i det uvisse. Hun beskriver det som, at hun har noget kendt ved sin side, og det tolker vi som, at hun har noget med sig, hvor hun føler sig tryk ved, at tingene nok skal gå. Det kan forstås sådan at servicehunden skaber nogle særlige *affordances* for brugerne, som gør, at de indgår i praksisser på en anden måde, end når de ikke har hunden med sig, hvilket skaber tryk.

Det er blandt andet gennem invitationer til interaktion med hunden, hvor brugernes måder at indgå i en praksis på, pludselig er anderledes, end de tidligere har været. Det er særligt tydeligt steder, hvor der under normale omstændigheder ikke må være hunde til stede. Et sådant eksempel kunne være i bussen, hvor vi ser følgende med Camilla:

Undervejs i bussen sidder Bailey på skødet af Camilla. Hun roser ham og giver ham godbidder. Camilla nusser ham næsten hele tiden med den ene hånd. Det virker lidt mekanisk. Det virker som en kropslig vane, der giver hende fokus på hunden. Bailey er meget kontaktsøgende og er også oppe at stå på bagben, mens han læner sig ind mod Camilla. Hun fortæller os, at der er noget rart for hende ved at mærke Baileys tyngde på kroppen, og at det også er noget hun bruger ham til, når hun er på arbejde (Sammendrag af Frederiks og Grys observationsnoter).

Interaktionen mellem Camilla og Bailey ville under normale omstændigheder ikke kunne lade sig gøre, fordi en hund ikke er tilladt i bussen. Det oplevede vi selv på første hånd, da buschaufføren i første omgang gav signal til os om, at hunden ikke måtte komme med. Det var først da han kunne se, at det var en servicehund, at han accepterede, at Bailey kunne komme med. Interaktionerne mellem brugerne i de her situationer er væsentlige, fordi de også medvirker til at åbne nye mulighedsrum i brugernes hverdag. Som observationen viser, består interaktionerne blandt andet af tæt fysisk kontakt, hvor hunden er på skødet, samt at Camilla nusser Bailey. Det kunne man anskue som en anden *affordance* end man ville finde mellem mennesker, fordi en hund i højere grad inviterer til en non-verbal og intens fysisk kontakt. Den form for kontakt fremtræder som noget

særligt, idet vi kun kan forstille os et lignede scenarium, der fremstår på en social acceptabel måde, hvis der er tale om en forældre-barn-interaktion (eller måske en interaktion mellem et nyforelsket par). Det med den fysiske nærhed vender vi tilbage til, men det er væsentligt at fremhæve, at det er noget som anvendes af brugerne, og at det forandrer, hvordan deres deltagelse i praksis tager sig ud.

Ændringer i praksis kan således være helt ned i de små ting. Det kan være gennem tæt fysisk kontakt, som når Bailey nusses af Camilla. Det kan i sig selv forstås som en *small novelty*, men det medvirker til, hvordan brugerne sammen med deres hund kan tage bussen ind til byen. Det, at de evner at tage ind til byen, kunne man antage som et udtryk for en *great novelty*. Det er måske en lille udvikling at kunne tage bussen, men det har store implikationer for, hvad de som brugere har af muligheder i deres hverdagsliv.

Mere tryk, men ikke helt tryk

Selvom servicehunde kan være med til at skabe mere tryk for brugerne og derigennem er med til at skabe nye eller anderledes mulighedsrum for social deltagelse, så er det dog vigtigt at være opmærksom på, at servicehunden ikke nødvendigvis fjerner brugernes udfordringer og oplevelser af at være utrygge. I mange sammenhænge ændrer eller mindsker servicehunden blot utrygheden, så den udfolder sig på en mere håndterbar måde for brugerne. Line fortæller om det:

Hun [servicehunden] fjerner ikke, at jeg bliver meget, meget træt. Jeg har antennerne alt, alt for langt ude, når jeg kommer sådan nogle steder [Føtex]. Jeg ser det hele, hører det hele og mærker det hele (Line).

Lines eksempel viser, at utrygheden blandt andet handler om, at alle sanseindtrykkene fra omgivelserne, virker meget voldsomme og overvældende for hende. Hendes servicehund fjerner ikke den udfordring, men den ændrer alligevel hendes handlerepertoire, idet Line fortæller, at hun før hun fik hunden, aldrig handlede ind. Hvis vi forstår det ud fra begrebet *Transformative Activist Stance*, så transformeres den konkrete fælles praksis at handle ind, når Line medbringer sin servicehund. Hunden kan således ses som et 'element,' der er med til at skabe en anden 'virkelighed' for både brugeren og de andre involverede personer i den konkrete praksis. Her er det relevant at gå lidt tættere på de *small novelties* som udgør *great novelty*. Med andre ord de små udviklinger som tilsammen udgør det større udviklingsperspektiv. For at få greb om det, kan

vi undersøge hvordan servicehunden både skaber *affordances* for brugeren og for de andre involverede personer, hvilket i et komplekst samspil ændrer hele den sociale praksis. Vi starter med brugerens perspektiv. Her fortæller Line:

Jeg kigger på hende [servicehunden], og vi har ligesom et bånd. Så kan jeg koncentrere mig om det. Så kan jeg koncentrere mig om at kigge på hende (...) Det tager noget af presset af (Line).

Lines udtalelse viser, hvordan vi kan forstå hunden som noget, der inviterer Line til at rette opmærksomheden mod den. Hunden bliver dermed et fokuspunkt, som medfører, at hun ikke har opmærksomheden rettet helt så meget mod alle de andre ting, der sker omkring hende. På den måde hjælper hunden hende med at 'skærme' for alle de indtryk, der ellers er alt for overvældende for Line i en indkøbssituation.

Servicehunden skaber dog ikke kun *affordances* for brugeren, men også for andre mennesker. I den forbindelse beskriver Line, hvordan hunden går foran hende, når der er mange mennesker. På den måde bliver det servicehunden, som møder folk. Dermed bliver det servicehunden som sørger for at andre mennesker giver plads. Det ændrer på sin vis den svære 'konfrontation' med andre mennesker, og gør den mere overkommelig. Under vores deltagerobservationer med Camilla oplever vi desuden en situation, som også illustrerer, hvordan servicehunden skaber *affordances* for mennesker i brugerens nærhed, som gør at brugeren får mere 'plads'.

Ved kølediskene [i Føtex] får Camilla sin servicehund til at sætte sig.
Han får godbidder. Han bliver siddende, mens hun henter en liter mælk i en køledisk ca. 10 meter fra ham. En mand standser op og venter på afstand, indtil situationen er overstået (Grys observationsnoter).

Vores observation er et eksempel på, hvordan servicehunden (i samspil med brugeren) kan signalere til andre kunder, at det vil være hensigtsmæssigt, hvis de agerer lidt anderledes og eksempelvis holder afstand. Situationen illustrerer dermed, hvordan den omverden, brugerne skal forholde sig til og agere i, ændrer sig, når de medbringer deres servicehund. Disse ændringer kan skabe nye mulighedsrum for brugerne (eksempelvis Line der kan handle ind). I lyset af Lines udtalelse om, at

hun stadig *bliver meget, meget træt*, selvom hun har hunden med på indkøbstur, så er det vigtigt at have for øje, at servicehunden ikke blot 'fikser' alle de problematikker, brugerne oplever.

Den nære kontakt

I dette afsnit undersøger vi, hvordan hundens tilstedeværelse, nære kontakt og invitationer til bestemte interaktioner er med til at skabe tryghed for brugerne. Ellen fortæller om dette:

Den tryghed og den fysiske krop op ad en til at være der og støtte (...)
Det er det magiske ved dyr, de bliver jo ikke sure eller tænker bagtanker eller har dumme intentioner. Det er bare så lige en interaktion. Der er ikke nogen skjulte hensigter. Det er bare den mest ligetil, ærlige kærlighedsrelation på en eller anden måde, og det er bare sådan så dyrebart og særligt, at det gør hverdagen til at holde ud (Ellen).

Hun fremhæver blandt andet, at det har stor betydning for hende at mærke Milos fysiske tilstedeværelse, og at der er noget magisk ved interaktionen mellem dem. Men hvordan er det, at en servicehunds tilstedeværelse adskiller sig fra menneskers tilstedeværelse i brugernes liv? For at få greb om, hvad det er hunden gør, og hvilken betydning det har for brugeren, har vi undervejs haft fokus på, også at forholde os til de små interaktioner mellem brugeren og servicehunden. Camilla siger blandt andet om en situation hun havde for nylig:

Der bad han mig også lige pludselig om at sætte mig ned. Han hopper op ad mig og fortæller mig: 'Mor du er stresset.' Jeg sætter mig ned, og han sidder pænt på skødet af mig og holder mig nede og siger: 'Bliv nu her mor, træk vejret dybt, jeg er her, vi passer på hinanden.' Det er guld værd for mig at blive fastholdt i det (Camilla).

Når Camilla her giver udtryk for, at hun fastholdes, er den måde hun fysisk forankres på vigtig. En af de ting, som hjælper Camilla med at passe på sig selv er, at hendes hund Bailey sætter sig op hos hende. Tilstedeværelsen af den fysiske krop, der på grund af dens tyngde opfordrer Camilla til at blive siddende, medvirker til, at hun tager sig tid til at få det bedre. I det her tilfælde hjælper Bailey med at skabe ro og gøre opmærksom på, at Camilla bør slappe lidt af. Der åbner sig således nogle

handlemuligheder for Camilla, fordi Bailey er til stede og inviterer til at blive samlet op. Camilla har således et væsen hun kan samle op, og søge tryghed hos.

Desuden er det i Camillas egen fortolkning som om, Bailey taler til hende. Anskuer vi det gennem begrebet *extended mind*, så fremtræder det som en ret konkret måde, hvorpå Camilla forstår sig selv gennem samspillet med sin servicehund. Hunden kan her forstås som en forlængelse af hendes psyke, idet hun oversætter hundens ageren, som om det er hende selv, der taler, og at Bailey dermed gengiver eller spejler Camillas følelser og indre dialog. Hundens interaktioner med hende bliver således oversat til en kommunikationsform eller 'et sprog,' der er velkendt fra den måde vi mennesker i vores daglige interaktion kommunikerer med hinanden. (Det er selvfølgelig vigtigt at have in mente, at dette er fra en interviewsituation, hvor det talte sprog er informantens eneste mulighed for at vise os, hvordan hun oplever interaktionerne med sin servicehund). Udtalelsen indikerer dog, at hundens ageren er en del af at opleve ret konkrete forståelser af sig selv og specifikke behov i den givne situation. I interaktionen med hunden bliver hun således ikke blot opmærksom på, at hun har det dårligt, men mere specifikt at hun føler sig stresset, hvilket kræver, at hun sætter sig ned og trækker vejret dybt. Sammen med hunden får hun således en mulighed for at mærke, hvordan hun har det, men også at handle på en måde, hvor hun får det bedre.

Vi vender os her mod hvad Camilla efterfølgende uddyber med, da hun sætter ord på, hvordan der er nogle ting hendes hund fungerer bedre til end andre typer af hjælp. Hun siger:

Det er sjældent jeg har min bostøtte siddende på skødet [griner]. Det her med den fysiske tyngde min hund kan (...) Min bostøtte kan sagtens tale tingene ned, men han vil aldrig nogensinde kunne få mig ned i det niveau, som hunden kan (Camilla).

Forstår vi det Camilla siger ovenfor i sammenhæng med vores tolkning af, at hendes servicehund Bailey også skaber andre *affordances* for Camilla end hendes relation til andre mennesker, så åbner det pludselig op for nogle ret centrale opmærksomheder ved en servicehund. En af dem er, at der er andre ting vi kan tillade os at gøre med en hund end med andre (voksne) mennesker. Camillas humoristiske svar, om at hun sjældent har sin bostøtte siddende på skødet, indikerer, at det jo er komisk og grinagtigt, hvis hun faktisk sad med sin bostøtte på skødet. Der er så at sige noget socialt der gør, at det ville være underligt. Det forhold gør sig ikke gældende med Bailey, fordi han er en

hund. Han kan godt kravle op til Camilla, uden at det virker mærkeligt. Det er med andre ord forskelligt, hvad der anses som socialt acceptabelt i forhold til hunde og mennesker.

Vi vender os her mod Ellen, der på samme måde som Camilla også har nogle konkrete fysiske interaktioner, som hun er særligt glad for:

Han [Milo] er ligesom på mig. Du kan mærke den fysiske varme, og igen, han er kun 6 kilo. Det er ikke fordi han er tung, men det at han er oppe ad en. Og så er han jo en kæmpe slikkepind. Når jeg har det skidt, så slikker han alle tårerne væk. Så kan man diskutere det hygiejniske ved det, men det er rigtig rart for mig... Han er sådan, 'der er noget galt, nu fikser jeg det'. På den måde han ligesom kan fikse det på. Den der kontakt, når han går op og siger hej og slikker [mig på] næsen (Ellen).

Ellen der her forklarer, hvordan hendes hund Milo også slikker på hende, tydeliggør forskellen mellem en hund og et menneske. Selv ved børn, hvor tolerancen for almindelig opførsel normalt er bredere, er det socialt og kulturelt ikke normal og acceptabel opførsel. Det er måske dels fordi det anses som uhygiejnisk, og dels fordi det som voksen er grænseoverskridende at nogen slikker på én. Med en hund er den interaktion lidt en anden. Det er ikke unormal opførsel eller underligt, at en hund slikker på én, den holder af. Hunden giver dermed en form for social respons, man ellers kun finder i den nære og intime relation mellem helt små børn og deres forældre (eller mellem kærester). Det er en non-verbal og intuitiv reaktion, der her opleves som beroligende og trøstende. Servicehunden tilbyder her en interaktion, som adskiller sig fra lignende interaktioner, idet børn vokser op, og kærester holder op med at være nyforelskede, hvilket som oftest medfører at den slags interaktioner forsvinder efter en kortere tidsperiode. Med servicehunden får interaktionen derimod en forholdsvis permanent position, idet den bliver ved med at være tilgængelig, så længe hunden er tilgængelig. Derfor kan Ellen i nogle situationer modtage omsorg og nærvær på en helt anden måde, end en relation til mennesker tilbyder. En hund har ikke samme begrænsende filter eller forståelse af kulturelle koder og dermed heller ikke de samme betænkeligheder.

Min lille beskytter

I det her afsnit undersøger vi, hvordan brugerne oplever at servicehunden kan fungere som et skjold mod verden. Vi starter med et lille uddrag fra vores observationsdag med Camilla, og vil

efterfølgende supplere med citater fra vores interviews for at tilbyde perspektiver på, hvad der sker i den her situation.

Vi går på apoteket. De andre kunder kigger meget (vi skiller os også ud ved at følges med Camilla, tage billeder af hende og ind imellem notere noget i en lille bog). Camilla stiller sig i et hjørne og venter på, at det bliver hendes tur. Meget snart sætter hun sig ned på hug og nusser Bailey. Han får en del godbidder. En fra personalet kommenterer hunden. Hun synes den er sød.

Camilla får et fjernt blik i øjnene, som om hun stirrer ud i horisonten (eller måske på skærmen med numre?) Det virker til at hun lukker verden omkring sig ude. Hun nusser Bailey. Han har opmærksomheden rettet meget ud i lokalet. Det virker som om, han holder øje. Han bliver siddende lige foran Camilla. På et tidspunkt lægger han sig ned og ruller om på siden. Camilla nusser ham på maven. Camilla fortæller bagefter, at hun opfatter Bailey som et skjold mod verden i den slags situationer (Grys observationsnoter).

I den her lille og komplekse sekvens befinder vi os på apoteket med Camilla. Vi er placeret lidt til venstre for indgangen et sted hvor Camillas ryg er dækket, så der ikke kan komme nogen op bagved hende. Den detalje er ret vigtig, fordi det rent praktisk også betyder, at den vej Baileys blik er rettet, er den eneste vej, der er nogen, som kan komme tæt på Camilla fra. Hun har tidligere under vores interview med hende fortalt, at steder med mange mennesker og indtryk er noget, som hun har svært ved. Det er et perspektiv som Ellen og Line også oplever som udfordrende. I den her situation er vi et sådant sted. Der er mange mennesker, og mange ting at forholde sig til på én gang. Alligevel virker det på Camilla som om, at hun godt kan overskue at være her. Camilla siger i vores interview med hende:

Det her med ikke at kunne være i noget som helst, fordi det er for stort, det er for voldsomt, og det larmer for meget, og der er for mange indtryk, og lige pludselig så står man med en hund, der [er] boblen for en. Der kan lukke en inde i sin egen verden. (...) lige pludselig så har man sin egen lille boble, (...) man har sin hundeboble. Så kan man bare stå det

hele imod. Og det kan vi ikke, men vi kan stå rigtig mange ting imod (Camilla).

Når vi læser Camillas forklaring på, hvordan Bailey nærmest kan skabe et sikkert rum for Camilla i et allerede eksisterende rum, og ikke mindst hvilken betydning det har for hende, så tilbyder det et helt andet indblik i, hvad der formentlig foregår lige foran øjnene på os. Foran os på gulvet sidder Camilla med Bailey i det hun kalder *hundeboblen*. Her er de mange indtryk og den pludselige larm som forsvundet. I stedet for at forlade situationen så muliggør Baileys tilstedeværelse, at Camilla kan blive i og overskride en situation, der ellers ville være svær for hende, og tilmed giver det hende muligheden for at få en succesoplevelse af, at hun godt kan. Baileys tilstedeværelse skaber dermed nye muligheder for *deltagelse* i sammenhænge Camilla ellers formentlig ville have undgået. Når Camilla yderligere får mulighed for at opbygge erfaring med disse situationer, så medvirker Bailey desuden til at udvide handlerummet for Camilla, så hun oplever færre begrænsninger i, hvad hun kan. Det er noget, som vi yderligere går i dybden med i analyseafsnittet 'Frihed og selvstændighed' (hvorfor det ikke uddybes yderligere her), men som også her har stor betydning. En afgørende faktor er dog, at Camilla oplever, at hun i samspillet med Bailey kan *stå det hele imod*. Det har næsten klang af, at Bailey fungerer som et forsvar for hende. Det er også noget som Line oplever med sin hund Molly. Hun siger for eksempel:

Det gør også, at jeg føler, at opmærksomheden ikke er på mig, og det er fuldstændig åndssvagt, fordi det er den jo ikke rent... Hvad skal man kalde det? Hvis man kigger på det lidt nøgternt. Men den følelse af, at hun bliver et eller andet værn for mig. At hun går der foran mig, og får mig trukket igennem. Det gør hun. Sådan føler jeg det. Jeg føler, at vi er to, der er afsted, og at hun passer på mig, selvom hun ikke er ret stor (Line).

Line giver på samme måde som Camilla udtryk for, at hendes servicehund medvirker til, at hun klarer sig igennem ting, der kan være svære. Når hun kalder Molly et værn, er det også med til at understøtte, at servicehundene hjælper med at beskytte eller passe på dem. Selvom brugerne oplever, at servicehundene beskytter og skærmer dem, så tiltrækker de også opmærksomhed, når de

medbringer dem. Det kan både opleves som positivt og negativt af brugerne alt efter situationen, hvilket vi undersøger nærmere i næste afsnit.

Fælles fokuspunkt - på godt og på ondt

Både Camilla og Ellen fortæller, at deres servicehund kan være en hjælp i sociale situationer, fordi den udgør et fælles fokus og et samtaleemne, som de føler sig godt tilpas med. Vi bruger her Camillas udsagn som illustration på det:

Han [servicehunden] er jo en kæmpe isbryder, det er lidt ligesom at have børn med (...) Jeg siger lidt nogle gange, at han er mit skjold, fordi det er ham, de ser først. Det er ham de går til først, det er ham, de gerne vil snakke med, det er ham, der er spændende. Man spørger ikke til mig, eller til hvem jeg er, man spørger til, uha det er en sød hund, hvorfor har du ham med. Og det kan jeg meget nemmere snakke om, (...) end jeg kan snakke om mig selv. Så på den måde er han ligesom mit skjold, der ligesom tager verden (Camilla).

Det som Camilla fremhæver med Bailey, ser vi også i vores observationer med hende. Både da vi er med hende på apoteket, hvor ekspedienten kommenterer på Bailey, og hvor sød hun synes, han er, men det sker også i Imerco og andre steder på vores lille shoppingtur. Det viser, hvordan der, ved at en hund er til stede i de her rum, skabes forskellige muligheder for *deltagelse*. For brugerne er det en hjælp til at skabe trygge rammer, give dem ro og åbne muligheder for at kunne gøre ting de ellers normalt ville undgå. Det er *affordances*, der primært knytter sig til deres hunds funktion som servicedyr, men hundens tilstedeværelse skaber også *affordances* for andre. For ekspedienten på apoteket og i Imerco er det således en invitation til at tale om hunden og interagere med den. Som Camilla beskriver, kan det være med til at lede opmærksomheden væk fra brugeren selv, fordi hunden bliver omdrejningspunktet for samtalen. Hunden ændrer således den fælles praksis, fordi den bliver et samtaleemne og et fælles fokuspunkt, hvilket i nogle sammenhænge kan være rart for brugeren.

Hundens tilstedeværelse inviterer ofte andre til at interagere med den, hvilket dog indeholder mange facetter, og ikke altid opleves positivt for brugeren. I mange sammenhænge, hvor de medbringer

deres hund i en funktion som servicehund, er den opmærksomhed, hunden tiltrækker, faktisk uønsket af brugeren. Line fortæller om dette:

Så det er bare mest folk, der er nysgerrige. Det behøver der ikke at være nogen ond vilje i. De er bare nysgerrige. Eller også så kender de nogen, der har én [servicehund], og så skal jeg høre om det. Eller de vil høre, hvordan man selv får sådan en. Der er mange forskellige tilgange til det. Og egentlig ville jeg helst, at de bare holdt sig væk (Line).

Camilla beretter i samme stil:

Der er også mange, der er begyndt at spørge nysgerrigt: 'Hvad har I været igennem? Hvordan kan man? Hvad nu hvis jeg? Jeg kender en, der gerne vil, hvem skal jeg kontakte?' (...) Nogle gange så kræver det noget overskud at have servicehunden med, fordi du skal være klar til at sige nej til dem, der gerne vil røre (...) Der er mange ting, du skal være klar til oppe i hovedet (Camilla).

Både Camilla og Line fortæller her om, hvordan deres servicehund tiltrækker opmærksomhed fra andre mennesker, og hvordan det faktisk kan være en stor belastning for dem. (Det er et aspekt som også er til stede i Ellens fortælling, men her bruger vi blot Camilla og Lines udtalelser som illustration). Line og Camillas udtalelser viser, at når brugerne medbringer en servicehund, bliver den en del af 'virkeligheden' og de kontinuerlige og fælles bevægelser i de konkrete praksisser, hvor alle tilstedeværendes intentioner og interesser er involverede. Det er således ikke kun brugeren, der ændrer sine egne betingelser ved at have/medbringe en servicehund. Alle andres betingelser ændres ligeledes, når der er en servicehund til stede. Det er således også alle andre involverede, der handler i forhold til, forholder sig til og skaber mening med, at der er en servicehund til stede. Fra et *deltagelsesperspektiv* kan det forstås som, at der foregår en forhandling om den konkrete praksis. Måden den konkrete praksis udfolder sig på, kan derfor indeholde elementer (opmærksomhed, samtaler og andre former for kontakt), som bliver en belastning for brugerne, fordi brugerne træder frem og bliver tydelige som personer, der har særlige behov.

Som udgangspunkt er retningslinjerne, at man ikke bør kontakte eller forstyrre en servicehund, der er i arbejde. Når det alligevel ofte sker, handler det måske om, at kendskabet til psykiatriske servicehunde ikke er så udbredt. Med andre ord er folk ikke vant til at møde psykiatriske servicehunde og ved derfor ikke, hvordan de bør forholde sig til dem. Som de ovenstående citater illustrerer, er dette dog også flertydigt, da det at henvende sig til brugeren omkring servicehunden nogle gange er en lettelse og andre gange en belastning for brugeren. Det flertydige består blandt andet i, at brugerne skiller sig ud, som nogle der er anderledes eller særlige, når de medbringer deres servicehund. Det kan underbygge en stigmatisering, men samtidig kan det også give anledning til interaktioner, som brugerne ellers ikke ville have haft. De kan således opleve at blive mødt med positiv opmærksomhed i form af forståelse og interesse, hvilket kan være givende eller belastende alt efter den konkrete situation og brugerens overskud på det aktuelle tidspunkt. Det medfører, at det i nogle situationer sandsynligvis er svært for folk at vide, hvilken adfærd, der fra deres side, vil være den mest hensigtsmæssige for servicehundebugeren.

Når det hele smelter sammen

I det følgende afsnit vil vi gennem et uddrag for vores observationsdag samle op på vores analyse om servicehundens evne til at skabe tryghed hos brugerne. Vi vil her forsøge at vise, hvordan samspillet mellem bruger og servicehund er sammensat på en måde, hvor der er flere aspekter af denne analyse på spil samtidig, og hvor det bliver svært entydigt at placere trygheden som skabt af noget specifikt. I vores møde med Camilla og Bailey sker der følgende:

Da vi ankommer, skal Bailey [servicehunden] lige lære os at kende. Han knurrer og gør, men er ikke truende. Han logrer med halen og løber hele tiden tilbage til Camilla. Camilla tolker det som, at han passer på hende og hele tiden tjekker, om hun er okay. Vi hilser på ham. Han snuser til os og slikker vores hænder. Vi sætter os ned i hug til ham og giver ham godbidder. Camilla snakker meget til Bailey. Hun siger ting som: 'De må gerne være her' og 'jeg er okay.' Hun nusser ham og tager ham op (Grys observationsnoter).

Lad os med baggrund i vores tidligere analyser om tryghed prøve at udforske, hvordan Camilla og Bailey sammen gør mange ting, der ved første øjekast kan virke tilfældige, men som bærer betydning for, hvordan deres relation skaber grundlaget for et trygt rum.

I citatet er man ikke i tvivl om, at Baileys adfærd indikerer, at der sker noget, hvor Bailey gør opmærksom på, at noget ikke er som det plejer. Han både gør og knurrer, og det drager opmærksomhed til Bailey. Som vi så under temaet 'Servicehunden som pejlemærke for egen tryghed' kan Bailey i nogle sammenhænge fungere som en forlængelse af Camilla. Det peger i retningen af, at Bailey måske opfører sig sådan, fordi Camilla måske er lidt nervøs, og på den måde ikke er helt tryk i situationen endnu. Det ville også give god mening, hvis Camilla oplever at være lidt nervøs. Det er trods alt ikke normalt, at der kommer to studerende, som gerne vil følge hendes hverdag. Det er også værd at lægge mærke til, at Baileys adfærd ikke er truende, men måske snarere virker observant. Forstår vi Bailey gennem begrebet *extended mind*, så indikerer det, at Camilla ikke er bange, men måske snarere lidt ekstra opmærksom. Som om hende og Bailey lige skal se os an. Her hjælper Bailey Camilla med at have et fast holdepunkt. Han kan både forstås som hendes holdepunkt i forhold til, hvordan hun selv oplever at have det, men også som et socialt holdepunkt. Bailey kan fungere som et samletaleemne. Det fastholder i vores interaktion således en position, hvor Bailey bliver noget, vi fælles kan samles omkring. Det kunne være ved at klappe ham, give ham godbidder og at lege, som del af at alle lige skal lære hinanden at kende. På samme måde som i vores analysedel 'Mere tryk, men ikke helt tryk' er det Bailey, der møder os først, og det kan give en ro hos Camilla, da han ikke fjerner, at hun måske er nervøs, men hjælper med at flytte hendes fokus et andet sted hen. Det ser vi blandt andet også i vores afsnit 'Fælles fokuspunkt - på godt og på ondt'. Når vi anskuer interaktionen mellem Camilla og Bailey, så er nervøsiteten ikke noget der bare bor i Camilla. Nervøsiteten er noget hun også kan se og handle i forhold til på en anden måde end før hun fik sin servicehund, fordi nervøsiteten formes og opleves i samspillet med Bailey. Hun forsøger blandt andet at tale ham til ro, hvor hun yderligere også siger *jeg er okay*. Det kunne forstås som rettet til Bailey, men kunne også anskues som, at Camilla gennem Bailey taler til sig selv.

Man kunne yderligere anskue det således, at Bailey på sin vis beskytter Camilla. Han er fysisk placeret imellem os og Camilla og bevæger sig skiftevis fra os tilbage til hende. Vi ser i analysen 'Mine lille beskytter,' hvordan det for Camilla giver hende mulighed for at gøre mange nye ting, hvor hun udtrykker det som, at hun *kan stå alt imod*.

Der knytter sig yderligere til det fysiske, at Bailey også aktiverer Camilla. Hans søgen tilbage til hende inviterer også til tæt fysisk kontakt. Vi ser blandt andet, at Camilla samler ham op og nusser ham. Det er noget, som vi også ser, at hun gør i afsnittet 'Den nære kontakt', hvor det medvirker til, at Camilla kan fastholde sit fokus på sig selv. Det har vi tidligere fremhævet, er særligt ved de *affordances* en hund tilbyder fremfor et menneske, og i situationen medvirker det også til, at det ikke virker underligt at Camilla har samlet Bailey op og nusser ham.

Som vi så det i afsnittet 'Min lille beskytter' kan det være svært at skelne mellem hvilken rolle en servicehund udfylder. I den her situation sker interaktionen på en måde, hvor man kan blive i tvivl om, hvorvidt det der foregår, er som resultat af at Bailey er en servicehund, fordi mange af de ting vi ser, også er invitationer, som en almindelig hund tilbyder. Det medvirker også til, at man kunne overse vigtigheden af det, som Bailey her tilbyder Camilla, fordi det virker så normalt, men med baggrunden i vores analyse af undertematikkerne i forbindelse med tryghed kan vi se, at de undersøgte aspekter har stor betydning for brugerne. I vores lille uddrag fra observationerne vises det også, hvordan de ting sker på en og samme tid. Vi kan ikke sige entydigt, at Bailey først gør det ene og dernæst gør noget andet. I stedet må vi forstå det som sammenhængende, hvor Bailey i forhold til Camilla både veksler mellem periodisk overvejende at være hund og servicehund, men at han også altid er begge dele.

De konkrete ting, vi med baggrund i vores tidligere analyser påpeger at Bailey gør, kan man forstå som *small novelties*. Men de udgør tilsammen en større helhed som giver og åbner muligheder i Camillas hverdagsliv. Når vi samler disse *small novelties*, og ser på hvilken forskel de gør for brugerne, begynder vi at forstå, hvordan små udviklinger i deres liv medvirker til at skabe store udviklinger i den måde de forstår dem selv på. Det medvirker med udgangspunkt i vores teoretiske apparat til en *great novelty*, hvor brugerne oplever at deres mulighedsrum og liv ser anderledes ud. Det er selvfølgelig både på godt og ondt, men overvejende viser det sig at være godt.

Udvikling der ikke må tages for givet

I det følgende afsnit vil vi afslutningsvis i vores analyse tage fat i, hvordan servicehundene forsat er vigtige for brugernes liv og handlemuligheder. Her ønsker vi at vise, hvordan vi ikke bare kan forstå bruger og servicehund som væsner, der udvikler sig adskilt fra hinanden.

Når vi ser på brugernes konkrete interaktioner med deres servicehunde, er det måske isoleret set små ændringer i de konkrete situationer, som servicehundene hjælper med at skabe, men set i et bredere perspektiv er de ændringer ikke uvæsentlige. De har betydning for, hvordan brugerne

tænker om dem selv, og åbner handlemuligheder for dem, idet vores informanter oplever at deres liv har udviklet sig. Camilla udtrykker det som *mit liv er blevet et liv igen*. Ellen kalder det at hendes liv er *blevet til at holde ud*. Line kalder det, at hun *bedre kan genkende sig selv, som den hun husker fra før*, hun blev ramt af sin lidelse. Deres udtalelser viser, hvor stor en betydning servicehunden har i deres liv, og hvordan den er med til at skabe afgørende udviklingsbevægelser for dem. Det står især tydeligt frem i situationer, hvor brugerne bliver adskilt fra deres servicehunde. For at forstå det, vender vi os her mod en situation med Ellen. Hun siger:

Han [Milo] havde en maveinfektion hen over nytår, hvor han var to dage på dyrehospitalet. Det var fuldkomment forfærdeligt. Jeg kunne ikke være i [det] eller være hjemme. Det der med at jeg var hjemme, men han var der ikke, jeg kunne slet ikke sådan. Jeg havde det næsten dårligere, end han havde det. Det føles helt forkert. Det er jo ligesom, at jeg mangler min makker. Jeg mangler min daglige partner i alting. Rutinerne er der pludselig ikke mere. Så sad jeg bare og stenede og kunne totalt ikke fokusere på noget i to døgn og kiggede på min telefon om, hvornår de ville ringe til mig fra dyrehospitalet (Ellen).

I Ellens fortælling er der en vigtig pointe. Hendes behov for Milos tilstedeværelse er der stadig, selvom han ikke er til stede. En helt central 'figur' i hendes liv er fraværende. Med Milos fravær forsvinder der også en del af en helhed, som virker til at have afgørende betydning for Ellen. Når hunden ikke er der, så ændres helheden og dermed forandrer Ellens handlerepertoire sig også. Med udgangspunkt i begrebet *extended mind* viser det den tætte tilknytning brugerne har til deres hund, hvor den bliver en integreret del af brugernes væren i verden. Ellen siger for eksempel *rutinerne er der pludselig ikke mere*. Det peger på, at Milo er en del af nogle rammer og på sin vis hjælper med at understøtte Ellens hverdag, idet hun finder tryghed i de rutiner, hun har sammen med Milo. Rutinerne sammen med Milo er en del af den måde, Ellen i det daglige forstår sig selv gennem, og når de rutiner ikke er der, så mister hun noget af sit greb om det. Det er uklart i den her sammenhæng, om det Ellen mangler specifikt, er noget, som knytter sig til Milos evner som servicehund, men det siger noget særligt om Ellens relation til Milo. De to har et meget tæt bånd. Ellen formulerer det som, at hun lidt er hans mor. Det er også et ord, som Camilla og Line bruger i forhold til deres hund. Måske er det en del af det som Ellen beskriver som magisk ved en

servicehund. Den fungerer som servicedyr, men er samtidig også bare en hund. Den er ikke bare et hjælperedskab, men er deres gode ven samt makker, barn og kæledyr. I eksemplet her påvirker Milos fravær Ellen på en måde, hvor hendes handlerepertoire og selvforståelse forandres, så hun ikke længere handler og foretager sig det hun 'plejer'. Det kan man yderligere gennem begrebet *collectividuals* præcisere som, at man ikke bare kan fjerne en del af en helhed og dernæst forvente, at den helhed fungerer på samme måde som før.

Intermedium - Anvendelsen af begrebet *extended mind*

I det følgende afsnit bryder vi med den klassiske rapportstruktur. Afsnittet består af nogle refleksioner, som er vigtige i forhold til, hvordan vores proces har set ud, men som vi har haft svært ved at placere i en almindelig rapportstruktur. Vi har derfor placeret det her, da det knytter sig til, hvordan vores analyse har udformet sig, men samtidig ikke passer ordentligt ind i en diskussion. Det er også deraf afsnittet har fået titlen 'Intermedium,' da refleksionerne placerer sig et sted, som hverken er analytiske eller diskuterende, men alligevel relaterer til begge dele. Afsnittet kommer til at koncentrere sig om, at vi i den analytiske skriveproces erfarede, at begrebet *extended mind* viste sig at være mere anvendeligt og til større gavn for analysen, end vi havde regnet med. Det viser, at vores analytiske arbejde kontinuerligt har været i udvikling og ikke blot er forløbet lineært. Det ønsker vi at knytte nogle kommentarer og overvejelser til, da det har betydning for vidensproduktionen. Yderligere vil en refleksion over dette bidrage til transparens i forhold til vores arbejdsproces og dermed den viden vi frembringer.

Da vi startede vores analytiske skriveproces, havde vi kun en enkelt analytisk pointe for øje, hvor begrebet *extended mind* ville være relevant. Begrebet så således ikke ud til at have samme tyngde, som de øvrige begreber og forståelser i vores teoretiske ramme. Vi vurderede derfor, at det ville skabe uligevægt i den teoretiske ramme samt uindfrie forventningen til begrebets anvendeshorisont at beskrive det på lige fod med de øvrige begreber og forståelser i teoriafsnittet. Derfor valgte vi, at begrebet ikke skulle indgå i vores teoriafsnit, men blot skulle introduceres i analysen i forbindelse med den pointe, hvor det var relevant.

Efterhånden som arbejdet med analysen skred frem, viste det sig dog, at *extended mind* var en mere relevant opsamlingsfigur end først antaget. Begrebet viste sig at være væsentligt i forhold til at udfolde og undersøge servicehundes betydningsfaktorer. I flere dele af analysen erfarede vi således,

at *extended mind* var den måde hvorpå, vi bedst kunne forstå servicehundens betydning i brugernes liv. Det viste sig ligeledes som et vigtigt begreb i forhold til at operationalisere vores analysen. Med andre ord er det et begreb, som var relevant i forhold til, at vi kunne bevæge os fra et empirisk materiale med forholdsvis abstrakte og mangefacetterede udsagn og observationer til mere konkrete forståelser af servicehundens betydning for brugerne. I forlængelse af vores øvrige teoriramme åbnede begrebet således for yderligere udfoldelse og besvarelse af vores problemformulering.

I forlængelse af vores metodeafsnit, hvor vi på baggrund af John Laws betragtninger om metodeprocesser som mere flydende og mindre lineær end de ofte beskrives (Law, 2007), er det væsentlig for os at videreføre en opmærksomhed omkring, at det ikke nødvendigvis kun gælder den metodiske proces. Den bevægelse i vores teoretiske opmærksomhed, som har fundet sted undervejs i vores analytiske arbejdsproces, viser hvordan det analytiske arbejde heller ikke nødvendigvis er en lineær proces. Som vi tidligere har været inde på, er transparens omkring vidensproduktionsprocessen vigtigt for den kvalitative undersøgelses validitet og reliabilitet (Tanggaard, 2012). Derfor har vi valgt at bibeholde en form og struktur i analysen, som bevidner den dynamiske proces, som ligger til grund for forskningsresultaterne. Det medfører at begrebet *extended mind*, bliver introduceret undervejs i analysen, selvom vi anvender det i et omfang som svarer nogenlunde til de øvrige teoretiske forståelser. Vi ønsker således (så vidt muligt) at fremstille vores forskningsproces, som den er foregået, for at give læseren den bedst mulige indsigt i processen bag vores videnskabelse og dermed de bedst mulige betingelser for at vurdere kvaliteten af vores resultater.

Diskussion

I dette afsnit præsenterer vi vores diskussion, hvor vi med baggrund i vores analyse diskuterer, hvordan vilkårene for psykiatriske servicehunde og deres brugere kan forbedres. Diskussionen er struktureret i fire afsnit. Først rammesætter vi diskussionen gennem en introduktion. Derefter diskuterer vi tre tematikker, som ligger i forlængelse af vores analyse. Tematikkerne er rettigheder og lovgivning om servicehunde, servicehundes adgang til psykiatrien samt betydningen af recovery og sygdomsforståelser for brugen af psykiatriske servicehunde i psykiatrien. I diskussionen præsenterer og udfolder vi således nogle problematikker, der berører brugere af

psykiatriske servicehunde. Desuden præsenterer vi også nogle mere konkrete praksisanbefalinger med henblik på at forbedre vilkårene for servicehundebrugere.

Introduktion til en diskussion om vilkår for psykiatriske servicehunde og deres brugere

Vores analyse viser, at servicehunden øger brugernes oplevelse af tryghed, selvstændighed og frihed, hvilket er med til at skabe, hvad man kunne kalde empowerment hos brugere.

Servicehunden hjælper således brugere med at livet generelt opleves mindre overvældende og mere håndterbart. Samtidig er den med til at skabe mulighedsrum både socialt og i forhold til hverdagslige gøremål. Servicehunden udvider dermed brugernes handlerepertoire og agens, idet deres selvstændige handlemuligheder i deres daglige liv ændres og ekspanderes. Trods disse positive aspekter er der dog flertydigheder forbundet med at have en servicehund. Servicehunden er nemlig også en konkret kropslig måde at bære sin anderledeshed på, fordi en psykiatrisk servicehund signalerer til omverdenen, at her er en person med psykiske udfordringer, som har brug for særlige hensyn. Det betyder, at mennesker med en psykiatrisk servicehund skiller sig ud i det offentlige rum. De befinder sig således i en position, hvor de skildrer med deres psykiske udfordringer, hvilket kan medføre stigmatisering. Det er en opmærksomhed, vi også finder hos andre, hvor særligt servicehundens vest fremhæves som stigmatiserende, da den helt konkret fungerer som en skildring af brugernes psykiske udfordringer (Glintborg & Hansen, 2017). Servicehunden kan desuden give anledning til uønskede (negative) interaktioner, så som kommentarer, diskussioner og afvisninger. Samtidig kan servicehunden også give anledning til positive interaktioner, i form af at blive mødt med øget interesse og forståelse samt at opleve positive sociale interaktioner.

At have en servicehund indebærer således både positive og negative aspekter, som ofte er forbundet på komplekse måder. Det gør, at det sandsynligvis ikke er muligt at fjerne alle de negative aspekter brugere oplever. Det betyder dog ikke, at vi ikke skal kigge på, hvordan man kan mindske de negative oplevelser for brugere. Vi mener derfor, at det er vigtigt at diskutere, hvad der kan gøres anderledes, sådan at rammerne omkring at have en servicehund bliver endnu bedre og mindst muligt belastende for både brugere og deres omverden. Derfor vil vi i det følgende udpege og diskutere tre områder, hvor vi mener, at der er udgangspunkt for at skabe forbedringer for brugere af psykiatriske servicehunde.

Det første emne omhandler at rettigheder og lovgivning for servicehunde bør være entydig, overskuelig og let tilgængelig for både servicehundebrugere og andre. I forlængelse heraf vil det i høj grad gavne servicehundebrugere at generel viden om servicehunde samt viden om lovgivning og rettigheder vedrørende servicehunde aktivt forsøges udbredt.

Derefter argumenterer vi for, at servicehunden med fordel i højere grad kan inddrages som en del af det psykiatriske system og psykiatrisk behandling. I denne del diskuterer vi, både hvad psykiatrien bør tilbyde, indeholde og tillade i forhold til psykiatriske servicehunde samt den aktuelle nationale forskelsbehandling i forhold til at måtte medbringe eller ikke medbringe sin servicehund ved psykiatrisk behandling. I forlængelse af ovenstående diskuterer vi til sidst inddragelsen af psykiatriske servicehunde i psykiatrien i forhold til forskellige forståelser af recovery. Her peger vi på, at den traditionelle forståelse af recovery inden for psykiatrien overser og udelukker væsentlige potentialer omkring psykiatriske servicehunde, som kan føre til øget psykisk trivsel. Vi argumenterer derfor for at forstå recovery som en kontinuerlig og fælles proces, fordi det åbner for forståelser af, hvordan det er i kraft af servicehundens kontinuerlighed som daglig tilgængelig ledsager, at den kan ændre brugernes livsbetingelser og derigennem øge deres psykiske trivsel.

Rettigheder og lovgivning

Vores undersøgelse peger på, at mennesker med psykiatriske servicehunde ofte havner i diskussioner eller afvisninger i det offentlige rum, i forhold til om de må medbringe deres servicehund specifikke steder. De fleste vil nok nikke genkendende til, at det er grænseoverskridende og ubehageligt at indgå i den slags konfrontationer i det offentlige rum, fordi det tiltrækker opmærksomhed, og man på sin vis bliver udstillet. Samtidig er det situationer, som for de fleste vil kræve overskud at navigere i og håndtere. Når servicehundebrugere bliver afvist eller havner i situationer, hvor de skal argumentere for deres ret til at have servicehunden med, er det således mennesker som i forvejen er sårbare, som efterlades alene i en grænseoverskridende og ydmygende konfrontation. For mennesker, der i forvejen kæmper med at få hverdagen til at fungere på grund af angst eller andre psykiske udfordringer, kan den slags situationer have flere negative konsekvenser. Det kan forværre deres aktuelle psykiske tilstand og på længere sigt begrænse dem væsentligt, fordi det skaber bekymringer og usikkerhed i forhold til at bevæge sig ud i det offentlige rum (især nye steder) med deres servicehund. Problematikken optræder også i den aktuelle offentlige debat, idet der i den senere tid har været flere journalistiske publikationer, som omhandler at servicehundebrugere bliver nægtet adgang til steder som busser, restauranter, butikker og

supermarkeder samt beskrivelser af, hvordan dette er ydmygende, begrænsende og utrygt for disse mennesker (se eksempelvis; Kruse, 2024; Kusk, 2023; Nielsen, 2024; Rosenquist, 2024). Det er således en problematik, som ser ud til at være væsentlig og udbredt.

Tager man et kig på Trinitas' hjemmeside, så opfordrer de deres servicehundebrugere til på forhånd at kontakte steder (eksempelvis butikker, hoteller, restauranter, lægepraksis m.v.) hvor brugerne ikke tidligere har medbragt deres servicehund (Trinitas-st.dk, b). Dette er for så vidt muligt at skåne brugerne for ubehagelige situationer, hvor de bliver afvist, men samtidig viser det, at ansvaret i høj grad hviler på brugerne. Brugere efterlades således med et stort stykke arbejde, idet de kan være nødt til at kontakte hvert enkelt sted, hvor de gerne vil medbringe deres servicehund. Ud over at det i sig selv kræver overskud, så er der hver gang også risiko for, at de havner i en ubehagelig situation, hvor de selv skal håndtere diskussioner eller afvisninger. At få lov til at medbringe sit daglige hjælpemiddel, bliver således et ansvar der i høj grad placeres på den individuelle bruger. En væsentlig årsag til at brugerne selv ender med mange af konfrontationerne er, at regler og retningslinjer på servicehundområdet er uoverskuelige og uklare. Dette bunder muligvis i, at ansvaret for reglerne og retningslinjerne er fordelt mellem forskellige instanser. Desuden forefindes regler og retningslinjer i en række forskellige bekendtgørelser, love og vejledninger, hvor formuleringerne er flertydige, og hvor det ikke er tydeligt, hvilken regel eller retningslinje der gælder frem for en anden i specifikke situationer.

En gennemgang af området viser, at reglerne for id og certificering af servicehunde hører under 'Social-, Bolig- og Ældreministeriet'. Samme ministerie varetager ligeledes 'Lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af handicap' (også kaldet handicapdiskriminationsloven). 'Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri' varetager derimod reglerne for forsikring, mærkning og registrering af servicehunde. Herunder finder man retningslinjer for servicehundes adgang til fødevarer og virksomheder samt kundeområder i butikker og serviceområder i restauranter. De findes i kapitel 17 i 'Bekendtgørelse om fødevarerhygiejne' (BEK nr. 1518 af 15-12-2022), samt i kapitel 12 i 'Vejledning nr. 10099 om fødevarerhygiejne' (Hygiejnevejledning). I 'bekendtgørelsen om fødevarerhygiejne' formuleres det således at "Service dyr [fører- og servicehunde] kan gives adgang til kundeområder i butikker, serveringsområder i restauranter og lignende." (Retsinformation.dk, 2022). I hygiejnevejledningen lyder formuleringen: "Fører- og servicehunde har adgang til butikker

kundeområder og restauranters serveringsområde, hvis de ikke kontaminerer fødevarer.”

(Foedevarestyrelsen.dk).

De to formuleringer illustrerer, hvordan der hersker uklarhed om, hvorvidt servicehunde har adgang, idet der det ene sted skrives *har adgang* og det andet sted *kan gives adgang*. Med formuleringen *kan gives adgang* lægges der yderligere op til, at det kan være en individuel vurderingssag. Dette kompliceres yderligere, da det er uklart hvilke regler der gør sig gældende frem for andre regler i specifikke situationer (eksempelvis om det er fødevarerhygiejne eller handicapdiskrimination, som bør prioriteres højest i specifikke sager, samt hvem der har ansvaret for denne beslutning).

Det betyder, at der generelt hersker en uklarhed for alle involverede parter i forhold til, hvor servicehunde har adgang, hvilket medfører et grundlag for misforståelser og diskussioner. Både for brugerne og de mennesker, de møder, er det uoverskueligt og utydeligt, hvad der gør sig gældende, og hvor servicehundeburgerne har adgang med deres hunde. De nuværende regler og retningslinjer bærer desuden præg af at lægge op til en individuel vurdering af den enkelte butik, restaurant eller lignende, hvilket placerer servicehundeburgerne i en usikker og ulige position i forhold til deres medborgere.

Emnet har politisk opmærksomhed, idet Folketinget i foråret 2024 eksempelvis behandlede

’Beslutningsforslag om at tydeliggøre og samle reglerne om servicehunde i én lov’

(Retsinformation.dk, 2023b). Forslaget blev forkastet, og der blev ytret betænkeligheder om, at én fælles lov ikke nødvendigvis er en god løsning, da tidligere erfaringer med denne model har vist, at det kan gøre regler sværere at gennemskue (Retsinformation, 2023a).

Vi har ikke grundlag for at pege på, hvilken politisk model der er den mest hensigtsmæssige, men vi vil opfordre til at arbejdet med at gøre retningslinjer og regler enslydende og tydelige fortsætter. Det vil være et vigtigt skridt imod et fælles grundlag for hvor, hvornår og hvilke steder brugerne har ret til at medbringe deres servicehund. Det er ønskværdigt, da det med stor sandsynlighed vil mindske forskelsbehandling og øge lige adgang til fælles faciliteter samt fritage servicehundeburgerne for en lang række ubehagelige og begrænsende episoder. Desuden kan det hjælpe til at mindske det ekstraarbejde, som brugere af servicehunde pålægges for at kunne navigere i samfundet med deres servicehunde i henhold til de gældende regler og lovgivning. Det er en opgave, som i mange

henseender er usynlig, der risikerer at medføre ekstra stress og pres på en bruger, som i forvejen kan have udfordringer, der gør ting svære at overskue.

I forlængelse af ovenstående vil det være hensigtsmæssigt aktivt at arbejde for at udbrede viden om psykiatriske servicehunde. Manglende kendskab til servicehunde - herunder hvordan man generelt bør forholde sig til en bruger, der medbringer en servicehund, men også mere specifikt regler og retningslinjer – er et af de aspekter, som er årsag til en del af de u hensigtsmæssige situationer brugerne oplever. I dag hviler dette arbejde tilsyneladende i høj grad på de foreninger, der beskæftiger sig med servicehunde (samt de enkelte brugere). Trods foreningernes indsats er det en kilde med begrænsede ressourcer. Hvis eksempelvis butikskæder, transportselskaber og brancheorganisationer (fx inden for hotel-, turist- og restaurationsdrift) påtager sig (eller pålægges) at oplyse medlemmer og ansatte om retningslinjer og regler angående servicehunde, vil viden om servicehunde og deres rettigheder formentlig blive forholdsvis udbredt. Dette vil være til gavn for både personale og servicehundebrugere, da det vil mindske ubehagelige og u hensigtsmæssige episoder.

Hvad med psykiatrien?

I det følgende afsnit koncentrerer vi os primært om, hvordan der i det psykiatriske system med fordel kunne anvendes samt inkluderes brug af psykiatriske servicehunde. Her vil vi i forlængelse af de seneste planer for psykiatrien diskutere, hvorvidt psykiatriske servicehunde som hjælpemiddel anvendes til deres fulde potentiale, samt komme med nogle opfordringer til en praksis der ikke stemmer overens med de idealer, der sættes for psykiatrien.

I de seneste planer for psykiatrien er der store ambitioner for at skabe en ny tilgang, som bredt har til sigte at tilbyde bedre behandling samt en mere holistisk tilgang til brugerne. Det har vi tidligere beskrevet som del af indledningen, men lad os her vende, hvordan disse ambitioner relaterer sig til brug af psykiatriske servicehunde.

Når der i 10-årsplanen for psykiatrien særligt fremhæves, at der ønskes inddragelse af alle ressource og kompetencer samt større variation i behandlingsformerne, så peger det i retningen af en psykiatri, som ønsker mere bredde i de faglige kompetencer, som anvendes i og omkring psykiatrien. Yderligere har der været fokus på, at der sigtes efter *mere sammenhængende indsatser på tværs af sektorer*. Det er for os at se en plan for psykiatrien, hvor der søges mod nye muligheder,

og også er behov for mere interesse i typer af behandling og/eller hjælp som allerede anvendes, men som ikke er så udbredt. Her ser vi i psykiatriske servicehunde et potentiale for større inklusion i det psykiatriske system. Som vi i vores analyse har vist er servicehunden netop særligt godt egnet til at skabe en sammenhængende indsats. Den er som udgangspunkt altid med brugeren, og tilbyder en særlig tæt relation til brugeren, som både giver stor frihed, selvstændighed og tryghed. I planen for psykiatrien anvender de ordene *alle ressourcer og kompetencer bringes i spil til gavn for behandlingen af den enkelte borger*, og når man så konkret går til værks med ordet *alle*, så må man også stå ved det løfte. Vores analyse viser, hvordan der for vores 3 informanter har været stor gavn af en psykiatrisk servicehund i deres liv, og hvordan det har medvirket til en stor udvikling i, hvordan deres liv ser ud. Vi ved også, at det kan være svært at få bevilling til en psykiatrisk servicehund, og at der i samarbejdet med kommunerne, kan være stor forskel i deres tilgang til brug af hunde som hjælpemiddel.

Med den nye plan for psykiatrien er der således lagt op til, at man bør inkludere alt der er til hjælp for brugerne af psykiatrien, og vi mener, at det også må gælde for psykiatriske servicehunde. Det ville også medvirke til at skabe større variation og tilbyde hjælp, som en bruger har med sig hjem. Hjælp på psykiatriske afdelinger inkluderer allerede andre typer af hjælpemidler, der deler nogle af de samme kvaliteter som servicehunden. Man kan således i psykiatrien blandt andet få mulighed for at sove med en kugledyne. Dynens primære funktion er gennem fysisk kontakt at stimulere nervesystemet så brugeren bedre kan finde ro. Vi ser igennem vores analyse en lignende tendens hos vores informanter, som oplever at de gennem tæt kontakt med deres hund opnår ro. Til forskel fra en kugledyne er hunden dog en hjælp, som bedre kan bevæge sig med brugeren i sociale sammenhænge og være til stede der, hvor brugernes behov er særligt udprægede. Den kan således flytte med brugeren ind i sammenhænge, hvor en kugledyne for eksempel ikke på samme måde kan hjælpe. Det kunne være i bussen eller på apoteket, hvor brugeren kan medbringe sin hund til hjælp, hvorimod det ville være underligt at medbringe en kugledyne, og den af praktiske årsager i sådanne sammenhænge mister sin funktionalitet, fordi den bliver en forhindring for brugeren. Yderligere er hunden et levende væsen, som også opsøger brugeren uopfordret. Som vi har set med vores informanter, er det ikke altid at de selv opdager, at de har behov for ro, men at deres hunde har en særlig sensibilitet i forhold til deres psykiske velbefindende. Eksemplet her illustrerer således hvordan psykiatrien er indrettet på en måde, som accepterer bestemte former for hjælpemidler (fx kugledyner eller lign.), mens andre hjælpemidler med lignende kvaliteter (servicehunde) ikke i

samme grad accepteres, selvom servicehunde er særdeles vigtige for nogle brugeres psykiske helbred.

Planen for hvad der skal ske med psykiatrien, er yderligere vigtig at realisere, da der er flere brugere, som oplever ikke at modtage tilstrækkelig hjælp og/eller behandling. Det gælder både generelt for brugere i psykiatrien, men der er også brugere af servicehunde, som oplever, at deres hjælpemiddel ikke er velkomment i psykiatrien. I forbindelse med indlæggelse i psykiatrien har to kvinder blandt andet modtaget fuldstændigt modsatrettet respons på, hvorvidt de under indlæggelsen må medbringe deres servicehunde. Den ene måtte således godt have sin hund med, mens den anden kun kunne indlægges, hvis hunden ikke var med (Boeriths et al., 2024). For tiden er det sådan, at det er op til den enkelte psykiatriske afdeling at vurdere, om en servicehund er velkommen (Rahbek et al., 2024). De to kvinder i eksemplet her er bosat forskellige steder, og der er på deres respektive afdelinger altså modsatte holdninger til psykiatriske servicehunde. Med baggrund i vores analyse og de ovenstående målsætninger for psykiatrien er der noget, som ikke hænger sammen. Hvis man ønsker inklusion af alle former for hjælp til gavn for brugeren, så må det også inkludere psykiatriske servicehunde. Vi kan ikke sige at vores 3 informanter er repræsentative for alle med en psykiatrisk servicehund i alle henseender, men vi kan sige, at de alle 3 oplever, at deres hund er en stor hjælp i deres liv, og at de også er afhængige af deres servicehunde. Det er de blandet andet fordi hunden hjælper dem, men også fordi den bliver en afgørende del af den måde de forstår sig selv. Som vi har vist i analysen, så er servicehundens tilstedeværelse vigtig for at brugerne kan være i verden på en måde, som forbedrer deres psykiske helbred. Det viser sig tydeligst i sammenhængen hvor Milo ikke er til stede (som da han er indlagt på dyrehospitalet), hvor Ellens tilstand i en periode ser ud til at forværres. Det viser, at det er helt centralt for servicehunden og dens mulighed for at være en hjælp for brugerne, at den er tilgængelig for brugerne og kan bevæge sig med dem på tværs af sammenhænge. Når en servicehund ikke kan komme med ved en indlæggelse på en psykiatrisk afdeling, er der således risiko for, at det er en forværende faktor, da det kan medføre, at nogle afholder sig fra at blive indlagt (fordi deres hund ikke må komme med). Ligeledes kan det forværre brugerens tilstand under indlæggelse, at deres hund ikke er med dem, fordi hunden, som er en central del af deres selvforståelse og oplevelse af støtte, ikke er til stede. En psykiatrisk servicehund bør således være lige så velkommen i psykiatrien som en kørestol eller en kugledyne, der på samme måde er noget, som hjælper nogle mennesker og er noget, som man i situationer kan have behov for til at hjælpe sig.

Vores anbefaling er derfor, at man i det psykiatriske system begynder at interessere sig mere for hjælpemidler som servicehunde, og at der også bliver bedre muligheder for at få samt at medbringe sin servicehund i det psykiatriske system. Det er vigtigt for dem som har en psykiatrisk servicehund, men har også potentiale til at blive vigtig i udbredelsen af servicehunde til nye brugere. Når man ønsker større fokus på den enkelte bruger, og at tilpasse behandling til deres behov, så bør de behov også tages alvorligt, men det lader til, at der alligevel på nogle områder i det psykiatriske system er dissonans mellem brugernes behov og et system, hvor det primært er behandleren, der har definitionsmagten.

Recovery – giver det mening?

I vores analyser peger vi på, at der for brugere af servicehunde er potentialer for udvikling i samspillet med deres hund. Det har i praksis nogle udfordringer i det nuværende psykiatriske system, fordi der er forskellige retningslinjer for, hvor, hvem og hvis man overhovedet må have sin servicehund med ind i psykiatrien, men servicehunden er også udfordret af dens position i et system, hvor *alle andre muligheder skal være udtømt*, før der kan ske en bevilling til en servicehund. Det sætter således psykiatribrugerne i en situation, hvor der forlanges en særlig compliance til en bestemt forståelse af sygdom og herunder recovery, men spørgsmålet er, om den form for recovery- og sygdomsforståelse overser væsentlige potentialer ved psykiatriske servicehunde?

En væsentlig faktor ved de informanter vi har haft kontakt med er, at de selv har betalt for uddannelse af deres servicehund. I praksis betyder det, at de således ikke er afhængige af en bevillingsproces gennem det offentlige, men hvorfor betaler nogen for et hjælpemiddel selv, når det kan bevilliges?

I recoveryforskningen får vi nogle perspektiver på forståelser af sygdom og behandling, som i forlængelse af vores analyse kan kritiseres. Når psykiatrien præges af særlige diskurser om sygdom og recovery, så efterlader det også nogle problematikker som, hvad der danner udgangspunkt for den behandling, som brugerne modtager, hvilke muligheder de tilbydes, og hvem der har retten til at definere, hvilken hjælp brugerne har behov for. Psykiatrien har således primært været fokuseret på at brugerne har skulle opnå sygdomsindsigt. Altså at en væsentlig del af behandling består i at brugerne har skullet erkende, at de er syge. Det bygger på en særlig forståelse af, at man gennem sygdomsindsigt kan bevæge sig mod recovery, der som oftest forstås sådan at subjekter skal kureres

fra deres lidelse. Det kan blandt andet ses når behandlingstilbud og praksisser bliver fastlåste, så de får karakter af compliance. Et sådant greb kunne for eksempel være brug af medicinering i forbindelse med lidelse, hvor medicin skal indgå og afprøves i behandlingen af subjektet (Holen & Ringer, 2021). Det efterlader derfor også vores informanter et sted, hvor medicin eller andre typer af behandling rangeres som del af de *andre muligheder der skal udtømmes*, før en servicehund kan bevilliges. Det er ikke vores opgave at forsøge og argumentere for, hvordan forskellige typer af behandling bør rangeres, men vi peger på, at der tilsyneladende er en form for rangering til stede. Det skaber anledning til frustration hos vores informanter, fordi de selv har en idé om, hvad der ville være hjælpsomt for dem, men at deres egne fornemmelser for, hvilken hjælp de har behov for ikke prioriteres. Fælles for vores informanter er netop, at de er tilknyttet foreningen Trinitas, hvor de selv har betalt for uddannelse af deres servicehund. Det er en måde, hvor vores informanter har omgået bevillingssystemet, så de kan undgå compliance til behandling, som de ikke oplever, hjælper dem tilstrækkeligt. En af forklaringerne Ellen giver er, at *hun ikke magtede den lange proces, man skal igennem* hos kommunen.

I forlængelse af rangering af behandling og compliance efterlader det et spørgsmål om, hvem der skal have definitionsmagten af, hvad det vil sige at være i recovery. Når særlige typer af behandling og begreber som sygdomsindsigt fylder meget i psykiatrien, så skaber det også et ulige forhold mellem bruger og systemet (Holen & Ringer, 2021). Det skaber en forståelse af recovery, hvor det primært er den professionelle behandlers opgave at definere om et individ er i 'bedring', og yderligere placerer det ansvaret for bedring hos individet. Det gør i praksis oplevelsen hos brugerne i psykiatrien sekundær, men er det ikke netop brugernes oplevelse af at være i bedring der bør være det centrale? En sådan anden forståelse af recovery kan man blandt andet finde hos Topor et al., der forstår recovery som en social og fælles proces, der involverer at livsbetingelser, materielle omgivelser, værdier og følelser kontinuerligt ændrer sig. Desuden forstår de recovery som en måde at leve et meningsfuldt hverdagsliv med de udfordringer man har, og hvor man gennem deltagelse i nye materielle og sociale kontekster skaber nye forståelser af sig selv og sin situation (Topor et al., 2020).

Når behandleren overvejende er den der vurderer, hvor vidt en bruger er i bedring, skaber det også andre udfordringer, der knytter sig til særlige typer af behandling. Det skaber muligheder for konflikter mellem, hvad de professionelle behandlere vurderer, og det som brugeren oplever eller

har behov for. Et eksempel på dette kunne være med medicin. Den medicin som Ellen og Camilla modtager får i kraft af dens receptpligtighed en temporal position i deres liv. Her bliver behandleren et medierende led mellem den hjælp (medicin) og det behov brugeren har, og det kan være problematisk. Medicinen er ikke bare tilgængelig for brugeren, men kan reguleres på baggrund af hensyn, som behandleren vurderer nødvendigt. Det betyder, at det ikke er brugeren selv, som har definitionsmagten over deres 'sygdom' og hvilken hjælp de har behov for. I stedet overlades brugeren til den professionelles vurdering af om medicinen medvirker til bedring i brugerens liv, men også om brugeren har det så godt, at hun risikerer at miste et hjælpemiddel i sit liv, fordi det vurderes, at hun ikke længere har behov for det. Det samme gælder på sin vis når Camilla tilbydes en bostøtte. Det er også en temporal løsning, som både knytter sig til at en bostøtte jo ikke er til stede hele tiden, men også knytter sig til, at en bostøtte jo udfylder en jobfunktion, og dermed også kan skifte arbejde eller på anden vis forsvinde ud af brugerens liv. Her tilbyder servicehunden en helt anden kontinuitet, der består i to centrale pointer. For det første er en servicehund, når det fungerer og ikke forhindres af praksis, jo en der følger brugeren alle steder. Den er med brugeren fra en social sammenhæng til den næste og er ikke temporalt afgrænset, da servicehunden medvirker til at skabe muligheder for brugeren gennem deltagelse i alle sammenhænge af brugerens liv. Det medvirker til at skabe en kontinuitet fra en situation til den næste, og fjerner også en del af bekymringen om, hvorvidt den kontinuitet forsvinder. En servicehund tilbyder servicefunktioner alle steder, hvor den er med brugeren også selvom den 'ikke er på arbejde'.

For det andet er en servicehund tænkt som et hjælpemiddel hvis udløbsdato kun fastsættes enten af hundens død eller helbred. Servicehunden forbliver i dens position som servicedyr, uanset hvad en professionel behandler beslutter. Når først hunden har modtaget træning, så er det nogle færdigheder, som man ikke kan fratage den. Yderligere er det et behandlingstilbud, der ikke på samme måde kan påvirkes og forandres af andre end brugeren (og i nogle tilfælde træneren afhængig af hvilken organisation servicehunden er uddannet gennem). Det betyder mere kontinuitet i brugerens liv og en sikring af nye betingelser, der i en længere periode af deres liv kan indgå som en fast ramme, de kan støttes af.

I de sammenhænge hvor vi fjerner muligheden for servicehundens deltagelse, ser vi, at det har store implikationer i brugernes liv. Hunden bliver ikke bare et hjælpemiddel, men har karakter af at være en forlængelse af brugerne. De bliver til sammen med deres hund, og den bliver en integreret del af, hvordan brugerne forstår og oplever sig selv. Så når vi fjerner servicehundens adgang, så fjerner vi

faktisk dele af brugerens selv og de udviklinger, som knytter sig dertil. Det peger i retning af et behov for en anden forståelse af recovery, som ikke har en traditionel lineær karakter, hvor udviklinger bare er permanente, og hvor ansvaret for recovery placeres hos den der er 'syg' (se for eksempel Harper & Speed, 2012 eller Holen & Ringer, 2021). Yderligere peger det også i retningen af en revurdering af, hvilken forståelse af recovery vi bygger vores psykiatriske system omkring. At påstå at vores informanter har opnået traditionel total recovery, hvor de er gået fra at være 'syge' til raske, ville være en fejltagelse. Deres problemer er jo ikke forsvundet, og i den forstand er de ikke kurerede for en sygdom, men det ville med baggrund i vores analyse også være fejlagtigt at påstå, at de ikke oplever signifikant forbedring og udvidede handlemuligheder. Her kunne man med baggrund i definitionen af recovery fra Topor et al. forstå brugernes bevægelser således, at der er tale om recovery, men i en anden forståelse end den traditionelle. I psykiatriske servicehundede ser vi et potentiale, men som ikke nødvendigvis stemmer overens med den forståelse af recovery, der stadig præger vores psykiatriske system, og dermed udnyttes psykiatriske servicehundede som behandling og hjælpemiddel måske ikke til dets fulde potentiale.

Ved at åbne op for inklusion af andre måder at forstå recovery på, så åbnes der også muligheder for at se nye potentialer og måder at behandle psykisk lidelse på. Det kan være potentialer, som ellers ville blive overset, og en af disse er psykiatriske servicehundede. Psykiatriske servicehundede er ikke tænkt som et medium der skal hjælpe brugerne med at blive kureret af deres lidelse. Det er tænkt som en behandling – om man vil – der hjælper med at skabe andre muligheder og betingelser i et menneskes liv. Det er således gennem brugernes nye og udvidede muligheder for at deltage i sociale og materielle praksisser, at de oplever udviklingsbevægelser, der gør det muligt for dem at leve mere meningsfulde liv på trods af deres psykiske udfordringer. Ud fra den forståelse af recovery, som Topor et al. præsenterer, er der således tale om en recoveryproces for brugerne af psykiatriske servicehundede, hvilket peger i retning af, at en sådan tilgang åbner for nye perspektiver i forhold til at hjælpe mennesker med psykiske udfordringer.

Hvis fokuset i recovery således ikke var på at 'syge mennesker skal gøres raske', men snarere at folk med psykisk lidelse skal hjælpes til bedre betingelser og muligheder i deres liv, så er der ingen tvivl om, at psykiatriske servicehundede har et stort potentiale, men at det potentiale i øjeblikket ikke udnyttes til fulde.

Konklusion

Overordnet er psykiatriske servicehunde i samspil med brugerne og omverdenen med til at skabe en masse små udviklinger, som i en kompleks og mangefacetteret helhed bliver til større udviklingsbevægelser, hvor brugerne får udvidet deres selvstændige handlerepertoire samt får øget adgang til sociale mulighedsrum og hverdagslige gøremål. I den sammenhæng er hundens kontinuitet og konstante tilgængelighed i brugernes liv helt afgørende, da udviklingsbevægelserne opstår og fortsættes gennem hundens kontinuerlige tilgængelighed på tværs af sammenhænge.

Mere specifikt oplever brugerne af psykiatriske servicehunde en øget frihed og selvstændighed, idet deres hunde er tilgængelige som støtte og hjælper stort set hele tiden (i modsætning til mennesker), hvorfor hundene gør, at brugerne kan foretage sig hverdagslige gøremål (hvor de har brug for støtte), når de har tid, lyst og overskud. Det udvider deres handlerepertoire og giver dem oplevelsen af i højere grad selv at være kilde til at handle.

Generelt åbner hunden for nye samt mere meningsfulde og trygge måder at bevæge sig gennem verden (det offentlige rum) på, fordi den inviterer både brugere og andre mennesker til at agere på nye måde. Det er dog afgørende for brugernes øgede adgang til offentlige rum og sociale sammenhænge, at servicehunden har lov til at komme, hvor hunde almindeligvis ikke må medbringes, samt at den er ved brugernes side (ikke i en taske eller kasse), så interaktionerne mellem hund og bruger er mulige.

Yderligere bliver servicehunden via brugerens og hundens fælles dynamiske interaktioner en del af den måde brugerne forstår sig selv på. Igennem hunden får brugerne en anden mulighed for at blive opmærksomme på, hvordan de selv har det, og dermed kan de passe bedre på sig selv. Det skaber tryghed, idet brugerne stoler på, at hunden hjælper dem med ikke at få det virkelig dårligt. Den tryghed giver dem andre og udvidede muligheder for at navigere og agere i sociale situationer.

Trygheden er desuden forbundet med en form for fysiske kontakt og interaktioner med hunden (eksempelvis nus, slik og sidde på skødet), som opleves trøstende og beroligende. Kontakten er særlig, fordi den er anderledes end mellem mennesker og yderligere meget tilgængelig.

Hunden fjerner dog ikke nødvendigvis utrygheden, men gør den mere håndterbar. Det handler om, at brugeren kan rette opmærksomheden mod sin hund, hvilket gør at omgivelserne opleves mindre overvældende. Desuden medfører hunden at andre mennesker møder brugeren på en anden måde, end når de ikke har deres hund med sig. Brugere oplever således, at hunden skærmer og beskytter dem mod omverdenen. Hunden bliver dog også ofte et fælles samtaleemne og tiltrækker opmærksomhed. Dette er flertydigt, da det både kan opleves som positivt at opmærksomheden er på

hunden, men også som en belastning, idet brugerne skiller sig ud som anderledes, på grund af deres hund. Når brugerne medbringer deres servicehund, bliver de nogle gange afvist, skældt ud eller må diskutere, om de må have deres hund med. Det er i selve situationerne en stor belastning for et allerede sårbart menneske, men medfører også en mere generel bekymring om at tage hunden med nye steder, hvilket er en stor belastning og begrænsning for brugerne.

På baggrund af vores analytiske opmærksomheder peger vi på, at det vil det være til stor gavn for brugerne og de mennesker de møder i hverdagen, hvis retningslinjer og lovgivning gøres entydig, overskuelig og let tilgængelig. Desuden kan psykiatriske servicehunde med fordel i højere grad inddrages som en del af det psykiatriske system. Yderligere udelukker og overser psykiatriens forståelse af recovery med fokus på at gøre mennesker raske væsentlige potentialer ved psykiatriske servicehunde.

Litteraturliste

- Bang, J. (2009). An Environmental Affordance Perspective on the Study of Development - Artefacts, Social Others, and Self. I Marilyn. Fleeer, Mariane. Hedegaard, & Jonathan. Tudge (Eds.), *Childhood studies and the impact of globalization : policies and practices at global and local levels* (s. 161–181). Routledge.
- Bates, C. (2015). Intimate encounters: Making video diaries about embodied everyday life. I *Video Methods: Social Science Research in Motion* (s. 10–26).
- Beetz, A., Uvnäs-Moberg, K., Julius, H., & Kotrschal, K. (2012). Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: The possible role of oxytocin. *Frontiers in Psychology*, 3(JUL), 1–15.
- Benjaminsen, L., Andrade, S. B., & Enemark, M. H. (2022). Fællesskabsmålingen - En undersøgelse af livsvilkår og social eksklusion i Danmark.
- Boeriths, C. D., Rahbek, S., & Siggaard, P. F. (2024). En får ja, en anden nej. PTSD-ramte med servicehund kan ikke regne med, at hunden kommer med, når de skal indlægges | Indland | DR. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/en-faar-ja-en-anden-nej-ptsd-ramte-med-servicehund-kan-ikke-regne-med-hunden-kommer>

- Boolsen, M. W. (2015). Grounded Theory. I S. Brinkmann, & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder : en grundbog* (2. udgave.). Hans Reitzel.
- Brinkmann, S. (2015). Etik i en kvalitativ verden. I S. Brinkmann, & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder: en grundbog* (2. udgave.). Hans Reitzel.
- Bromley, D. B. (1986). *The case-study method in psychology and related disciplines*. Wiley.
- Charmaz, K., & Thornberg, R. (2021). The pursuit of quality in grounded theory. *Qualitative Research in Psychology*, 18(3), 305–327.
- Costall, A. (1995). Socializing Affordances. *Theory & Psychology*, 5(4), 467–481.
- DEFACTUM. (2021). LUP Psykiatri - Landsdækkende Undersøgelse af Patientoplevelser - oversigt med resultater.
- DEFACTUM. (2022). LUP psykiatri - Landsdækkende Undersøgelse af Patientoplevelser - oversigt med resultater.
- Dreier, O. (2016). Conduct of everyday life : implications for critical psychology. I C. Højholt & E. Schraube (Eds.), *Psychology and the conduct of everyday life* (1st ed.). Routledge.
- Flyvbjerg, B. (2015). Fem misforståelser om casestudiet. I S. Brinkmann & L. Tanggaard (Eds.), *Kvalitative metoder: en grundbog* (2. udgave.). Hans Reitzel.
- Foedevarestyrelsen.dk. Vejledning nr. 10099 om fødevarerhygiejne (Hygiejnevejledning). Besøgt 20. maj, 2024,
<https://foedevarestyrelsen.dk/Media/638441167217769827/Hygiejnevejledningen%20-%20Vejledning%20nr.%2010099%20af%2020-12-2023.pdf>
- Gaughan, K. P. (2021). Lived Experiences of Adults Using Emotional Support Animals to Cope with Anxiety.
- Glintborg, C., & Hansen, T. G. B. (2017). How are service dogs for adults with post traumatic stress disorder integrated with rehabilitation in denmark? A case study. *Animals*, 7(5).

- Harper, D., & Speed, E. (2012). Uncovering Recovery: The Resistible Rise of Recovery and Resilience. *Studies in Social Justice*, 6(1), 9–26.
- Holen, M., & Ringer, A. (2021). Recovery-orienterede praksisser i psykiatriske velfærdsinstitutioner (Recovery i psykiatriske behandlingsinstitutioner og ideen om sygdomsindsigt). I J. Oute & K. Jørgensen (Eds.), *Recovery-orienterede praksisser - i velfærdsinstitutioner og civilsamfund*. (1. udgave.). Samfundslitteratur.
- Jonasson, C. (2012). På vej ind i felten - De indledende skridt som deltagerobservatør. I J. Klitmøller, M. Pedersen & K. Nielsen (Eds.), *Deltagerobservation: en metode til undersøgelse af psykologiske fænomener* (1. udgave.). Hans Reitzel.
- Klitmøller, J. (2012). Pragmatisk analyse og fortolkning af materiale fra deltagerobservation. I J. Klitmøller, M. Pedersen & K. Nielsen (Eds.), *Deltagerobservation: en metode til undersøgelse af psykologiske fænomener* (1. udgave.). Hans Reitzel.
- Kono, T. (2009). Social affordances and the possibility of ecological linguistics. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 43(4), 356–373.
- Kono, T. (2013). Extended Mind and After: Socially Extended Mind and Actor-Network. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, 48(1), 48–60.
- Kristiansen, S. (2012). Ethiske udfordringer ved deltagende observation. I J. Klitmøller, M. Pedersen & K. Nielsen (Eds.), *Deltagerobservation: en metode til undersøgelse af psykologiske fænomener* (1. udgave.). Hans Reitzel.
- Krogstrup, H. Kathrine., & Kristiansen, S. (2015). Deltagende observation. (H. Kathrine. Krogstrup & S. Kristiansen, Eds.; 2. udgave.). Hans Reitzel.
- Kruse, E. L. (2024). Coop 365 siger undskyld: Storms' servicehund Nooma blev nægtet adgang i supermarkedet | stiften.dk. <https://stiften.dk/samfund/storm-kan-ikke-gaa-nogen-steder-uden-sin-servicehund-alligevel-blev-han-truet-med-politi-i-supermarkedet>

- Kusk, L. M. (2023). Susanne og Christina er afhængige af deres hjælpehunde - men restauranter nægter dem adgang | avisend danmark.dk. <https://avisend danmark.dk/sundhed/susanne-og-christina-er-afhaengige-af-deres-hjaelpehunde-men-restauranter-naegter-dem-adgang>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). InterView: Introduktion til et håndværk (overs. B. Nake,). Hans Reitzels Forlag.
- Law, J. (2007). Making a Mess with Method1. In The SAGE Handbook of Social Science Methodology (s. 595–607).
- Leighton, S. C., Nieforth, L. O., & O’Haire, M. E. (2022). Assistance dogs for military veterans with PTSD: A systematic review, meta-analysis, and meta-synthesis. I PLoS ONE (Vol. 17, Issue 9 September).
- Leung, J. Y., Mackenzie, L., & Dickson, C. (2021). Outcomes of assistance dog placement in the home for individuals with autism spectrum disorder and their families : A pilot study. July 2021, 50–63.
- Michaelsen, M. L., Martensen, M. M., & Larsen, S. H. (2023). Patienter venter i over halvandet år: Psykiaternes ventelister bliver længere - og længere | Indland | DR. <https://www.dr.dk/nyheder/indland/patienter-venter-i-over-halvandet-aar-psykiaternes-ventelister-bliver-laengere-og>
- Mills, M. L. (2023). ‘Fake Dogs Hurt Real Dogs’: boundary work and discrimination in the Service Dog Community. Disability and Society, 0(0), 1–21.
- Nake, B. (overs.). (2012). J. P. Spradley - Deltagerobservation. I J. Klitmøller, M. Pedersen & K. Nielsen (Eds.), Deltagerobservation: en metode til undersøgelse af psykologiske fænomener (1. udgave.). Hans Reitzel.
- Nielsen, T. (2024). Clara og hendes servicehund smidt ud af butik - igen: “Jeg følte mig virkelig udstillet” | woman.dk. <https://woman.dk/samfund/clara-og-hendes-servicehund-smidt-ud-af-butik-igen-jeg-foelte-mig-virkelig-udstillet>

- Oftedal, L. K., & Harfeld, J. L. (2020). The Relevance of Shame in Dog-Human Relationships. *Journal of Applied Animal Ethics Research*, 2(1), 101–124.
- O’Haire, M. E. (2013). Animal-Assisted Intervention for Autism Spectrum Disorder : A Systematic Literature Review. 1606–1622.
- O’Haire, M. E., Guérin, N. A., & Kirkham, A. C. (2015). Animal-Assisted Intervention for trauma : a systematic literature review. 6(August), 1–13.
- Pedersen, J., Nielsen, M., & Klitmøller, K. (2012). En rehabilitering af deltagerobservation i psykologien. I J. Klitmøller, M. Pedersen & K. Nielsen, (Eds.), *Deltagerobservation: en metode til undersøgelse af psykologiske fænomener* (1. udgave.). Hans Reitzel.
- Pedersen, M. (2012). Trinangulær validering - Samspejlet mellem deltagerobservation og kvalitative interviews. I J. Klitmøller, M. Pedersen & K. Nielsen (Eds.), *Deltagerobservation: en metode til undersøgelse af psykologiske fænomener* (1. udgave.). Hans Reitzel.
- Pedersen, S. (2015). The ought to be, how to be, or not to be - a study of standards and subjectification processes in high school.
- Pedersen, S (2021). Fællesskabets betydning i selvansvarliggørelsens tidsalder : Om vinterjordsbær, recovery og kollektivt (selv)ansvar i Japan.
- Pedersen, S., & Bang, J. (2016). Historicizing affordance theory: A rendezvous between ecological psychology and cultural-historical activity theory. *Theory and Psychology*, 26(6), 731–750.
- Rahbek, S., Damborg, M. R., & Larsen, R. P. (2024). Servicehunde som Luna er ikke altid velkomne i psykiatrien: Nu vil partier gøre reglerne ens for alle | Indland | DR.
<https://www.dr.dk/nyheder/indland/servicehunde-som-luna-er-ikke-altid-velkomne-i-psykiatrien-nu-vil-partier-goere>
- Retsinformation.dk. Ankestyrelsens principafgørelse 49-18 om hjælpemiddel - varigt nedsat psykisk funktionsevne - væsentlighed - servicehund. Besøgt 23. februar, 2024
<https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/2018/9784>

Retsinformation.dk. (2022). Hygiejnebekendtgørelsen.

<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/1518>

Retsinformation.dk. (2023a). Betænkning over Forslag til folketingsbeslutning om at tydeliggøre og samle reglerne om servicehunde i én lov. <https://www.retsinformation.dk/eli/ft/20231DB00605>

Retsinformation.dk. (2023b). Forslag til folketingsbeslutning om at tydeliggøre og samle reglerne om servicehunde i én lov. <https://www.retsinformation.dk/eli/ft/20231BB00053>

Rosenquist, E. B. (2024). 22-årig kvinde kan leve “nogenlunde normalt liv” takket være en hund - TV 2. <https://echo.tv2.dk/2024-05-07-22-aarig-kvinde-kan-leve-nogenlunde-normalt-liv-takket-vaere-en-hund>

Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2012). Qualitative interviewing : the art of hearing data (H. J. Rubin & I. S. Rubin, Eds.; 3. ed.). SAGE.

Servicehundeforeningen.dk. Målgruppen - Servicehundeforeningen. Besøgt 23. februar, 2024
<https://servicehundeforeningen.dk/maalgruppen/>

Staunæs, D., & Søndergaard, D. M. (2005). Interview i en tangotid. I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (Eds.), Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv : interview, observationer og dokumenter (1. udg.). Hans Reitzel.

Stetsenko, A. (2013). The Challenge of Individuality in Cultural-Historical Activity Theory: “Collectividual” Dialectics from a Transformative Activist Stance.

Stetsenko, A., & Arievidtch, I. M. (2010). Cultural-Historical Activity Theory: foundational Worldview, Major Principles, and Relevances of Sociocultural Context. I S. R. Kirschner & J. Martin (Eds.), The sociocultural turn in psychology : the contextual emergence of mind and self (s. 231–252). Columbia University Press.

Sundhedsministeriet. (2022). Aftale om en 10-årsplan for psykiatrien og mental sundhed.

Sundhedsstyrelsen. (2022). Bedre mental sundhed og en styrket indsats til mennesker med psykiske lidelser.

- Szulevicz, T. (2015). Deltagerobservation. I S. Brinkmann & L. Tanggaard (Eds.), Kvalitative metoder : en grundbog (2. udgave.). Hans Reitzel.
- Tanggaard, L. (2012). Validitet i forbindelse med deltagerobservationer. I J. Klitmøller, M. Pedersen & K. Nielsen (Eds.), Deltagerobservation: en metode til undersøgelse af psykologiske fænomener (1. udgave.). Hans Reitzel.
- Tanggaard, L., & Brinkmann, S. (2015). Interview: samtalen som forskningsmetode. I S. Brinkmann, & L. Tanggaard (Eds.), Kvalitative metoder : en grundbog (2. udgave.). Hans Reitzel.
- Topor, A., Larsen, I. B., & Bøe, T. D. (2020). At komme sig - fra personlig udvikling til social forandring.
- Trettvik, J. (2001). En økologisk tilgang til perception og aktivitet. Psyke & logos, 485–513.
- Trinitas-st.dk. (a). Ekvipagen: dig og din psykiatriske servicehund Besøgt 7. marts, 2024
<https://trinitas-st.dk/ekvipagen-dig-og-din-psykiatriske-servicehund/>
- Trinitas-st.dk. (b). Hvor må jeg medbringe min psykiatriske servicehund? Besøgt 20. maj, 2024
<https://trinitas-st.dk/hvor-maa-jeg-medbringe-min-psykiatriske-servicehund/>
- Trinitas-st.dk. (c). Kan jeg blive ejer af en psykiatrisk servicehund? Besøgt 23. februar, 2024
<https://trinitas-st.dk/kan-jeg-blive-ejer-af-en-psykiatrisk-servicehund/>
- Tseng, A. (2022). Brief Report : Above and Beyond Safety : Psychosocial and Biobehavioral Impact of Autism - Assistance Dogs on Autistic Children and their Families.
- Wells, D. L. (2007). Domestic dogs and human health : An overview, The British Psychological Society. 145–156.